

**T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞMENİN KİMLİK KAVRAMI VE ULUS
DEVLET ÜZERİNE ETKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Müberra GÜLLÜOĞLU**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY**

**Aralık 2021
KAYSERİ**

T.C.
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

KÜRESELLEŞMENİN KİMLİK KAVRAMI VE ULUS
DEVLET ÜZERİNE ETKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Müberra GÜLLÜOĞLU

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY

Ocak 2022
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Müberra GÜLLÜOĞLU

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

Küreselleşmenin kimlik kavramı ve ulus devlet üzerine etkisi adlı Yüksek Lisans tezi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Müberra GÜLLÜOĞLU
İmza

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY
İmza

.....ABD Başkanı

Adı Soyadı

İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY'un danışmanlığında Müberra GÜLLÜOĞLU tarafından hazırlanan “ Küreselleşmenin Kimlik Kavramı ve Ulus Devlet Üzerine Etkisi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

(Tez savunma sınav tarihi yazılacaktır.)

JÜRİ:

Danışman :

Üye :

Üye :

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Bu tezi yazmamda yardımcı olan ve benden desteğini esirgemeyen.....teşekkür ederim (Kayseri, .../.../20..).

Adı Soyadı

İmza

KÜRESELLEŞMENİN KİMLİK KAVRAMI VE ULUS DEVLET ÜZERİNE ETKİSİ

Müberra GÜLLÜOĞLU

Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ergin ULUSOY

ÖZET

Günümüzde oldukça popüler kavramlarından biri olan küreselleşme kavramı ile özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmenin etkisiyle çeşitli alanlarda yaşanan hızlı değişim sürecinin ifade edildiği söylenebilir. Bu değişim sürecinde en göz çarpan nokta ise kolaylaşan, hızlanan ve miktarı artan insanlar arası etkileşim olarak gösterilmektedir. Bu etkileşim sonucunda siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki köklü denilebilecek gelişmelerin varlığından bahsetmek olanaklıdır.

Küreselleşme kavramına yönelik yapılan farklı tanımlamaların ortak noktaları; küreselleşmenin bir süreç olması, küreselleşmeden geri dönüşünün olmaması ve küreselleşmenin bütün dünyayı etkilemesi olarak özetlenebilmektedir. Çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmeye yönelik farklı tanımların yanı sıra, radikal, şüphecî ve dönüşümcü gibi farklı bakış açıları da ortaya çıkmış durumdadır.

Yürütülen bu çalışma, en temel haliyle “toplumları çeşitli yönlerden etkileyen küreselleşme olgusunun kimlik, kültür ve ulus-devlet modeli üzerinde etkilerinin olacağı” düşüncesine dayanmaktadır. Bu temel sayıltı ile yürütülen çalışmada küreselleşmenin kültür, kimlik ve ulus-devlet modeli üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Söz konusu çalışma, betimsel bir anlayışla yapılan literatür taramasına dayalı olarak yürütülmüştür.

Çalışmada ulaşılan sonuçlara göre küreselleşmenin kültür üzerinde birden fazla boyutta olan etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler kimi zaman homojenleştirici özellikler sergilerken kimi zaman da heterojenleştirici özellikler sergilemektedir. Ancak çoğu zaman bu etkilerin melezleştirici olduğu değerlendirilmiştir. Diğer bir deyişle, küresel olan ile yerel olan etkileşime girmekte ve ortaya özgün kültürel ürünler çıkmaktadır.

Küreselleşme sürecinin ise insanların kimlik algısı üzerinde de çeşitli yönlerden etkileri bulunmaktadır. Bu etkilerin sonucu olarak bir taraftan ulusal kimliğin yıprandığı anlaşılırken diğer taraftan ise ulusal kimliğin korunmasına yönelik çabaların arttığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar ulusal kimlik modeline alternatifler üretememiş olsa da küreselleşme ile birlikte ulus kimlik anlayışının çeşitli açılardan aşınmaya başladığı söylenebilir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlardan bir diğeri de küreselleşmenin ulus-devlet modeli üzerindeki etkileriyle ilgilidir. Bu etkiler kısaca; i) ulus üstü yapıların ulus-devlete ait olan bazı haklara sahip olmaya ve ulus-devletin mutlak egemenliğini sınırlandırmaya başlaması, ii) ulus-devletlerdeki geleneksel sınır ve vatandaşlık anlayışının yıpranması, iii) tekçi ulus-devlet kimliğinin yıpranması, iv) ulus-devletin egemenlik alanının daralması ve v) idari yapılanmada bazı değişimlere gidilmesi olarak özetlenebilir. Ancak tüm değişimlere karşın ulus-devletler halen önemli bir “bağlanma merkezi” olmaya devam etmektedir

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kültür, Kimlik, Ulus-Devlet Modeli.

EFFECT OF GLOBALIZATION ON IDENTITY CONCEPT AND NATION STATE

Müberra GÜLLÜOĞLU

Nuh Naci Yazgan University,

Institute of Social Sciences

Political and Administrative Sciences with Thesis, January 2022

Supervisor: Asst. Prof. Ergin ULUSOY

ABSTRACT

With globalization, which is one of the popular concepts of today, the rapid change has been experienced in various fields, especially from the second half of the 20th century. The increased interaction between people, which is due to the developments in information and communication technologies, is shown as the main factor to this change. Today thanks to globalization, it is possible to talk about significant developments in political, cultural and economic fields.

Although various definitions have been made on globalization, common points of these different definitions can be summarized as, the globalization is a process, there is no returning from globalization, and globalization affects the whole world. There are also different perspectives, such as globalist, internationalist and transformational, to the globalization proving that globalization is both a multi-dimensional term and a process.

This study, in its most basic form, is based on the idea that "the phenomenon of globalization, which affects societies in various ways, will have effects on the identity, culture and nation-state model". Throughout the current study, effects of globalization on culture, identity and the nation-state model were discussed. The study was conducted based on a literature review with a descriptive understanding.

According to the results of the study, globalization has multi-dimensional effects on culture. These effects sometimes exhibit homogenizing and sometimes differentiating properties. However, these effects were often considered to be hybridizing. In other words, unique cultural products emerge as the global and the local interact.

The globalization process also has effects on people's perception of identity in various ways. As a result of these effects, it is understood that both discussion on the national identity is worn out and the efforts to protect the national identity have increased. Although still, no alternatives to the national identity model were produced, it can be said that with the effect of globalization, the understanding of nation identity has begun to erode.

Another result of the study is on the effects of globalization on the nation-state model. Briefly, these effects are on i) the supranational structures that have started to limit the absolute sovereignty of the nation-state, ii) the traditional understanding of border and citizenship in the nation-states, iii) the erosion on the monist nation-state identity, iv) the sovereignty of the nation-state, and v) some changes in the administrative structure. However, despite all the changes, nation-states still continue to be an important "attachment center".

Keywords: Globalization, Culture, Identity, Nation-State Model.

İÇİNDEKİLER

KÜRESELLEŞMENİN KİMLİK KAVRAMI VE ULUS DEVLETLERİNDEKİ ETKİSİ

	<u>Sayfa</u>
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1. Küreselleşme Kavramının Tanım ve Kapsamı.....	3
1.2. Küreselleşme Olgusunun Tarihi ve Boyutları	5
1.3. Küreselleşme Olgusuna Yönelik Yaklaşımlar	9

2. BÖLÜM

ULUS, MİLLİYETÇİLİK VE ULUS-DEVLETİ

2.1. Ulus Kavramı.....	13
2.2. Ulus Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	15

2.3. Milliyetçilik	17
2.4. Ulus-Devlet Kavramı	23

3. BÖLÜM

KÜLTÜR, KÜMLİK VE ULUS-DEVLET İLE OLAN ETKİLEŞİMLERİ

3.1. Kültür ve Ulusal Kültür.....	29
3.1.1. Kültür Kavramı.....	29
3.1.2. Kültürel Çeşitlilik	30
3.1.3. Ulusal Kültür	32
3.2. Kimlik ve Ulusal Kimlik	33
3.2.1. Kimlik Kavramı.....	33
3.2.2. Kimlik Türleri.....	35
3.2.3. Ulus Kimliği	37

4. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜR, KİMLİK VE ULUS-DEVLET MODELİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

4.1. Küreselleşmenin Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri.....	40
4.2. Küreselleşmenin Kültür Üzerindeki Etkileri.....	41
4.2.1. Kültürel Homojenleşme-Heterojenleşme-Melezleşme	42
4.2.2. Küresellik-Yerellik	43
4.2.3. Tüketim Kültürü Oluşturmaya Çalışma.....	45
4.3. Küreselleşmenin Kimlik Üzerindeki Etkileri	47
4.3.1. Küresel Kültür ve Kimlik	47

4.3.2. Vatandaşlık Anlayışı	50
4.3.3. Çok Kültürlülük	52
4.3.4. Farklı Kimlikler	54
4.4. Küreselleşmenin Ulus-Devlet Modeli Üzerindeki Etkileri	58
4.4.1. Ulus Üstü Yapılar	61
4.4.2. Ulusal Vatandaşlık Anlayışı.....	62
4.4.3. Ulusal Ekonomi.....	64
4.4.4. Ulusal Egemenlik.....	65
4.4.5. İdari Yapılanma.....	66
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	69
KAYNAKÇA.....	75

GİRİŞ

Küreselleşme, tarihte yaşanan önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinden birinin adıdır. 20.yüzyılın özellikle ikinci yarısıyla beraber birçok alanda gerçekleşen değişim ve farklılaşma, küreselleşme kavramı ile ifade edilmektedir. Küreselleşme ile ilgili olan gelişmelerden en belirgin olanı bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişimdir. Bununla birlikte siyasal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişim ve gelişmelerin varlığından bahsetmek de olanaklıdır.

Habermas (2002, s. 83) göre küreselleşmeyi; “ulaşım, iletişim ve mübadele ilişkilerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesi” biçiminde tanımlamaktadır. İlerleyen bölümde de görüleceği gibi küreselleşme kavramına yönelik farklı tanımlamalar yapılmış olsa da bu tanımlamaların ortak noktaları; küreselleşmenin bir süreç olması, küreselleşmeden geri dönüşünün olmaması ve küreselleşmenin bütün dünyayı etkilemesi olarak özetlenebilir. Tanımlardaki ortak noktalardan da anlaşılacağı gibi küreselleşme olgusu çok boyutlu bir olgudur. Tüm dünyayı bir biçimde etkileyen bu olguya yönelikse farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış durumdadır. Bu kapsamda, küreselleşmeye olumlu bakan radikal yaklaşım küreselleşmenin tüm insanlığı etkilediğini ve bundan kaçışın olmadığını ileri sürmektedir. Radikal yaklaşıma göre ulus-devletler, küreselleşmenin etkileri karşısında arka planda kalmaktadır. Küreselleşmeye yönelik diğer bir yaklaşım olan şüpheci yaklaşım ise küreselleşmenin etkilerine şüpheyile bakar ve hatta onu bir mit olarak görür. Şüphecilere göre ulus-devlet, bazı yönlerden zayıflasa bile önemini korumaktadır ve koruyacaktır. Son olarak, dönüşümcü yaklaşıma göre de önceki 2 yaklaşımın söylemleri abartılıdır. Dönüşümcüler, küreselleşme ile birlikte çeşitli alanlarda değişimler yaşandığını kabul ederken “küresel ortak pazar” gibi radikal düşüncelerin gerçekçi olmadığını ileri sürmektedir.

Toplumları çeşitli yönlerden etkileyen küreselleşme olgusunun toplumların kimlikleri, kültürleri, ulus anlayışları ve ulus-devlet modeli üzerinde etkilerinin olmaması düşünülemez. Yürütülen bu çalışmada küreselleşmenin kültür, kimlik ve ulus-devlet modeli üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Literatür taramasına dayalı olarak yapılan bu çalışmada betimsel bir yaklaşım tercih edilmiştir. Konular ele alınırken konuyla ilgili farklı görüşlerin ifade edilmesine dikkat edilmiştir. Söz konusu literatür taraması sırasında küreselleşme ile ilgili ileri sürülen görüşlerin daha çok “dönüşümcü”

perspektiften yapıldığı ve dönüşümcü görüşlerin dayanak noktalarının görece daha güçlü olduğu değerlendirildiğinden bu çalışma kapsamında ortaya konan çıkarım ve yorumlar daha çok “dönüşümcü” perspektiften yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde küreselleşme kavramını çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde küreselleşmenin tanım ve kapsamına yer verilmiş ve ardından küreselleşme olgusunun tarihi ve boyutlarına ve küreselleşme olgusuna yönelik yaklaşımlara değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü ise ulus kavramı üzerinedir. Bu bölümde ulus kavramının tarihsel gelişimi kısaca açıklanarak bu kavramla yakından ilgili olan ulus-devlet kavramına yer verilerek ulus-devlet modeli temel özellikleri ile açıklanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümü kültür ve kimlik kavramlarına ayrılmıştır. Bu kapsamda önce kültür, kültürel çeşitlilik kavramlarına değinilerek ulusal kültür üzerinde kısaca durulmuştur. Bu bölümde ayrıca kimlik kavramına değinilmiş, kimlik türlerine, ulus kimlik kavramlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümde ise küreselleşmenin etkileri incelenmiştir. Öncelikle küreselleşmenin birey ve toplum üzerindeki etkilerine değinilerek bölüme giriş yapılmış ve ardından küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bölümün ilerleyen satırlarında küreselleşmenin kimlik üzerine etkilerine yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise küreselleşmenin ulus-devlet modeli üzerindeki etkileri incelenmiştir.

1. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

Bu bölümde küreselleşme kavramı ve olgusu genel olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle kavramın tanımlarına değinilmiş, ardından küreselleşme olgusu tarihsel arka planı ile ele alınmıştır. Bölümün sonunda ise küreselleşmeye yönelik yaklaşımlar açıklanmıştır.

1.1. Küreselleşme Kavramının Tanım ve Kapsamı

Genel görüşe göre 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarihsel bir değişim döneminden geçildiğine dair nesnel ve geçerli nitelikteki pek çok gösterge vardır. Varlığı konusunda hemen herkesin fikir birliğinde bulunduğu “bu göstergelerden özellikle ekonomiden uluslararası ilişkilere, siyasetten günlük yaşama kadar hemen her alanda görülen hızlı değişim ve bireysel veya toplumsal manada güçlü olmanın ilk defa bilgi ve teknolojiden kaynaklanmaya başlaması dikkat çekicidir” (Şahin, 2009, s. 22). Günümüzde hemen her alanda etkileri görülmeye başlanan bu değişim, “küreselleşme” kavramı ile ifade edilmektedir. Altmışlı yıllarda ortaya çıkarak doksanlı yıllarda yaygınlaşan küreselleşme kavramı, günümüz bilim dünyasında üzerine çok sayıda çalışmanın yürütüldüğü anahtar bir kavram haline gelmiştir. Dolayısıyla küreselleşmeyi, başta ekonomi olmak üzere siyaset, kültür, teknoloji alanlarında eş zamanlı ve karmaşık ilişkilerle (Tomlinson, 2004, s. 31) ilgili bir olgu olarak görmek yerinde olacaktır.

Küreselleşme bazılarına göre onsuz mutlu olamayacağımız bir şey, bazılarına göre ise mutsuzluğumuzun nedenidir (Bauman, 1999, s. 7). Ancak görünüşe göre küreselleşme konusunda pek çok kimsenin birleştiği ortak nokta, onun bir süreç olması ve geri dönüşü olmaması ve dünya üzerinde herkesi bir şekilde etkilemesidir. Yapısı itibariyle insanların pek çoğunun hızlı toplumsal değişimlerden kaygı duyma eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu rahatsızlık küreselleşmeyle ilgili yazılıp söylenenlerde de kendini hissettirmektedir. İlginç biçimde küreselleşme ile bağdaştırılan başlıca düşünceler

Şeylerin kontrolden çıkması ile ilgili rahatsız edici bir his, dünya meselelerinin belirsiz, ele avuca sığmaz ve kendi başına buyruk doğası olmaktadır. Küreselleşme ayrıca, belirli bir merkezin, bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun veya bir idari büronun yokluğu (Bauman, 1999, s. 75) ile de karakterize edilmektedir.

Literatür incelendiğinde küreselleşme kavramı ve olgusu üzerine çok sayıda görüşün öne sürüldüğü ve küreselleşmenin ekonomi, sosyal yapı, uluslararası ilişkiler gibi çeşitli açılardan ele alındığı görülmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları sürekli olarak tartışılan küreselleşme olgusunun halen netleşmeyen birçok boyutu olduğu değerlendirilebilir. Bu tartışmalar sayesinde küreselleşme adeta moda bir kavram haline gelmiştir. Ancak bütün moda sözcüklerin başına gelenler küreselleşme kavramının da başına gelmiştir. Üzerinde çok söz söylenen kavramlara zamanla farklı anlamlar yüklendiği ve kavramın anlamı zamanla bulanıklaştığı için küreselleşme olgusu ele alınmadan önce küreselleşme kavramının ne anlama geldiği üzerinde durulmalıdır. Ancak bunu yaparken

Belirsizlik, dinamizm ve çelişkilerin iç içe olduğu böylesine geniş kapsamlı bir olguyla insanlığın bugüne kadar hiç karşılaşmadığı göz önüne alınmalı ve küreselleşmeyle ilgili yapılan tanımların biraz eksik, biraz muğlak ve biraz da eklektik olması olağan karşılanmalıdır. (Şahin, 2009, s. 12).

Her ne kadar ortaya çıkışı daha eskilere dayansa da küreselleşme kavramının 1980'lerin ikinci yarısından itibaren yaygın biçimde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Durdu, 2009, s. 14). Habermas'a (2002, s. 83) göre küreselleşme; ulaşım, iletişim ve mübadele ilişkilerinin milli sınırlardan taşacak şekilde yoğunlaşması ve çapının büyümesini ifade etmektedir. Held (2006, ss. 185-186) ise küreselleşmeyi insan faaliyetlerini bölgeler ve kıtalar arasında genişleten, birbirine bağlayan ve insan ilişkilerindeki zaman-uzam sürecine vurgu yapan bir süreç olarak görmektedir. Küreselleşmenin Beck (2006, s. 221) tarafından yapılan tanımına göre de küreselleşme; iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağların görünümünü değiştirerek ulus ötesi aktörlerin egemen ulus devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçleri belirtmektedir. Walters (1995, s. 3) ise küreselleşmeyi, sosyal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler içerisinde mekânın etkisinin giderek azaldığı ve bireylerin bunun farkına varma düzeylerinin arttığı süreç olarak görmektedir. Yaptığı kapsamlı ve uzun tanımda Koçdemir (1999, ss. 6-7) küreselleşmeyi şu şekilde açıklamaktadır:

Küreselleşme; mahalli kültürlerin ve geleneksel bağların çözüldüğü, milli devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaştığı, üretimin ve iş bölümünün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlar arasında gerekse aynı toplum içerisinde sürüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bir bireyselleşme

geçerli olduğu, geleneksel sosyal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, dayanışmanın azaldığı, değerler sistemi henüz ortaya konuşmamış bir süreçtir.”

Görüldüğü gibi küreselleşme üzerine çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımların birbirlerinden farklılık göstermelerinin küreselleşme olgusunun çok boyutlu yapısından kaynaklandığı söylenebilir. Ancak küreselleşme üzerine yapılan tanımlara bakıldığında hemen hepsinin değişime ve birtakım sınırların aşılmasına vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Küreselleşmeyle ilişkilendirilen kavramlar incelendiğinde ise küreselleşmenin temelde “sınır” anlayışının son iki asırda yerleşen anlamını yitirmesi ve işlevinin değişmesi (Şahin, 2009, s. 39) ile ilgili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla özetle, küreselleşme kavramının özü, zaman ve mekân sıkışması diğer bir deyişle, yaşamın hızlanarak insanlar arası mesafelerin kısalması ile betimlenebilir.

1.2. Küreselleşme Olgusunun Tarihi ve Boyutları

Modern tarihe damga vuran başlıca gelişmelerden birinin hızlı ulaşım araçlarının gelişimi olduğu söylenebilir. Yakın dönem gelişmeler içinde şüphesiz en çığır açıcı olanı, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki olağanüstü gelişmedir. Önceleri telefon ve televizyon ile kanalları ile karakterize olan bu mobil teknolojilerin ve İnternet teknolojilerinin gelişip yaygınlaşmasıyla mobil telefonlar ve sosyal medya ile karakterize duruma gelmiştir.

20.yüzyılın son çeyreğinden itibaren temelinde iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişme ve ucuzlamanın yattığı bu değişim süreci pek çok araştırmacıya göre; bireysel, toplumsal ve evrensel manada hemen her şeyin yeniden biçimleneceği tarihsel bir kırılma noktasına işaret etmektedir (Şahin, 2009, s. 21).

Çok kısa bir zaman aralığında ve oldukça hızlı biçimde gerçekleştiği söylenebilecek bu değişim sayesinde günümüzde enformasyonu yerel ölçekte yaymanın maliyeti ile küresel ölçekte yaymanın maliyeti arasındaki fark azalmış ve hatta sıfıra inmiştir. Küresel enformasyon ağının kurulmasıyla birlikte, yurt ve şehir temelli mekânlar üzerine üçüncü bir mekân olan siberetik mekân bindirilmiştir (Bauman, 1999, s. 27). Geline bu noktada “burası” ile “orası” arasındaki ayrım giderek anlamsız hale gelmektedir. Bu çerçevede küreselleşme sürecine yön veren en belirgin gelişmeler olarak şunlar gösterilebilir (Şahin, 2009, ss. 24-26):

1. Birçok alanda mesafe kavramının ortadan kalması, toplumlar arası ilişkilerde ve yakınlaşmalarda büyük artışın gözlemlenmesi.

2. Gücün kaynağı olarak bilgi ve teknolojinin ön plana çıkması.
3. Serbest ticaret anlayışının tüm dünyada artan oranda kabul görmesi.
4. Devletlerin aktörlüğüne dayalı uluslararası sistemin değişmesi, uluslararası resmi kuruluşların ağırlığının giderek artarken ticari şirketler ve sivil toplum örgütlerinin de karar ve uygulamalarda etkili olabilecek konuma erişmesi.
5. Kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda ülkeler arasındaki benzeşmenin hiç olmadığı kadar artması.
6. Hemen her alanda değişimin hızı ve belirsizliğinin geleceği kestirmeyi zorlaştırması.

Yukarıda dile getirilen gelişmelere bakıldığında küreselleşmeyi etkileyen gelişmelerin çok yönlü (ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel) gelişmeler oldukları görülmektedir. Aslında küreselleşmenin işaret ettiği değişimlerin birçoğu yüzyıllardır var olagelmıştır. Örneğin nüfusun çoğalması ve ulaşım araçlarındaki gelişim sayesinde toplumlar arası ilişkilerin artması uzun yıllardır insanlığın gündeminde olmuştur. Ancak günümüzde “küreselleşmenin bu denli derin ve hızlı yaşanmasının temel sebebi ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki, önceki dönemlerde eşine rastlanmayan büyük gelişmedir (Aydın, 2002, s. 12).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra giderek mal ekonomisinden hizmet ekonomisine geçilmesi toplumsal yapı ve ilişkileri derinden etkilemiştir. Bu yeni toplum tipi “sanayi ötesi toplum”, “bilgi toplumu”, “hizmet ekonomisine dayalı toplum” gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

Zaman ve mekân sınırlarının bu denli aşıldığı, toplumların birbirlerini daha önce hiç olmadığı kadar yakından tanıyabildikleri, kültürel alışverişin bu denli hızlı olduğu bir dönemi insanlık daha önce yaşamamıştır (Şahin, 2009, s. 29).

Öte yandan, bilginin üretim sistemlerinin temeline yerleşmesi ile birlikte yeni bir hayat tarzı ortaya çıkmakta ve fabrika ve makine gücü üzerinde yükselen toplumsal yapı giderek değişmektedir. Daha önceleri tarım ve hayvancılığa dayalı toplumsal yapının değişerek sanayi ve üretime dayalı toplumsal yapının ortaya çıkmasına benzer bir değişim ve dönüşüm sürecinin öncekinden çok daha hızlandırılmış biçimde günümüzde de yaşanmakta olduğu söylenebilir. “Bilgi toplumunda bilgiyi geliştiren ve ona sahip olan uzmanlar önem kazanmakta, sanayici ve işçiler eski konumlarını kaybetmektedir

(Şahin, 2009, s. 43). Şüphesiz bu durumun çok önemli ekonomik yansımaları bulunmaktadır.

Gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda güç artık daha çok emek ya da sermaye bağlamında değil, bilgi ekseninde şekillenmekte ve buna bağlı olarak bilgiye dayalı sektörler karlılık ve verimlilikte sanayi sektörünün önüne geçmektedir (Giddens, 2000, s. 556).

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde Keynesçi politikalara dayalı refah devleti uygulamalarının gelişmiş kapitalist ekonomilerce terk edilerek vergi indirimlerinin yapılması, yasal düzenlemelerin azaltılması, hükümetlerin ekonomideki rollerinin sınırlandırılması, özelleştirmelerin yapılması gibi uygulamalarla neo-liberal ve serbest piyasa mantığına uygun dönüşümlerin gerçekleştirilmesi de günümüz küreselleşmesinin en önemli dinamikleri (Şahin, 2009, s. 46) olmuştur. Bu doğrultuda, önceki dönemlerde popüler olan “Keynesçi politikaların ve Fordist üretim biçiminin giderek maliyetli bulunması sebebiyle daha esnek üretim biçimlerine geçme ve ürün ve sermaye hareketlerini serbestleştirme yönünde bir eğilim gelişmiştir” (Kazgan, 1997, ss. 70-73). Dolayısıyla küreselleşme sürecini diğer dönemlerden farklı kılan bir başka nokta da serbest ve esnek ticaret uygulamalarının ilk defa bu derecede yaygın hale gelmesidir. Keyman’a (2002, s. 34) göre de küreselleşmenin somut görünümleri; örgütlü kapitalizmin sonu, esnek birikimin ortaya çıkması ve üretim tarzlarındaki önemli değişikliklerdir.

Sosyal, ekonomi ve sermaye alanlarında küreselleşme sayesinde yaşanan bu gelişmelerin siyasal alanda farklı yansımaları bulunmaktadır. “Küreselleşme ile yaşanan gelişmeler sonucunda serbest ticaret kuralları önüne geçilmez bir biçimde yayılmakta ve hepsinden öte, sermaye ve finansın serbest hareketi yüzünden ekonomi giderek politik kontrolün dışına çıkmaktadır” (Bauman, 1999, s. 75).

Bir yandan sermaye ve potansiyelleriyle ulus ötesi şirketlerin siyasi otoriteler karşısında güç kazandıkları görülmekte ve diğer yandan da siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda uluslararası örgütlerin sayı ve etkinlikleri giderek artmaktadır” (Şahin, 2009, s. 28). “Küreselleşme sürecinde daha fazla benimsenen neo-liberal anlayıştaki kendiliğinden düzen yaklaşımı, devleti mümkün mertebe devre dışı bırakma eğilimindedir. Bu durum ise siyasal sistemlere, toplumsal politika ve hizmetlerde devleti tek yetkili olmaktan çıkarma şeklinde yansımakta ve artık kolektif çözümlerin üretilmesinde kamunun yanı sıra özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da rol oynamaları beklenmektedir (Şahin, 2009, ss. 49-51).

Dolayısıyla küreselleşme ile uluslararası örgüt ve kurumların sahip olduğu yetki alanların ulus devletler aleyhine genişlediği değerlendirilmesinde bulunulabilir.

Küreselleşme sürecinin ayırt edici bir diğer yönü olarak da “artan güvensizlik algılaması ve buna paralel biçimde gelişen insanlığın bir risk toplumu hüviyetine bürünmesi” (Giddens, 2000, s. 564) gösterilebilir. Risk toplumu kavramı ile ekolojik, sosyal, siyasi ve kültürel yapılardaki tehlikelerin artışına ve bu tehditlerin kontrol altına alınmasındaki güçlüğü vurgu yapılmaktadır. İnsanları korku ve ümitsizliğe iten, korku ve risk yaratan gelişmelerin başında; “i) ulusal ve evrensel düzeyde gelir dağılımındaki dengesizliğin artması, ii) geniş kapsamlı ekonomik krizlerin görülmesi, çoğu iş kolunda mesleğin geleceğinin görülememesi, iv) sosyal devlet anlayışının terk edilmesi ve v) milli değerlerin aşınmasıyla ortaya çıkan kimlik sorunları” (Şahin, 2009, s. 30) gösterilmektedir.

Toplumsal yapılar üzerinde bu derece etkili olan küreselleşme olgusunun toplumun bir parçası olan “birey” üzerinde güçlü etkilerinin olmaması düşünülemez. Bu noktada zaman-mekân sıkışması kavramına değinmek yerinde olacaktır. David Harvey küreselleşmeyi zaman-mekân sıkışması, diğer bir deyişle, hayat hızının artışı olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu sıkışma sonucunda, insanların dünyaya bakış açılarında çok fazla değişiklik meydana gelmektedir (Eryentü, 2020, s. 374). Zamansal ve mekânsal sıkışmanın, yani mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, tüm bireyleri o ya da bu şekilde ancak eşit olmayan düzeylerde etkilemektedir. Çünkü küreselleşmenin getirdiği fırsatlar bazı insanlar için fiziksel engellerden eşi görülmedik bir kurtuluşun, hareket ve uzaktan eylemde bulunabilme olanaklarının habercisidir. Diğer bir anlatımla,

küreselleşme sürecinde belirli insanlar bölgesel sınırlamalardan özgürleşmekte ve sınırları içinde bulunan toprakları anlamdan ve kimlik bahşetme yeteneğinden yoksun bırakmaktadır. Ancak öte yandan, bağlarını koparıp başka yere taşınma şansı çok az olanlar için ise küreselleşme, yerelliği kendine mal etmenin bir işaretidir. Böylelikle bazıları yerellikten canları istediğinde kopup gidebilirken diğerleri de üzerinde oturdukları yegâne toprağın ayakları altından kayıp gittiğini seyretmek durumunda kalmaktadır (Bauman, 1999, s. 28).

Hatta, “yerel sınırlılıklardan özgürleşme ayrıcalığına sahip olan seçkinlerin bu yeni tür yurtsuzluğu onlara baş döndürücü bir özgürlük hissi verirken bu özgürlükten faydalanamayıp yurt temelli olmak zorunda kalan diğerlerine ise adeta bir hapiste olma hissi vermektedir” (Bauman, 1999, s. 34). Dolayısıyla artık yerel nüfuslar, toplulukların sıcak yuvası olmaktan çıkmakta ve uçları bir yere bağlı olmayan gevşek yumaklar haline gelmektedir.

Yukarıda ekonomi, toplum ve birey üzerine olan etkilerine kısaca değinilen küreselleşmenin elbette düşünsel bir alt yapısı bulunmaktadır. Bugün bilimde, sanatta, edebiyatta kısacası toplumsal hayatın her alanında yaşanan dönüşümler, ortaya çıkan yeni durum ya da yapılar daha çok postmodernizm kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla günümüzde küreselleşmenin düşünsel altyapısının postmodernizm tarafından oluşturulduğu söylenebilir. Postmodernizm, temelde yeni bir dönemi ifade etmektedir ve modernizmin bir sorgulamasıdır. Modernizmin akılcı düşünce temelinde ortaya koymuş olduğu; aynı kuralların aynı şartlarda ve her yerde geçerli olması biçimindeki mutlak gerçekçi yaklaşım postmodernizm tarafından benimsenmemekte ve hatta yanıltıcı olarak görülmektedir. “Tarafsız, kesin ve nesnel bilim anlayışını da şiddetle eleştiren postmodern bakış açısına göre göre nesnel doğruların bilgisinin yerine yorumlama sonucu elde edilen bilgi koymak daha yerindedir” (Taşdemir, 2004, ss. 196-197). Paradigmadaki bu kayma ise olgulara bakış açısında son derece önemli bir değişimi ifade etmektedir. Kısacası, postmodern anlayışta hayatın her alanında esnekliğin, farklı durumlar karşısında değişebilmenin ve hatta belirlenemezlik ve belirsizliğin savunulduğu görülmektedir.

Post modernizmin, modernizm tarafından öngörülen toplumsal yapıdan farklı bir yapı öngördüğü açıktır. “Postmodern anlayışa göre bu yeni toplumsal yapının temelinde bilgi yatmaktadır” (Şahin, 2009, s. 61). Elbette düşünsel planda yaşanan tüm bu değişimlerin ekonomideki, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerden bağımsız olarak gerçekleşmesi olanaklı değildir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinde bilimsel, teknolojik, ekonomik ve kültürel değişimlerin birbirleriyle etkileşim içinde ve neo-liberal bir ideolojik alt yapıda geliştiği söylenebilir.

1.3. Küreselleşme Olgusuna Yönelik Yaklaşımlar

Klasik modern düşünce gibi evrenselleşme ve küreselleşme fikri de “düzen kurmayı” ifade eden bir düşüncedir. Bu bakış açısına göre

küreselleşme, dünyayı eskiden olduğundan daha farklı, daha iyi bir hale getirme ve değişimi ve iyileşmeyi küresel, türsel çapta yaygınlaştırma isteğini ifade etmektedir. Buna ek olarak küreselleşme olgusu, herkesin hayat şansını benzer kılma ve belki de eşitleme niyetini ilan etmektedir (Bauman, 1999, s. 75).

Yukarıda söz konusu edilen bakış açısından bakıldığında küreselleşme kavramının insanlık açısından olumlu bir çağrışıma sahip olması beklenebilir. Ancak

gerek küreselleşmenin farklı boyutlara sahip bir olgu olması gerekse küreselleşme sürecinin tüm toplumlar ve ülkeler tarafından aynı biçimde algılanmaması sebebiyle küreselleşmeye yönelik farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyi anlamlandırma çabaları radikal, şüpheci ve dönüştürücü yaklaşımlar olarak ele alınabilir. Bu yaklaşımlar, Gelekçi (2003, ss. 81-94), Şahin (2009, ss. 64-78) ve Durutürk (2020, ss. 15-16) tarafından yapılan çalışmalara dayandırılarak aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. Küreselleşmeye Radikal Yaklaşım

Küreselleşmeci olarak da bilinen radikal tavra göre küreselleşme olgusu gerçektir, tüm insanlığı etkilemektedir ve ondan kaçış yolu bulunmamaktadır. Radikal tavır, küreselleşmenin tüm insanlığa faydalı bir süreç olduğunu savunan tavidir. Gelişmeler ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi olarak görülmektedir.

Radikaller küreselleşmeyi toplumları refaha ve özgürlüğe taşıyan, ulus esaslı kurumlaşmayı aşarak küresel bir uygarlığa götürme ihtimal, yüksek bir süreç olarak görmekte ve küreselleşme sürecinin olumlu etkilerine odaklanmaktadır. Radikal tavırda olanlar küreselleşmeyi okumada daha çok neo-liberal ön kabullerle hareket etmektedir. Bu doğrultuda küresel piyasa, politikanın diğer yandan ise dünya toplumu, ulus devletin önüne geçmektedir. Radikaller, küreselleşmiş ekonomik ve sosyal süreçler karşısında ulusun ve ulus devletin arka planda kalacağını düşünürken birçoğu da ulus devletin yaşama şansının olmadığını düşünmektedir. Buna göre yaşananlar, ulus devlet için sonun başlangıcıdır ve ön plana çıkan sorun, talep ve aktörler ulus devletin ötesinde toplumsal biçimlere işaret etmektedir.

2. Küreselleşmeye Şüpheci Yaklaşım

Küreselleşmeye yönelik şüpheci tutum sergileyenler küreselleşme olgusunun abartıldığını ve hatta bir mit olduğunu ileri sürmektedir. Şüphecilik, küreselleşmeyi büyük kapitalist devletle ile büyük sermayenin merkez-çevre bağımlılık ilişkisini pekiştirmek için kullandıkları bir ideolojik tutum olarak görmektedir. Şüphecilere göre dünya tek bir medeniyete doğru gitmemekte, hızla kutuplaşmaktadır. Ulus devletlerin yönetim imkanları birçok bakımdan zayıflamakla birlikte milli çıkar anlayışı varlığını sürdürecektir ve ulus devlet önemini muhafaza edecektir. Buna göre, ulus devletin önemsizleşeceği iddiaları, ulus ile devlet arasındaki ilişkiyi sadece ekonomiye indirgediği için eksiktir.

Küreselleşme sürecini yeni bir sömürgecilik olarak gören şüpheci yaklaşım daha çok Marksist kurama dayanmaktadır. Şüphecilere göre küreselleşmeye yönelik radikal

yaklaşım abartılı ve yönlendiricidir. Onlara göre yaşananlar, geçmişte yaşananlardan çok farklı değildir ve bunlar radikal çevrelerce büyütülmektedir. Örneğin kültürler arası etkileşim veya malların değişimi eskiden beri var olmuş olan olgulardır.

Şüpheli yaklaşımı destekleyen isimlere göre dünya giderek daha az batılı olma yolunda olduğu için Batı kültür ve medeniyetinin evrenselleşmesi hayaldir. Ulus devletler güçlü aktörler olarak varlıklarını muhafaza edecektir. Ayrıca, ulus devletler sahnenin en önemli oyuncusu olmaya devam etmekle birlikte, yeniden şekillenme sürecini de yaşamaktadır. Ancak küreselleşmeyle birlikte milli egemenlik ve milli kimliğin yeniden düşünülmelerini gerektirecek şartlar oluşmuş olmasına karşın ulus devlet ötesi bir bütünleşme çok zor görünmektedir.

3. Küreselleşmeye Dönüşümcü Yaklaşım

Küreselleşmeye dönüşümcü bakış açısı kendini diğer iki bakış açısı arasında konumlandırmaktadır. Dönüşümcüler bir yandan küreselleşmecilerin söylemlerini abartılı bulurken diğer yandan da ulus devletlerin siyasi ve ekonomik alanlarda halen güçlü aktörler olduğunu ileri sürmektedir.

Dönüşümcü yaklaşıma göre küreselleşme olgusundan geriye dönüş yoktur ancak küreselleşmenin bazı etkileri tersine çevrilebilir. Ayrıca, küresel pazar ve medeniyet beklentisi bir ütopyadır. Bu süreçte ulus devletler önemli denilebilecek boyutta değişim yaşamaktadır. Ancak ulus devlet, otorite ve güçlerini yeniden yapılandırarak siyasi aktör olmaya devam etmektedir. Dönüşümcüler küreselleşmeyi bir realite olarak kabul etmekle birlikte küreselleşmenin siyasi anlamda radikal değişikliklere yol açtığı iddialarını reddetmekte ve küresel bir uygarlığa gidildiği öngörülerini paylaşmamaktadır. Dönüşümcüler ayrıca, diğer iki yaklaşımı, kutuplaşma ve gerginlik yaratmakla ve duru bir kanaate sahip olmayı zorlaştırmakla itham etmektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan dönüşümcü görüşler doğrultusunda günümüzde ulus devletlerin geçmişe göre daha karmaşık ilişkiler içinde olduğu ve egemenliğin bölgesel, ulusal ve uluslararası bağlamlara bölünmekte olduğunu ifade edilmektedir. Bu kapsamda küreselleşme ile ortaya çıkan karşılıklı bağımlılık ilişkilerine vurgu yapılmaktadır.

Özetle, küreselleşme kavramı üzerine yapılan tanımlara bakıldığında hemen hepsinin değişime ve birtakım sınırların aşılmasına vurgu yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla küreselleşme kavramının temelinde sınırların aşılması, zamanın ve mekânın sıkışması ile ilgili olduğu söylenebilir. Diğer yandan, adeta moda bir kavram haline

gelen küreselleşme kavramı üzerine çok sayıda görüş ileri sürülmüştür. Ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları tartışılan küreselleşme olgusunun halen netleşmeyen çok sayıda boyutu ve yönü bulunmaktadır.

Ayrıca kısaca altını çizmek gerekirse, düşünsel altyapısı postmodernizm tarafından oluşturulan küreselleşmeye yönelik üç temel farklı yaklaşım bulunmaktadır. Küreselleşmeci olarak da bilinen radikal yaklaşıma göre küreselleşme olgusu tüm insanlığı etkileyen faydalı bir süreçtir ve ondan kaçış yolu bulunmamaktadır. Küreselleşmeye yönelik şüphecî yaklaşım ise küreselleşme olgusunun abartıldığını düşünmektedir. Onlara göre ulus-devletlerin yönetim imkânları birçok bakımdan zayıflamakla birlikte ulusal çıkar anlayışı varlığını sürdürecektir. Son olarak, küreselleşmeye dönüşümcü bakış açısı ise diğer iki yaklaşımın bir sentezi gibidir. Dönüşümcüler bir yandan küreselleşmecilerin söylemlerini abartılı bulurken diğer yandan da ulus devletlerin siyasi ve ekonomik alanlarda halen güçlü aktörler olduğunu ileri sürmektedir.

2. BÖLÜM

ULUS, MİLLİYETÇİLİK VE ULUS-DEVLETİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ulus kavramı ele alınmıştır. Kavramın tanımları ve tarihsel arka planına değinildikten sonra ulus ile yakından ilişkili olan ulus-devlet kavramından ve modelinden bahsedilmiştir.

2.1. Ulus Kavramı

Ulus, genel anlamı ile özel bir siyasal ve toplumsal birim şekli (Schnapper, 1995, s. 33) olarak anlaşılmaktadır. Ulus veya millet kavramı sözlükte; “aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, ülkü, duygu, gelenek ve görenek birliği olan insanların oluşturduğu topluluk” (Türk Dil Kurumu, 2019) biçiminde tanımlanmaktadır.

Siyasi açıdan bakıldığında ise ulus, yerel ve kozmopolit olmayan sınırları belirli, resmi bir alanda bir halkın egemenliğini veya en azından egemenlik iddiasını yansıtmaktadır (Pierson, 2000, s. 102). Aslında ulus kavramı, belirli bir toprak parçasında tarihsel süreç içinde süren benzerliğin öne çıkarılmasıyla netleşmeye başlamıştır. Diğer bir deyişle ulus kavramı; kültürel değerlerin ve konuşulan dilin ortak olduğu, benzer değerlerle yoğrulmuş insanlar tarafından oluşan bir grubun özelliklerini taşımaktadır (Ersal, 2012, ss. 263-264).

Aslında ulus kavramı ile bir topluluğa özgü olan tüm değer yargıları ve nitelikleri kastedildiğinden ortak tarih, ortak etnik köken, ortak değerler, ortak dil ve din gibi özellikler ulus kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Ancak gerçekte ulus, her şeyden önce siyasal bir birlikteliği gerektirmekte ve benzerlik özelliklerinin kategorize edilmiş bir hali olmamaktadır (Alağaç, 2018, ss. 6-7). Örneğin bir ulus, tek bir etnik gruptan oluşabileceği gibi birkaç etnik grubun bir araya gelmesiyle de oluşabilmektedir.

Ulusları birbirinden ayıran temel özelliğin “dil” olduğu yaygın bir görüştür (Eriksen, 2001, s. 53). Ulusun kurucu ilkesi olarak dilin yeterli olmadığı durumlarda ise diğer bazı özellikler öne çıkar ve din, mezhep, ırk, ortak toprak, etnik kültür, ortak tarih, evrensel vatandaşlık anlayışı gibi referanslara başvurulur (Özyurt, 2017, s. 104). Ancak bir ulusun gerçeklik kazanabilmesi için tüm bu referansların yanı sıra ulus tarafından sağlanan temelin, ulusu oluşturan bireylerin çoğunluğu tarafından benimsenmesi ve bu

kişilerin kendini o ulusun vatandaşı olarak görmelerinin önemli olduğu (Özyurt, 2017, s. 104) açıktır.

Buraya kadar verilmiş olan açıklamalardan ulus kavramı ile dil başta olmak üzere tarih, coğrafya, kültür gibi özelliklerin toplumda ortak olmasına vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Aslında ulus kavramı, geniş bir literatüre sahip, hakkında pek çok kuramın geliştirildiği ve tanımlanması zor olan bir kavramdır (Şahin, 2009, s. 144). Ulus kavramının hem belirli tipteki bir toplumsal birimi hem de belirli tipteki siyasal birimi ifade ediyor olması, kavrama yönelik siyaset bilimsel ve sosyolojik bakış açılarının geliştirilmesine yol açmıştır. Sosyolojik olarak ulus; “merkezi bir iktidar ve bu iktidara bağlı halk ile ortak değerlerin oluşturduğu birliktelik” (Alağaç, 2018, s. 7) olarak görülmekte ve sosyoloji kuramında ulus; “aynı ekolojik alan üzerindeki kültürel ekonomik ve siyasal sistemlerin çakışma süreci ile birlikte aşağı kültürlerin standartlaştırılmış homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir yüksek kültür ile bütünleşmesi” (Leca, 1998, s. 13) olarak ele alınmaktadır. Kısacası sosyoloji kuramında ulusun, toplumsal bütünleşmenin modern bir formu olarak algılandığı (Özyurt, 2017, s. 95) görülmektedir.

Siyaset biliminde ise ulus; “net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan bir iç devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen veya izlenen üniter bir yönetim ve bu yönetime itaat eden bir topluluk” (Leca, 1998, s. 14) biçiminde algılanmaktadır. Yani, siyasal olarak ulus bir taraftan siyasal bir bireyi, diğer taraftan da bireyler tarafından oluşturulmuş olan siyasal bir grubu (Alağaç, 2018, s. 8) ifade etmektedir. Öte yandan, ulusa hukuk açısından bakan hukuki ulus yaklaşımı kuramında ise birlikte yaşamı çevreleyen yasalar, bu yasaların yapılış süreci ve yasalarca kurulan çerçeve öne çıkmaktadır. Çünkü bir ulusun kuracağı/kurduğu devlet bu yasalar üzerine şekillenmektedir (Alağaç, 2018, s. 8).

Görüldüğü gibi farklı disiplinlerden sosyal bilimciler, ulus kavramına farklı bakış açılarından bakmış ve farklı tanımlar geliştirmişlerdir. Ulus kavramına yönelik farklı tanımların getirilmiş olması bu kavramın kimlik ve kültür gibi oldukça soyut ve karmaşık sayılabilecek alanlarla ilişkili olmasındandır. Farklı tanımların bir diğer kaynağı ise ulus kavramının yaklaşık iki yüz yıldır gerek siyasal birimlere ve gerekse siyasal hareketlere meşruluk sağlayan bir kavram olmasıdır (Özyurt, 2017, s. 93). Ulus kavramına yönelik farklı bakış açılarının olması olağan görülse de kavramın farklı

tanımlarının bulunması politikacıların ve devlet adamlarının bu farklı tanımlar arasında oportünistçe tercihler yapma olasılığını doğurmaktadır. Örneğin, kendi iç durumu söz konusu olduğunda farklı kültürler ve etnik toplulukları görmezden gelen bir ülke diğer devletlerin toprakları söz konusu olduğunda ulusların bağımsızlığı adına etnik, dini ve kültürel toplumların ayrılıkçı taleplerinin destekleyebilmektedir (Özyurt, 2017, s. 97).

2.2. Ulus Kavramının Tarihsel Gelişimi

Modern anlamda anlaşılan biçimi ile ulus düşüncesi ilk olarak 16. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmıştır (Özyurt, 2017, s. 92). 1689 yılında İngiltere’de temel vatandaşlık hakları kabul edilerek ulusal egemenliğe dayalı anayasal monarşinin yolunun açılması ulus devletlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Santamaria, 1998, s. 22). Ulus kavramı başlangıçta “toprağa bağlı” bir anlamda meydana çıkmıştır. Toprağa bağlı ulus anlayışı, toprak ile haklı bütünleştirmenin, ülkeye aidiyeti sağlamanın ve toplumsal bütünlüğü tesis etmenin olanaklı olduğu düşüncelerine dayanmaktadır (Şahin, 2009, s. 149).

Ulus düşüncesi Amerikan ve Fransız devrimleri ile meşruluk kazanmış ve siyasal-toplumsal örgütlenmenin evrensel bir biçimi durumuna gelmiştir (Schnapper, 1995, s. 17). Bu devrimlerin ortak ve temel özelliği, halkın kendi kaderini tayin etmiş olması ve bu tayin biçiminin gelecekteki garantisi olarak vatandaşlığı ve siyasal katılımı kurumsallaştırma yoluna gidilmesidir. 19.yüzyılın başlarından itibaren ulus düşüncesi devletlerin ve toplumların yeniden inşası için önemli bir araç haline gelmiş, yirminci yüzyıl ise tam anlamıyla bir uluslar çağı olmuştur (Özyurt, 2017, s. 92).

Ulus ortaya çıkaran birden fazla ana etmenin varlığında bahsetmek olasıdır. Ulus ortaya çıkaran ekonomik etmenler; piyasanın kamusal alan üzerinde homojenleştirici etkisi, kapitalist piyasanın ortaya çıkardığı eşitsiz ekonomik ilişkilerin doğurduğu gerginliğin ulusal kimliğin güçlendirilmesi olarak özetlenebilir (Özyurt, 2017, s. 99). Ulus ortaya çıkaran psikolojik etmenler ise modernlik öncesi topluluklardaki yerellik duygusu ile ilişki ve kimliklerin aşınması, ulusun kendi bütünleşmesini sağlamak için bireyin güven arayışına karşılık gelen vaatleri, ana vatan gibi kavramlarla ulus üyelerinin kendilerini adeta bir ev içinde algılamalarının sağlanması, ulusun sahip olduğu şeylerin yanı sıra kendisinin de kutsanması ve ulusa kutsal bir misyon yüklenmesi olarak özetlenebilir (Özyurt, 2017, ss. 100-101).

Ulus ortaya çıkaran önemli etmenlerden biri de modernleşmedir. Tarihsel açıdan bakıldığında modernleşmenin “15-19. yüzyıllar arasında Avrupa’da yaşanan geleneksel toplum yapısının ortadan kalkması ile sonuçlanan süreci” ifade ettiğı söylenmektedir. Bu değışimde Sanayi Devrimi başrolde bulunmaktadır. Modernleşme süreci ile ortaya çıkan modern toplum ise en başta toplumda bilginin rolünün artması ile karakterize edilmektedir. Modern toplum ayrıca, geniş bir coğrafya üzerinde ekonomik bütünleşme, kentleşme ve değışen kültürel ve demografik yapı (Şahin, 2009, s. 128) ile de karakterizedir.

Modernleşme, mevcut toplumsal yapı ve değierlerin sarsıldığı, sosyal ve siyasi yeniden yapılanmayı gerektiren birtakım yeni ihtiyaçların baş gösterdiği bir süreç olarak da anlaşılabilir (Yılmaz, 1996, s. 81). Modernleşme ile birlikte bir yandan dine olan ilgi azalırken diğier yandan da ulusal kimliğin güçlenmesi amacıyla kamusal ritüeller, siyasal ya da sivil tapınmalar ve sadakatin yaygınlaştırılmasına çalışılarak (Özyurt, 2017, s. 102) bütünleşme üzerine baş gösteren yeni toplumsal ihtiyaçlar karşılanmaya çalışılmıştır.

Modernleşme sürecinde ayrıca, geleneksel dönemden gelen toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gereksinimi hissedilmeye başlanmıştır. Böylelikle o zamana kadar yönetim sürecine katılmamış toplumsal kesimlerin artık yönetimde söz hakkına sahip olmak istemeleri, yeni bir kurumsallaşma gereksinimini ortaya çıkarmıştır (Şahin, 2009, s. 129). Bu yeni katılım talepleri, süregiden toplumsal eşitsizlikler ve dinin toplumsal hayattaki öneminin azalması yan yana geldiğinde siyasal sistemde bir meşruiyet boşluğu doğurmuş ve modernleşen toplumlar yeni bir meşruiyet kaynağı bulmak durumunda kamıştır (Huntington, 1966, ss. 57-58). Bu meşruiyetin kaynağı ise ulus olmuştur. Genel olarak teritoryal ulus oluşturmayı benimseyen iktidarlar, inşa politikalarını ortak hatıralar, tarihsel coğrafya ve vatandaşlık üzerine yoğunlaştırmaktadır (Şahin, 2009, s. 149). Bu çerçevede ulusun, kutsal bir obje haline getirmeye çalışılmasına şahit olunmaktadır.

Ulus kavramının tarih boyunca ortaya çıkışı ve gelişimine genel olarak bakıldığında kavramın ilk olarak bir toprak parçası üzerindeki egemenliğe bağılı bir anlamda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ulus kavramının gelişiminde özellikle modernleşme sürecinin önemli etkileri bulunmuş ve ortaya çıkan toplumsal ve siyasi

gereksinimler sonucunda ulus artık devletler açısından yeni bir meşruiyet kaynağı konumuna gelmiştir.

2.3. Milliyetçilik

Rönesans döneminin başlaması ile birlikte Avrupa dünyası için laik bir yaklaşım aktif bir biçimde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu sürece denk gelen ve 1648 yılında Westphalia Antlaşması olarak ifade edilen anlayışla birlikte “ulus-devlet” anlayışı genel olarak kabul gören bir yaklaşım halini almıştır. Bu tarihten itibaren Avrupa yaşamının temel taşlarından birini oluşturan ulus-devlet anlayışı 1789 yılında Fransız İhtilali ile yeni bir boyut kazanarak millet kavramının da var olduğu bir sürece evrilmiştir. Sürecin getirmiş olduğu durumu yönetmek ve bu dönemde insanlara bir tür mensubiyet duygusu kazandırabilmek amacı ile kullanılan milliyet kavramı resmi bildiride kullanılarak Avrupa dünyasının önemli bir belirleyicisi olma noktasına gelmiştir (Dursun, 2002). Bu dönemde millet kavramını güçlendirici bir açıklama olarak “Hiçbir heyet, hiçbir fert, açıkça millettten gelmeyen bir otoriteyi kullanamaz” ifadesi millet kavramının anlamı ve konumu noktasında güçlendirici bir ifade olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçten itibaren millet kavramının ne olduğu konusunda farklı görüşler aktif bir şekilde kendisini göstermiştir. Bu görüşler arasında “toprak hukuku” ve “kan hukuku” olarak ifade edilen iki temel düşünce bulunmaktadır. Toprak hukuku olarak ifade edilen milliyetçilik anlayışı Fransız milliyetçiliğine bir örnek olarak ifade edilirken, kan hukukuna örnek olarak verilen milliyetçilik anlayışı Alman milliyetçiliği olarak ifade edilmektedir (Dayı, 2014).

Millet ve milliyetçilik kavramları üzerine farklı düşünce yapılarının, kavramların ele alınıyor olması tanımlamasında da belirli zorlukların ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin milliyetçilik kavramı söz konusu olduğunda literatürde çok fazla “yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm” gibi kavramlar ile beraber tanımlandığı görülmektedir. Benzer şekilde kavram, “millet, milliyet, kültür, ırkçılık, halk” gibi kavramlarla da iç içe geçecek şekilde kullanılan bir özelliğe sahip olarak görülmektedir. Milliyetçilik kavramı günümüzde genel olarak şu şekilde kullanılmaktadır: Milliyetçilik, milletin oluşması ve gelişmesi sürecidir; bir millete ait olmaya dair tutarlılık ve bilinç olarak tanımlanmaktadır (Ertan & Örs, 2018).

Milliyetçiliğin ilk ortaya çıkışı var olduğu döneme karşı gösterilen bir siyasi tutum olarak ele alınır. Bu şekilde bir tür tavır olarak ortaya çıkması bu konunun

anlaşılması noktasında araştırmacıların ilgisini çekmiş ve genel hali ile ilk olarak Fransız ve Alman aracılığı ile 18.yüzyılda ortaya çıkışı gerçekleşmiştir. Bu tarihlerde etkisini gösteren romantizm akımı da Alman milliyetçiliği üzerinde çok fazla rol oynayıcı bir yapıya sahip olmuştur. Bu durum zamanla Alman olma bilincinin ortaya çıkışına olanak tanımıştır. Bu noktada bireysel özgürlük ve toplumsal özgürlük kavramlarından etkilenen Fichte ve dil, millet, dünya zincirine vurguda bulunan Herder, Alman milliyetçiliği açısından dikkat çekici fikirlerin sahipleri olmuşlardır. Bu noktada araştırmacılara göre millet kavramının düşünsel olarak var olması kültürel etkilerden daha ziyade siyasi etkileri olan bir özellik göstermektedir (Akca, 2003).

Milliyetçilik kavramı ele alınırken zaman zaman araştırmacılar birbirinin tamamen zıddı anlayışlarla bu kavrama dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin Karl Popper için milliyetçilik açık toplumun kurulmasına dair en büyük engellerden birini oluşturacak bir özellikteyken, Karl Deutsch için milliyetçilik bir siyasi ve toplumsal gelişmenin ulaşabileceği en üst nokta olarak ifade edilir. Kavramlar üzerine ele alınan ve ortaya konan bu bakış açıları milliyetçilik kavramının genel olarak ifadesinden ziyade araştırmacılara göre ne şekilde ele alındığının araştırılmasını gerekli kılmıştır.

Literatürde milliyetçilik kavramını değerlendiren kimi araştırmacılara göre farklı söylemler ve ele alınış şekillerine karşılık milliyetçilik, temel yapısında bir bütünsel olarak aynı şekilde ele alınmaktadır ve bireylerin kendilerini duygusal olarak var oldukları milletler ile özdeşleştirme ile bunun sonucunda edindikleri sıfatlar ile hareket etmeye hazır olma şekli olarak görülmektedir. Bu yanı ile bazı araştırmacılar milliyetçilik kavramının psikolojik bir yanı olduğunu ve semboller ile inançlar arasındaki ilişki bütünü oluşturduğunu düşünen araştırmacılar da bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar için milliyetçilik geniş tabanlı modern bir toplum için ortaya atılmış bir ulus-devlet ideolojisinin sonucu olarak değerlendirilir. Milliyetçilik üzerine yapılan birden fazla tanımlamanın olması konunun farklı araştırmacılar ve bakış açılarından bakılmasını zorunlu kılmaktadır (Akıncı, 2014).

İlk teorisyen olarak Ernest Gellner ele alınmaktadır. Çek asıllı olan araştırmacı milliyetçilik kavramı üzerine önemli bakış açısına sahip araştırmacılar arasında görülmektedir. Bunun nedeni araştırmacının “cesur ve özgün bir milliyetçilik kuramı” düşüncesine sahip olmasıdır. Gellner için milliyetçilik, “siyasal birim ile ulusal birim

arasındaki çakışmaların öngörülmesini sağlayan siyasal bir ilke” olarak değerlendirilir. Buna bağlı olarak ulusçu duygu, “Bu ilkeye uyulmaması halinde ortaya çıkan kızgınlık ya da ilkelerin gerçekleşmesine bağlı olarak duyulan tatmin” şeklinde ifade edilir. Gellner milliyetçiliğe dair ele aldığı çalışmalarında durumu şu şekilde ifade eder (Yahşi, 2017):

Eğer ortada devlet yoksa, açıktır ki, sınırlarının ulusun sınırlarıyla çakışıp çakışmaması diye bir sorun da olamaz. Devlet olmayınca, yöneticiler de olmayacağından, yöneticilerin yönetilenlerin aynı ulustan olup olmadıkları da sorulmaz. Ne devlet ne de yöneticiler varolmadığında, bunların ulusçuluk ilkesinin gereklerine uymamış olmalarına da kızılamaz.

Gellner milliyetçilik kavramı üzerine çalışırken temel olarak her toplum için geçerli sayılacak bir milliyetçilik anlayışı ve tanımının ele alınması gerektiği düşüncesinden yana olmuştur. Bu durum bir noktada kendisini milliyetçilik kavramına dair önemli bir yere taşıırken bir noktada da endüstrileşme ile bir tutarak kuramsal bir açığın oluşmasına neden olmuştur (Haşlak, 2000).

Milliyetçilik kavramı üzerine çalışmalarını gerçekleştiren bir diğer araştırmacı ise Benedict Anderson’dır. İrlanda asıllı bir siyaset bilimci olmasına karşılık, babasının iş yaşantısı nedeniyle Çin’de dünyaya gelmiş olan ve bir süre sonra yaşamına İrlanda’da devam eden araştırmacı daha sonrasında hayatına Amerika’da devam ederken, kariyeriyle ilgili çalışmalarında Endonezya siyasetine odaklanmasıyla dikkat çekmektedir. Anderson tarafından milliyetçilik üzerine gerçekleştirilen en önemli çalışmalardan biri Hayali Cemiyetler: Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması Üzerine Düşünceler başlıklı çalışmasıdır. Çalışmalarında 18. ve 19. Yüzyılda Amerika’da var olan milliyetçilik kavramını teorileştirmeye odaklanmıştır. Bu çalışmalarıyla milliyetçilik kavramını “hayali bir topluluk” olarak tanımlamıştır. Anderson için ulus, hayal edilir bir özellik olarak ifade edilir çünkü çoğunlukla birbirini tanımayan inşalar arasında bir tür yatay yoldaşlık duygusunun var olmasına neden olur. İnsanlar farklılıklarına karşılık, aynı kolektif yapıya ait olduklarını düşünürler ve bu kolektif yapı içerisinde ortak bir tarih, inanç, özellik ve tutumların var olduğunu atfederler. Anderson için ifade edilen bu hayali topluluk aynı zamanda sınırlı ve egemen olma özelliklerine sahiptir. Sınırlı olmasının temelindeki düşünce, en büyük ulusların dahi sınırlarının olması ve sınırları ötesindeki diğer ulusları tanıması temeliyle şekillenir. Egemen olması ise, ulus devletin temeli olarak geleneksel akrabalık bağlarının yerini alan bir özelliktir (Anderson, 2001).

Anderson, milliyetçilik analizi söz konusu olduğunda alan olarak Avrupa yerine Amerika'yı ele alarak bakış açısını diğerlerinden ayıran bir özelliğe sahip olmuştur. Ona göre milliyetçilik 18. ve 19.yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ve İspanyol kolonilerinde Avrupa kıtasının çoğundan daha önce var olan bir kavram şeklindedir. Milliyetçiliğin gelişmesi ise genel olarak kapitalizm ve yazılı medya anlayışının birbirine yakınlaşmasından kaynaklı olarak görülmektedir. Anderson için kitlesel yerel gazetelerin gelişim göstermesi ulus kavramının temelini oluşturan bir özelliktir çünkü, okuyucular birbirleri ile olan coğrafi uzaklıkları ve hiyerarşilerine bakmadan haberlerle ilgili kolektif bir deneyim elde etme algısına sahip olurlar. Anderson için ulusal aidiyet devlet gelişimi noktasında merkezi bir durumdadır ancak yeterince takdir edilmemiş bir durum olarak değerlendirilir (Anderson, 1998).

Milliyet ve milliyetçilik kavramını özel bir kültürel yapı ürünü olarak değerlendiren Anderson için milliyetçilik, bir kez yaratıldıktan sonra kopyası mümkün bir konuma gelir ve bu sayede aktarımı sağlanır. Yaratmış olduğu güçlü bağlılık duygusu ve tutkuları sayesinde milliyetçilik liberalizm ya da faşizm gibi kavramlardan ziyade din ve akrabalık gibi kavramlar ile birlikte düşünüldüğünde açıklaması mümkün hale gelmektedir. Tüm bu özellikleri ile millet kavramı hayal edine bir siyasi topluluk tanımlamasına dahil olmaktadır. Çünkü en küçük özelliğe sahip olan millet üyeleri dahi birbirleri ile karşılaşmayacak, bilmeyecek olmalarına ve birbirlerinden söz edilmeyecek olmalarına rağmen hayallerinde birlik kavramı bulunmaktadır. İnsanlar için milletleri söz konusu olduğunda yaşamlarını dahi ortaya koymalarının temel nedeni bu hayali bir şekilde edinilmiş olan birlik duygusu ve bunun getirmiş olduğu kardeşlik duygusu olarak ifade edilir (Özkırmılı, 1999). Anderson için tüm bu kavramların nasıl var olduğunu anlamak amacıyla ilk sürece kadar gitmek gerekmektedir. Bu anlamda üzerinde durulması gereken iki kavram din ve hanedanlık olarak ele alınır. 16. Yüzyıla kadar dünya üzerinde etkisini sürdürmüş olan din ve hanedanlık 17. Yüzyıl ile birlikte gerileme göstermeye başlamıştır. Milletin ihtiyaç duyduğu ve hem coğrafi hem tarihsel olarak yer edinmeyi sağlayan bu gerileme olmuştur (Ertan & Örs, 2018).

Milliyetçilik alanındaki bir diğer araştırmacı ise Anthony Smith olarak ele alınır. Smith, milliyetçiliğin etnik kaynaklarını 1993 yılındaki çalışmasında ele almıştır. Smith'e göre insanlar her zaman çok sayıda toplulukta yaşamışlardır ve çeşitli kimliklere sahiptir. Bunlar genellikle çok zorlanmadan aynı anda tutulur. Bireyler aileleri, köyleri veya kasabaları, bölgeleri, yaş ve cinsiyet gruplarını, sınıfları, dini, etnik

ve ulusal toplulukları ve bir bütün olarak insanlığı tanımlar. Bu bağlantılar farklı amaçlar için ve farklı vesilelerle çağrılır. Nadiren çatışmaya girerler ve nadiren (örneğin, savaş zamanında) bir bağlılık diğerlerini geçersiz kılar. Kimlik, bu hali ile “durumsal” olarak tanımlanır. Eğer odak kolektif düzeyine göre değiştirilirse, farklı kolektif kimliklerin ve toplulukların boyutları ve yetkileri, belirli üyelerinin eğilimlerinden daha önemli hale gelir. Bireyler, önemli olmakla birlikte, artık kolektivitelerin niteliğini ve dayanıklılığını tanımlamanın ve açıklamanın anahtarı olarak görülmemektedir. Bunun yerine, kolektif kültürel kimliklerin özellikleri ilgi odağı haline gelir. Buradaki çekişme, bugün etnik milliyetçiliğin doğasını ve gücünü kavramak için öncelikle kolektif kimlik ve toplum düzeyine odaklanılması gerektiğidir. Buradaki özel kolektif kültürel kimlik, etnik ya da etnik topluluktur. Milliyetçiliğin patlayıcı gücünün ve dolayısıyla bugün devletlerarası sistemi sarsan çatışmaların çoğunun anahtarını bu tür toplulukların özelliklerinde bulabiliriz. Etniğin kısa bir çalışma tanımı, ortak bir soy efsanesi, paylaşılan hatıralar ve kültürel unsurlar, tarihi bir bölge veya anavatan ile bir bağlantı ve bir dayanışma ölçüsü olan adlandırılmış bir insan nüfusudur. Bu tanımla ilgili amplifikasyona ihtiyaç duyan birkaç nokta vardır (Smith, 2013).

Smith, milliyetçilik kavramını ele alırken aynı zamanda ulus millet kavramı üzerinde fazlaca duran bir yaklaşım sergiler. Buna göre iki farklı ulus millet bulunmaktadır: teritoryal ve etnik uluslar. Smith için teritoryal milliyetçilik dört özelliğe sahiptir. Bunlar Smith (2002), tarafından şu şekilde ifade edilir:

1. Bu milliyetçilik şeklinin temeli, kesin olarak belirlenmiş olan coğrafi sınırlarla ilgilidir. Devlet olarak ifade edilen kavramın iç ve dış olarak belirlenmiş bir sınırı mevcuttur.
2. Teritoryal milliyetçilik yasal bir yapıya sahiptir. Bu sayede ulusun meydana gelmesini sağlayan bireylerle ilgili renk, din, dil, ırk ya da cinsiyet gibi durumlar söz konusu olduğunda herhangi bir ayrıcalık mevcut değildir. Bu hali ile ulus bir tür yasalar topluluğu olarak tanımlanır ve yasalardan meydana gelmiş kurumlardan oluşur. Yasalar sayesinde bu devletler standart birer özellik kazanırlar ve bu sayede egemen bir devlet yapısına sahip olan halklarda ortaya çıkan milliyetçilik şekline örnek oluşturur.
3. Bu milliyetçilik şeklinin bir diğer yanı vatandaşlık ile ilgilidir. Vatandaşlık, milliyetçilik kavramı ile ilişkilendirildiği noktada kardeşlik ve dayanışma

olarak ifade edilen duyguların aktif siyasal ve toplumsal katılım yoluyla oluşturulmasını ifade eden bir özelliğe sahiptir.

4. Bir diğer özellik ise ortak kültürdür. Bu olgu sayesinde aktarım devletten ulusa olacak şekilde gerçekleşmektedir. Semboller, değerler ve mitler gibi yapılardan oluşan ortak kültürün belirli sınırları bulunmaktadır. Kültürel homojenliğin sağlanması için kültürel öğelerden oluşturulan ortak vatandaşlığı temel alan bir dine ve eğitim kurumları tarafından ülkenin tamamında geçerli, standartlaştırılmış bir dile ihtiyaç vardır.

Smith tarafından ele alınan bir diğer kavram olarak etnik uluslar ise daha öncesinde var olan etnik grup ya da bağlar temeliyle aralıklı olarak kurulan bir özelliğe sahiptir. Bu noktada milliyetçilik noktasında geçmişe olan bağlar, kritik bir önem taşımaktadır. Bu kritik önemin iki önemli bileşeni ortak soy ve ortak kökler ile ifade edilir. Halkı oluşturan kişiler içerisinde eğitim seviyesi görece daha iyi olan kesimlerin etkin bir noktaya getirilmesi ile halka yönelik olarak gerçekleştirilen bir seferberlik meydana gelmekte ve bu sayede ulusal bilincin aktarılması yapılmaktadır. Etnik uluslar için yasalar var olmasına rağmen kişilerin uluslarına bağlayıcılığını sağlayan şey yasalar ya da kurumlar olarak görülmez. Bu yanı ile teritoryal sistemden ayrılan bir milliyetçilik anlayışına sahip olurlar (Gündoğan, 2002).

Smith'e göre Asya ve Afrika bölgeleri söz konusu olduğunda dinlerin var olması etnik milliyetçilik kavramına hizmet eden bir özellik taşımıştır. Gelenek ve diller sayesinde etnik dinlerin bütünleştiği bölgelerde kültürlerin tanımlanması ve milliyetçiliği ifade etmesi noktasında dinler uzun süre önemli bir aracı konumunda yer almışlardır. Bu yanı ile milliyetçilik bir tür düşünce şekli olarak sağ ya da sol ya da dinsel bir düşüncenin ifade edilmesi şeklinde ayrıma sahip olabilecek, ideolojik olarak sınıflandırılacak özelliklere sahip değildir. Belirli toplumlar için milliyetçilik dinden bağımsız olarak etkisini gösterebilen bir konumda değildir ancak yine de bu kavramlarla karşılaştırılması ya da bir bütün olarak ele alınması söz konusu olamaz. Smith bu duruma örnek olarak ise İran'da, İsrail'de ve Polonya'da yer alan milliyetçilik anlayışının açıklayıcı olduğunu ifade eder (Boztemur, 2006).

Smith ifade ettiği düşünce şekli ile “ento sembolcüler” olarak ifade edilen grupta yer alır ve milletin modern bir olgu olarak, bir tür ideolojik yapıya sahip

olarak 19. Yüzyıl sonrasında var olan bir kavram olduğunu ifade eder. Akıncı (2014) Smith'in bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

Smith, etnik topluluklar ile modern milletler arasında doğrudan bir bağ kurmasa ve birçok etnik topluluğun millet konumuna gelemediğini belirtse de, modern milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumunda daha önceki dönemlerin etnik topluluklarının etkisinin olduğunu savunmaktadır. Kendisini önceleyen etnik toplulukları anlamadan modern milletler anlaşılamaz. Bu çerçevede Smith milletin tanımını yapmaktadır: “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır.

2.4. Ulus-Devlet Kavramı

Devlet kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça anlamı ile “zenginlik, talihli olma anlamlarıyla tanımlanmaktadır” (Ergü, 2018, s. 184). Devlet başka bir tanımlama ile “belirli sınırlar içinde ve ortak bir yaşama tarzına sahip, egemenlik hakkını kullanan, milletin teşkilatlanmış şeklidir” (Erkal & diğerleri, 1997, s. 86). Sözlükte ise devlet kavramının; “toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasi bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık ve bu tüzel kişiliğin yönetim organları, büyüklük, mevki” (TDK, 2019) gibi farklı anlamlara sahip olduğu belirtilmektedir.

Yerleşik yaşama geçiş ve beraberinde yaşanan nüfus artışı sonucunda siyasi bir otorite ihtiyacı doğmuştur. Devlet bu siyasi otoritenin ismidir (Özgez, 2019, s. 41). Devlet kavramı bazılarınca (Marksistler) sınıf yapısı üzerinden tanımlanmakta, bazılarınca ise devletin tüm toplum için birleştirici bir unsur olduğunu belirtmektedir. Devletin her şeyin üstünde olduğunu düşünenler olduğu gibi onu bir amaç değil bir araç olarak ifade edenler ve hatta onun ortadan kalkması gereken bir yapı olduğunu ifade edenler bulunmaktadır (Kapani, 1995, s. 34).

Orta çağ Avrupası'nda tüm siyasi birimlerin feodal bir karaktere sahip olduğu görülmektedir (Şahin, 2009, s. 124). Feodal yapının en belirgin özelliği, “birden çok egemenin ve otoritenin aynı coğrafyada aynı anda hâkim olmasından kaynaklanan kargaşa ve düzensizlik” (Şahin, 2009, s. 125) olarak belirtilmektedir. 16.yüzyılda ise geç feodal şartlarda ortaya çıkmış olan mutlak devlet modeli ise modern devlete ait görülen pek çok özelliğin ilk defa gözlendiği devlet biçimidir (Santamaria, 1998, s. 21, 22). Çünkü geç feodal dönemde gelişen ekonominin de yardımı ile merkezi iktidar

sürekli ordu ve sürekli bürokrasiye sahip olma olanağına kavuşmuş ve burjuva da oluşmakta olan güçlü yapıya destek vermiştir (Şahin, 2009, s. 126). Ticaretin gelişmesine paralel olarak da feodal devletteki bölünmüşlük ortadan kalkmaya (Şahin, 2009, s. 127), kralın kutsal şahsına ait olan bağlılık artmaya, geniş düzeyde birlik bilinci gelişmeye (Şahin, 2009, s. 127) ve güçlenen merkezi otorite egemenliğini hissettirmeye (Wallerstein, 1999, s. 23) başlamıştır.

Öte yandan, devlet yapılanmasının biçimlenmesinde Sanayi Devriminin özel bir etkisi olmuştur. İlk olarak Batı Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişe diğer bir deyişle, geleneksel toplum yapısının değişmesine sebep olmuştur. Toplumsal yapı ve anlayıştaki değişme zamanla politik alanda da tesirini göstermiş ve ortaya çıkan modern toplumun gereksinimleri doğrultusunda yeni politik kurumlar görülmeye başlamıştır (Şahin, 2009, s. 127).

Modern devletler ise 18.yüzyılın sonlarında görülmeye başlanmıştır. Modern devletin temel özellikleri olarak; “içte ve dışta tam egemenlik, ülkesel ve siyasi bütünlük, güçlü merkezi idare” gibi hususlar gösterilmektedir. Modern devletler tarihte ilk defa sınırları belirgin topraklara sahip olurken hükmettiği halk üzerinde ara yöneticiler ve özerk kurumlar olmaksızın doğrudan egemenlik kullanabilmeye başlayarak topraklarında yaşayan herkese aynı kurumsal ve idari düzenlemeleri uygulamıştır (Pierson, 2000, s. 28).

Aslında siyasal bir örgütlenme biçimi olan devlet, sosyal yapı ile sıkı ilişki içindedir. Bu açıdan devlet; toplum ile beraber ortaya çıkan iktidar ilişkilerinin bir yansımasıdır (Şaylan, 2016, ss. 27-32). Genellikle devlet ile toplum birbirinden ayrı kavramlar olarak düşünülmemektedir (Alağaç, 2018, s. 9). Ulusun devletle veya siyasal toplulukla özdeş olduğu düşüncesinin yaygın biçimde kabulünün Batıda yaklaşık 200 yıllık bir tarihi vardır. Fransız ve Amerikan devrimlerin sonrası modern devletler içeride kültürel farklılığı en aza indirerek ve dışarıda ise devletler arasındaki farklı en üst düzeye çıkararak ulusların oluşumuna zemin hazırlamıştır (Özyurt, 2017, s. 92).

Modern devlet, meşruiyet krizini, milli egemenlik ilkesinin tesisiyle çözmüş (Şahin, 2009, s. 133) ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasında, ülkeye bağlılığa ve etnisiteye dayanmayan yurttaşlık düşüncesinin ön planda tutmuştur (Şahin, 2009, s. 132). Modernleşmenin siyasi anlamdaki en büyük etkisi ise ulus-devletin oluşması (Yılmaz, 1996, s. 22) olarak gösterilmektedir.

Ulus-devlet modeli, modern devlet yapılanmasına milli bileşenlerin eklenmesi ile ortaya çıkmış olan bir siyasi yapılanma modelidir. Milli unsurların başlıcaları ise şunlardır (Şahin, 2009, s. 121):

1. Siyasi yapının ulus üzerine bina edilmiş olması
2. Egemenliğin ulusa ait olması
3. Ulus esaslı toplumsal bütünlüğün hedeflenmesi
4. Ülke sınırlarının ulusun yaşadığı alan göre tayin edilmesi

Ulus-devlet modeli 18.yüzyılın sonlarında Fransa’da görülmüş,20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte yaygınlığa kavuşmuştur (Şahin, 2009, s. 121). Tarihsel gelişimine bakıldığında feodalitenin çözülmesi, kapitalizmin yaygınlaşması, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi gibi olguların ulus-devlet modelinin ortaya çıkmasında kilometre taşları olduğu yorumu yapılabilir. Ulus devlet modeli sanayileşme ile başlayan sürecin bir ürünü olsa da geleneksel dönemin toplumsal kurumları ulus devletin alt yapısını hazırlamıştır (Balibar & Wallerstein, 1995, s. 11). Ulus-devlet, modern dünyanın önemli bir siyasal birimi (Hobbes, 2007, s. 131) olarak görülmektedir.

Toplumsal zemin açısından ulus olgusunun ayrıntılarına inildiğinde, toplumun siyasi bir otorite tarafından dil, kültür, tarih ve köken gibi öğeler etrafında bütünleştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir (Habermas, 2002, s. 16). Bu bağlamda ulus, “aynı dili konuşan, aynı tarih ve kültürel birikimi paylaşan, aynı düşmanlara sahip, aynı soydan gelen ve aynı dine inanan, kısacası bütünleşmiş ve ortak kimliğe sahip bir topluluk” olarak kurgulanmıştır (Leca, 1998, s. 13). Kısacası, ulus-devletlerde en azından aynı dili konuşan ve ortak bir kültürel birikimi paylaşan bir topluluğun oluşturulmasının amaçlandığı söylenebilir (Habermas, 2002, s. 16).

Alağaç (2018, s. 12-19), ulus-devletin temel özelliklerini ülkesel birlik, idari birlik, siyasi birlik, ulusal kimlik, milli egemenlik, kültür ve tarih birliği, dil birliği ve soy birliği olarak ele almıştır. Akca (2005, ss. 23-24) ise ulus devletin varlığını oluşturan temel öğeleri şu biçimde incelemektedir:

1. Bir kurum olarak ulus-devlet, sınırları belirli bir toprak üzerinde egemenliğe sahiptir. Yani bu devlet, bağımsız ve otonom bir devlettir. Devletler, birbirlerinin otonomilerini karşılıklı olarak tanımlamışlardır.

2. Ulus-devlet, içte düzeni korumak ve sürdürebilmek için meşru şiddet kullanma tekeline sahiptir. Merkezileşmiş kadroları eliyle vergi alma, çok konuda kural koyma ve uygulama yetkilerine sahiptir.
3. Ulus-devletin meşruiyeti genellikle toprakları içinde yaşayanların bir kültürel homojeniteye sahip olması ya da bir arada yaşama iradesinin bulunmasıyla temellendirilir.
4. Ulus-devletin siyasi kurum olarak etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır.

Şüphesiz, ulus-devletin en önemli kurucu unsurunu betimleyen kavram, egemenlik kavramıdır (Özgez, 2019, s. 44). Ulus devletler ayrıca, belirli bir toprak parçası üzerinde kurulmuş olan “teritoryal” devletlerdir (Kerestecioğlu, 2013, s. 326). Ulus-devlette ülkesel bütünlüğe büyük önem verilmekte, farklılaşma ve bölgeselleşmelere hoş bakılmamaktadır (Şahin, 2009, s. 134).

Bütünleşmiş bir ulus tahayyülü ile yola koyulan ulus-devletlerde ulus ve milli bilincin oluşumunda savaş, felaket, inanç, siyasi yapı gibi çeşitli süreçlerin katkısı olmakla birlikte, ulus-devletin kuruluşunda sosyal ve kültürel faaliyetlerin yeri ayrıdır (Hobsbawm, 1995, s. 117). Dolayısıyla ulus-devlet kavramı manevi, romantik ve duygusal zeminler üzerinde kurgulanmış bir yapı sergilemektedir. Aynı ata, aynı tarih, aynı başarılar, aynı hüznleri birlikte mücadele (Şahin, 2009, ss. 133-134) gibi olgu ve mitler toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanması tasavvurunu ifade etmektedir. Ulus-devlette ayrıca, ülke ile ulus arasında milliyetçi ideolojiden kaynaklanan ahlaki bağlar söz konusudur. Bu bağlar sayesinde ülkenin atalardan kalmış olan ve ataların hatıraları ile dolu bir yurt olarak algılanması sağlanmakta ve ülke, kutsal mahiyete sahip olan bir sadakat ögesi konumuna getirilmektedir (Smith, 2002, ss. 193-194).

Ulus-devletlerde ulusun kültürel bütünlüğünün yanı sıra siyasi bütünlük de büyük önem taşımaktadır (Erözden, 1997, s. 129). Ulus-devlet; yasama yürütme ve yargı yetkisini kendini toplayarak merkezileştirir (Özyurt, 2017, s. 95), resmi olmayan hiçbir bireye ya da topluluğa yetki devretmez ve siyasi katılımı yetişkin tüm vatandaşlarını kapsayacak biçimde genişletir (Özyurt, 2017, s. 96).

Temel kimlik ve yapısal bileşenler açısından bakıldığında ulus-devlet modelinin; i) milli egemenlik, ii) milli kimlik temel bileşenleri ile birlikte, iii) ülkesel bütünlük, iv) siyasi bütünlük ve v) idari bütünlük yapısal özelliklerinden oluştuğu söylenebilir (Şahin,

2009, s. 135). Milli egemenliğin, ulus-devletin en temel bileşeni olarak kabul edildiği düşünülebilir. Çünkü modern ulus-devletin varlığını oluşturan en önemli öge, egemenlik iddiasında bulunmasıdır (Akca, 2005, s. 24). Tüm ulus devletlerde siyasi sistem milli egemenlik ilkesine göre yapılandırılmış (Erözden, 1997, s. 79) durumdadır. Temelleri 16. yüzyıl Avrupa'sında atılan milli egemenlik anlayışı sayesinde güçlü bir egemenlik anlayışını yansıtmaktadır. Ulus-devlet egemenliği iki ana esas üzerinde yükselmektedir. Bunlardan birincisi siyasi otoritenin kendi yetkilerini ve temel hukuk kurallarını serbestçe belirleme hakkıdır. İkinci ana esas ise ulusun, egemenliğin kaynağı olarak kabul edilmesidir (Şahin, 2009, s. 155).

Ulus-devletlerin diğer bir yapısal bileşeni olan milli kimlik ile herkesin ortak bir üst kimliğe sahip oluşu kastedilmektedir. Bir ulusu diğerinden ayıran en dikkat çekici tema, milli kimlik ve kültürdür (Şahin, 2009, s. 158). Dil ise milli kimliğin en belirgin (Kösoğlu, 2001, s. 43) hatta ilk ve en önemli (Şahin, 2009, s. 157) ögesi konumundadır. Milli kimlik bileşeni sayesinde yerleşmiş bir milli bilincin sağlanmasına çalışılmaktadır. Ulus-devletlerde milli kimlik sağlam oluşturulursa siyasi ve toplumsal sistem sorunsuz biçimde işleyebilecektir (Habermas, 2002, s. 88). Ulus-devletin sınırları içinde doğmuş olan bir çocuk büyük ölçüde o ulusun bir üyesi olarak sosyalleşir ve “ulus-devlet otonomisinin kendisini üretmesinin mekanizması” haline gelir (Tekeli & İlkin, 2000, s. 95-96). Milli kimlikle ilgili olarak onun geleneksel grup aidiyetlerinin, yavaş yavaş silinmesiyle ortaya çıkan kimlik krizlerine karşılık (Şahin, 2009, s. 156) olduğu da söylenebilir. Ulus-devletlerde vatandaş ile ulusun özdeşleşme düzeyini artırmak amacıyla marşlar, anıtlar, bayraklar, armalar, bayramlar, zaferler, kahramanlar ve hatta doğa güzellikler veya hükümet binaları gibi sembol değeri taşıyan ögeler kimlik politikalarında kullanılmaktadır (Csepeli & Örkeny, 2002, s. 83). Kısacası ulus-devlet, daha önce hemen hemen hiçbir devlet biçiminin olmadığı kadar kültürel ve dolayısıyla toplumsal olanla ilişkilidir. Ulus-devlet, meşruiyetin kaynağı olarak kültürel bütünlüğe sahip olduğu kabul edilen bir halka dayanmaktadır (Özyurt, 2017, s. 108).

Ülke, “bir devletin egemenliğine tabi kılınmış olan yeryüzünün belirli bir kesimini” ifade etmektedir (Nalbant, 1997, ss. 26-27). Ulus-devletlerde ise ülke toprakları; “sınırları kesin olarak tanımlanmış, kutsal nitelik taşıyan, sadakat ögesi vasfına sahip ve üzerinde tek bir meşru otoritenin bulunduğu bir alanı” ifade etmektedir (Coşkun, 1997, s. 156). Ulus devletlerin yapısal özelliklerinden biri olan ülkesel bütünlük kapsamında ülkenin de bölünmezliği esas tutulmakta ve ulusun bütünlüğü

açısından ülke sınırlarında merkezi siyasi otoriteden ayrı egemenlik adacıklarına sıcak bakılmamaktadır (Şahin, 2009, s. 159).

Buraya kadar verilen açıklamalardan ulus-devletlerin toplumu ortak bir siyasi kültür etrafından bütünleştirme amacını taşıdıkları kolaylıkla görülebilmektedir. Çünkü ulus-devletin her bakımdan bütünleşmiş bir toplum oluşturma amacı, kültürel bütünlüğün yanı sıra siyasi bütünlüğü de gerektirmektedir (Bilgin, 2001, s. 44). Siyasal bütünlük temel olarak birey ile devlet arasındaki hukuki bağ ile sağlanmakta ve her yerde aynı yasaların geçerli olmasını içermektedir (Şahin, 2009, s. 160). Son olarak, ulus-devletin yapısal bileşenlerinden bir diğeri olan idari bütünlüğün ise ulusal egemenlikten kaynaklanan tek bir otoritenin varlığı ve bu otoriteden kaynaklanan güçlü bir idari yapılanma (Santamaria, 1998, ss. 20-24) anlamına geldiği söylenebilir. Ulus-devletlerde nihai otoriteye sahip tek bir hükümet yapılanması tercih edilmektedir. Bu doğrultuda ulus-devletlerde kamu hizmetlerinin merkezin hiyerarşisi içinde yürütülmesi önemli bir ilke olarak uygulanmaktadır (Şahin, 2009, s. 162).

Görüldüğü gibi ulus-devlet anlayışı, toplumun bazı ögeleri etrafından birleştirilmesi ihtiyacından ortaya çıkarak gelişmiştir. Bu kapsamda ulus-devletlerde halkın ortak bir üst kimliği benimsemesi amaçlanmıştır. Bu ortak kimlik ise ortak coğrafya, ortak tarih, ortak, ortak dil gibi çeşitli niteliklere başvurularak oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle ülke çapında kültür bütünlüğünün ve ardından siyasi bütünlük ve idari bütünlüğün sağlanması hedeflenmiştir.

3. BÖLÜM

KÜLTÜR, KÜMLİK VE ULUS-DEVLET İLE OLAN ETKİLEŞİMLERİ

Bu bölümde ulusu ve ulus-devleti kuran temel unsurlar olarak kültür ve kimlik kavramları incelenmiş ve bu kavramların küreselleşme ile olan etkileşimleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1. Kültür ve Ulusal Kültür

Çalışmanın bu bölümünde kültür kavramı incelenmektedir. Bu kapsamda kültür kavramına ilişkin bakış açılarına değinildikten sonra kültürel çeşitlilik ve ulusal kültür kavramları ele alınmıştır.

3.1.1. Kültür Kavramı

Kültür kavramının etimolojik kökeni Latince işleme, düzenleme, yetiştirme gibi farklı anlamları içinde barındıran “colere” fiiline dayanmaktadır (Kulak, 2018, s. 26). Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Güncel Türkçe Sözlük kültür kavramını; “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2019).

Daha kapsayıcı ve sade bir tanımı tercih eden Uygur’a göre kültür; insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir (1996, s. 17). Höke (2020, s. 10) ise kültürün kimlik ile olan ilişkisine değinerek kültürü, “toplumları birbirinden ayıran, kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzı, bir milletin maddi ve manevi değerlerinin bütünü” olarak ifade etmektedir. Ziya Gökalp kültür kelimesi yerine Arapça kökenli hars kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Gökalp’e göre her medeniyetin, her millette aldığı hususî şekiller bulunmaktadır ve bunlara hars (kültür) adı verilmektedir (akt. Turhan, 1994, 36). Kültürün farklı alanlara göre anlamları ise şu şekildedir (Güvenç, 2018, s. 125):

1. Bilim alanlarında kullanılan kültür kavramı, uygarlığı ifade etmektedir.
2. Sosyal alanlarda kullanılan kültür kavramı, eğitim sürecinin meydana getirdiği ürünleri anlatmaktadır.
3. Estetik alanda kullanılan kültür kavramı, güzel sanatlara işaret etmektedir.
4. Teknoloji ve biyoloji alanlarında kullanılan kültür kavramı, üretim ve çoğaltmaya işaret etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi kültürün çok farklı tanımlamaları ve kullanım biçimleri bulunmaktadır. Ancak tüm bu tanımlamaların bazı ortak yönleri vardır. Bunlardan birincisi kültürün varlığından söz edilebilmesi için öncelikle insanın ve topluluğun varlığından söz etmek gerekmektedir. Kültür tanımlarındaki diğer ortak nokta ise kültürün topluluk içi benzer özellikler aracılığı ile insanları birleştirmesi, topluluklar arası farklı özellikler aracılığı ise toplulukları diğerlerinden ayırmasıdır (Höke, 2020, s. 11).

Bir topluluğun kültürünü oluşturan çeşitli bileşenler bulunmaktadır. Bu bileşenler maddi-manevi, sert-yumuşak gibi sınıflamalar aracılığı ile sınıflanabilmektedir. Kültürleri ortaya çıkaran bu bileşenler aynı zamanda kültürel farklılıkların da kaynağı durumundadır. Bir kültürün maddi bileşenleri; yeme-içme, yaşama, geçimini sağlama gibi gözle görülebilen etkinlikleri ile ilgilidir. Kültürün manevi bileşenleri ise toplumdaki bireylerin duygu, düşünce, ahlak, gelenek ve görenekleriyle ilgilidir (Yıldız, 2018, s. 175). Öte yandan, kılık kıyafet, beslenme biçimi, güzel sanatlar, müzik gibi unsurlar kültürün yumuşak öğeleri olarak adlandırılırken dil, din, değer hükümleri ve gelenekler de kültürün çekirdeği veya sert yönü olarak ifade edilmektedir (Şahin, 2009, s. 226). Kültürün sert bileşenlerinin duygusal yöne sahip olma ve kültürü koruyucu olma gibi işlevleri bulunmaktadır.

3.1.2. Kültürel Çeşitlilik

Gerçekte çoğu devlet bünyesinde birden çok kültürel topluluğu barındırmaktadır. Çünkü her ülkede yaşayanlar arasında sınıf, toplumsal cinsiyet, din, ahlaki inanış ve politik ideoloji temelinde bir takım farklı gruplar bulunmaktadır (Hayes, 1995, s. 155). Bir toplumun yapısal olarak farklı kültür kümelerinden oluşması durumunda karşımıza kültürel çeşitlilik ve çok kültürlülük gibi kavramlar çıkmaktadır. Farklı kültürlerle mensup insan topluluklarının bir arada yaşamasını ifade eden kültürel çeşitlilik, birden çok ve bazen birbirleriyle çatışan değerler sistemlerini ifade etmektedir (Balı, 2001,

s.186). Çok kültürlülük ise toplumdaki egemen kültürün üstünlüğünün kabullenilmesinin yanı sıra etnik grupların değer yargıları, algılayış tarzları, tutum ve davranışlarındaki farklılıklara yönelik müdahalelerin en aza indirgenmesidir (Yahyagil, 2019, s. 37).

Çok kültürlülük, demokratik vatandaşlığın yeni ilişkileri getirme aracı olarak Batı'da ortaya çıkmış (Kymlicka, 2012, s. 297) ve 1970'lerde Avustralya ve Kanada'da asimilasyona başvurulmadan yürütülen yerleşim politikalarını tanımlayan bir terim olarak değer kazanmıştır (Bilgin, 2005, s. 52). Çok kültürlülük, etnik ve kültürel farklılıkları kabul ederek ulusal bütünlükle uyumsuz olan kültürel gelenekleri dışlamaz. Çok kültürlü ortamlarda farklılıklar aşağılamanın nedeni olarak görülmez. Aksine farklı olmak, ulusal birliğin yapıtaşı olarak görülür (Vatandaş, 2002, s. 131). Bu yüzden de çok kültürlülük adeta farklılıkların kutsanması anlamına gelmektedir (Bayri, 2008, s. 29).

Çok kültürlülük kuramının önde gelen savunucularından Kymlicka'ya (2012, s. 297) göre ülke vatandaşlarına sağlanan temel haklar, kültürel hakların korunması için yeterli değildir. Farklı kültürlerin eşit ve özgür bir biçimde bir arada yaşamaları ancak çok kültürlülük politikalarıyla olanaklıdır.. Bu doğrultuda çok kültürlülük bazen, toplumdan dışlanmış ya da kenara itilmiş sosyal grupları da (engelliler, eşcinseller, ateistler vb.) kapsayacak biçimde geniş bir anlamda kullanılmaktadır (Höke, 2020, s. 9). Çok kültürlülük kapsamında değinilen hakların üç ana kategoride toplanması olanaklıdır (Şahin, 2009, ss. 249-250).

Polietnik haklar, Azınlıklara veya etnik gruplara dernek veya vakıf kurabilme, televizyon ve radyo yayınları yapabilme haklarının verilmesi, bu grupların bazı yasal düzenlemelerden muaf tutulması biçiminde oluşan haklar.

1. Özel temsil hakları, Merkezi kurullarda azınlık gruplarına temsil garantisinin verilmesi biçiminde oluşan haklar.
2. Özyönetim hakları, Ulusal azınlıklara veya belirli bir coğrafi alanda uzun zamandır yoğun olarak yaşayan etno-kültürel gruplara belirli alanlarda kamusal alan oluşturma ve bu alanı kontrol edebilme yetkisinin verildiği haklar.

3.1.3. Ulusal Kültür

En temel haliyle ulusal ya da milli kültür, “bir ülkenin kendi tarihsel ve toplumsal yapısı içinde belirlenmiş, uygulanmış maddi ve manevi öğelerden ve değerlerden oluşan, bütünleşmiş bir yaşam biçimini” ifade etmektedir (Tezcan, 1997, s. 73). Ulusal kültür; bir ülkenin sınırları içinde kalan ve o ülkede yaşayan ulusa ait olan adet, töre, gelenek, görenek, inanış ve ritüelleri belirten bir kavramdır (Höke, 2020, s. 1). Kısacası ulusal kültür, maddi ve manevi tüm unsurları ile bir ulusun yaşamının bütününe ifade etmektedir.

Ulusal kültür kavramı, 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan modernleşme sürecinde ortaya çıkmıştır. Kavram, ulus-devletlerin inşa süreçlerinde belirginleşip önem kazanmıştır. Çünkü ulusal kültürü oluşturan bileşenler arasında; bir ulusun eseri olan dil, edebiyat, resim, mimarlık, müzik, el sanatları, gelenek ve görenek gibi kültürel faktörler yer almakta (Göçgün, 2010, s. 1) ve bu kültürel faktörler, ulusun tarihi süreç içerisindeki gelişimini ifade etmektedir (Gökçe, 1998, s. 286). Bir görüşe göre, bir ulusa ait olan tüm unsurları kapsadığı için ulusal kültür, toplumların yaşamlarına devam edebilmeleri açısından en önemli yapıdır (Tekin, 2020, s. 48). Ulusal kültür üç ayrı alanı kapsamakta ve bu alanların birleşmesi sonucunda ulusal kültür olgusu ortaya çıkmaktadır (Türkdoğan, 2014, s. 26):

1. Felsefe, din, edebiyat ve ilim gibi alanlarda elde edilen milli başarılar ve kültürel ürünler,
2. Milli ölçekte faaliyet gösteren iktisadi, dini, idari toplumsal kurumlar,
3. Bir milletin üyesi olan tüm bireylerin sergilediği ortak davranış kalıpları.

Ulusal ya da milli, bir ulusa ait olmak anlamındadır. Kültürel uygulamalar ise farklı insan toplulukları arasında ortaklıklar taşıyabildiği gibi farklılıklar da taşıyabilmektedir. Kültürler arasındaki farklılıklar ise ulusal kültüre işaret etmektedir (Kösoğlu, 2018, s. 86). Diğer bir deyişle, bir ulusu diğerlerinden ayıran kültürel unsurlar, ulusal kültürü yansıtmaktadır. Farklı ulusal kültürler arasında; ortak inanç, coğrafyanın etkileri veya ekonomik koşullar gibi etmenler sayesinde benzerlikler olabilmekte ancak hiçbir zaman tam bir aynılık olmamaktadır (Kösoğlu, 2002, s. 136). Özetle, “insanın ortaya koyduğu ve içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik” olarak anlaşılabilir kültür kavramı, insanlığın ortaya koyduğu tüm duygu, düşünüş ve davranışlarla ilgili olan oldukça kapsayıcı bir kavramdır. Bir topluluğun kültürünü

oluşturan bileşenler temel olarak ; maddi-manevi veya sert-yumuşak gibi sınıflara ayrılabilir. Bir kültürün maddi bileşenleri o kültürde gözle görülebilen etkinliklerle ilgili iken bir kültürün manevi bileşenleri ise o toplumdaki bireylerin duygu, düşünce, ahlak, gelenek ve görenekleriyle ilgilidir. Bu iki bileşenin karşılıklı etkileşim içinde olduğu söylenebilir.

Öte yandan, kılık kıyafet, beslenme biçimi, güzel sanatlar, müzik gibi unsurlar kültürün yumuşak bileşenleri olurken dil, din, değer hükümleri ve gelenekler de kültürün sert bileşenleridir. Bir kültürün sert bileşenleri, duygusal tarafa sahiptir ve kültürün koruyucularıdır. Ulusal ya da milli kültür ise bir ulusun kendi tarihsel ve toplumsal yapısı içinde inşa edilen bileşenlerden oluşmaktadır. Bir ulusun yaşamının bütününe ifade eden bu kavram bir taraftan da bir ulusu diğerlerinden ayıran özellikleri anlatmaktadır.

3.2. Kimlik ve Ulusal Kimlik

Çalışmanın bu bölümünde kimlik kavramı ele alınmıştır. Bu kapsamda kimliğin tanımı ve bileşenlerine değinilmesinin ardından kimlik türlerine ve ulus kimliği kavramına yer verilmiştir.

3.2.1. Kimlik Kavramı

Kimlik, hiç şüphesiz bireyin kim olduğu ile (Bozkurt, 2007, s. 5) ilgilidir ve bireyin kendisine sorduğu “Ben kimim?” sorusunun karşılıkları olarak anlamlandırılır (Pamuk, 2017, s. 15). Sözcük anlamı olarak “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü” (TDK, 2019) olarak belirtilen kimlik, psikoloji bilimi açısından “benliğimiz konusunda daha önce kimsek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlılık ve süreklilik duygusu” (Budak, 2000, s. 451) olarak görülmektedir. Bostancı’ya (1999, s. 7) göre kimlik, “kollektif aidiyetlerden katıldıklarımız, hayallerimiz, arzularımız, ilişki kurma biçimimiz, yaşam tarzımız gibi hayatta duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamıdır” ve bireyler toplumsal yaşam içinde kimlikleri ile varlık göstermektedir. Kısacası, kimlik kavramı bir yandan bireyselliğe atıfta bulunmakta, diğer yandan da bireyin sosyal ve politik yönüne (Pamuk, 2017, s. 15) gönderme yapmaktadır. Birey kendisini kimlik bağlamı ile ilişki içinde tanımlar (Tok, 2003, s. 122). Ancak kendini tanımlama çabası içinde “ben” ve “diğerleri” biçiminde bir ayrımın yapılması kaçınılmazdır. Çünkü birey,

“ben” olanı tanımlarken “diğerleri” olanın sınırını çizmek (Pamuk, 2017, s. 16) durumunda kalmaktadır. Diğer bir anlatımla, kim olunduğunun bilincine öteki vasıtası ile varılır (Tabur, 2014, s. 13), bir anlam ve anlamlandırma sistemi olan kimlik, öteki ile etkileşim halinde oluşturulur (Polama, 1993, ss. 224-225).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilceği gibi kimlik, öncelikle bireye ait ve birey tarafından içsel olarak yaşanan psikolojik bir kavramdır (Davak, 2018, s. 14). Ancak kimlik aynı zamanda sosyalleşme sürecinin bir ürünüdür ve kişiliği sosyal bir bağlam içine yerleştirmektedir (Meşe, 1991, s. 5). Bireylerde kimlik oluşumu bir süreçtir ve birey açısından gelişimsel bir görevdir (Tabur, 2014, s. 15). Bireyin kimliği, değer yargıları, inançlar, yaşantılar, cinsiyet, etnik köken, yaş, statü, toplumsal konum, mesleki durum ve diğerlerinin onu algılayışıyla (Kuşat, 2003, s. 47) biçimlenmektedir. Başlangıçta daha yalın olan bireyin kimlik algısı, zamanla ve yaşamışlıklarla karmaşıklaşmaktadır (Bilgin, 1996, s. 192).

Kimliğin oluşum sürecinde birey ilk olarak kendisini bazı kimlik bağlamları ile ilişki içerisinde tanımlamakta ve ardından kimlik bağlamları içerisinde kimliğini ayrıntılandırarak geliştirmektedir. Belirli bir topluluğun geçmişi ve kültürü tarafından oluşturulmuş, üyeleri için özel anlama sahip ortak bir kimliği ifade eden kimlik bağlamı, bireyin seçeneklerini belirlemekte ve sınırlamaktadır (Tok, 2003, s. 122). Kimlik oluşumunun ilk aşaması olan bireyin kendi kimliği ile kimlik bağlamı arasında ilişki kurma aşaması diğerinden daha önemli bir aşamadır. Çünkü bu karar, bireyin kimliği açısından kurucu bir karardır (Tok, 2003, s. 125). Bir kimlik bağlamını seçmekle, seçilen bir kimlik bağlamı içerisinde karar vermek ayrı şeylerdir. Birey belirli bir kimlik bağlamı ile özdeşleşmeye karar verdiğinde bu kimlik bağlamı, onun yaşamına yön vermektedir (Tok, 2003, s. 123).

Kimlikle ilgili diğer bir konu ise kimliğin değişken ve çok katmanlı yapısıdır. Bireyin kimliği, çok katmanlı olabilir ve onun yaşamı boyunca değişebilir. “Ben kimim?” sorusuna verilen yanıt içinde belirtilen bireysel kimlikler çeşitli olabilir ve bugünden yarına değişebilir. Hatta, kişinin sosyal yaşamda kendisini tek bir kimlik ile ifade etme zorunluluğu bulunmamaktadır (Davak, 2018, s. 16). Kimlik kavramı gerek bireylerin gerekse toplumların var oluşlarının ifadesi ile ilgili çok yönlü bir kavramdır. Birçok alanla ilişkili olan kimlik, son yıllarda üzerinde en çok tartışılan kavramlardan birisi haline gelmiştir (Tabur, 2014, s. 11). Hatta Türkiye özelinde yapılan bir

tartışmada kimlik kavramının Batı kaynaklı bir kavram olduğunu, kimlikle ilgili yapılan açıklamaların Batılı bir anlatım tarzına sahip olduğunu ve kimliğin Türk kültür tarihi açısından pek tercih edilmemesi gereken bir kavram olduğunu savunan yazarlar bulunmaktadır (Ergun, 2000, s. 21). Kimlik kavramı, farklı disiplinlerde farklı biçimlerde anlaşılabilmektedir. Psikolojide kimlik konusu çeşitli yaklaşımlarla ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan bazıları bireysel özelliklere önem verirken bazıları da sosyal ve kolektif özelliklere önem vermektedir (Meşe, 1991, s. 5). Kimlik kavramına psikoloji sözlüklerinde yüklenen anlamlar arasında; süreklilik, bütünlük, tutarlılık, değişen koşullara rağmen aynı kalan birey olma hassası, asli ve süregelen benlik öne çıkmaktadır (Altunoğlu, 2009, s. 11). Sosyolojik yaklaşım ise kimliğin inşa edilmişliği ve öteki ile olan etkileşim üzerine temellenmektedir (Altunoğlu, 2009, s. 14). Siyaset biliminde ise farklılaşmanın yanı sıra ortak çıkarlar, ortak kader ve ortak tarih anlayışı öne çıkmakta ve farklılık ve ortaklaşma, sosyal ve kurumsal kimlikler temelinde ele alınmaktadır (Altunoğlu, 2009, s. 15).

3.2.2. Kimlik Türleri

Birey ya da toplumlarca benimsenen kimlikler yaşanan çağın varlık ve bilgi anlayışına göre değişmektedir. Örneğin modern dönemde vatandaşlıkla çok fazla ilişkisi olmadığı varsayılan bireysel kimlik kavramı, postmodern dönemde vatandaşlıkla iç içe görülmektedir (Pamuk, 2017, s. 17). Birey kimliğini tanımlar veya inşa ederken farklı dönemlerde farklı kimlik biçimlerini benimsemesi olasıdır. Diğer bir deyişle birey, kendi varlık durumuna ve bilgi anlayışın uygun kimlikleri oluşturma çabasındadır (Pamuk, 2017, s. 17) ve kimlikler öznel olarak daima inşa halindedir (Pamuk, 2017, s. 89). İnsanlar kendilerini ulus, ırk, sınıf, meslek, cinsiyet, din veya farklı toplumsal kategorilerle ilişkilendirerek sınıflayabilmekte ve söz konusu toplumsal kategorilerin birbirleriyle ilişkisine bağlı olarak birden fazla kategoriye üye olup birden fazla ortak kimlik de geliştirebilmektedir (Tunalı, 2016, s. 60). Tok'a (2003, s. 120) göre kimliğin bileşenlerini üç grupta ele almak olanaklıdır:

1. Bir kişiye o kişi olma özelliğini veren ve kişinin bütünlüğü sağlayan bileşenler
2. Bireyin değerleri ve kişilik özellikleri
3. Sosyal ve kültürel bileşenler

Kimliğin yukarıda verilen bileşenlerinin kişinin kendisi ve içinde bulunduğu toplumla ilgili ve çok yönlü oldukları hemen anlaşılmaktadır. Belki de bu yüzden kimlik kavramı üzerine yapılmış olan tanımlar gibi kimlik türlerine getirilen açıklamalar da çeşitlidir. Kimlik sınıflaması kapsamında bireysel, ulusal, kültürel, aidiyet, kolektif, doğuştan, sonradan kazanılan, alt, üst gibi farklı kimlik türlerine değinildiği görülmektedir. Bu noktada kimlik olgusunun hem bireye bakan-psikolojik hem de topluma bakan-sosyolojik yönlerinin olduğunu tekrar hatırlamak gereklidir. Bireysel açıdan kimlik, kendiliğinin farkına varma ve kendini diğerleri üzerinden kendini kurmanın bir çabası sonucu ortaya çıkarken kolektif kimlik de birtakım grupların diğer gruplardan farklılıklarını ortaya koymanın bir çabası olarak ortaya çıkmaktadır (Bayrı, 2008, s. 11).

Bireysel kimliklerin yanı sıra toplumsal yani kolektif kimlikler de birer gerçekliktir (Dağı, 2006, s. 58). Etnik, dinsel ve ulusal kimlikler, kolektif kimliğin versiyonlarıdır (Pamuk, 2017, s. 44). Kolektif kimlik, belirli bir insan grubunun grup hakkındaki bilinci ve duygusuyla ilişkilidir. Kolektif kimlik, topluluğun sahip olduğu nitelikler sayesinde biricikliği yönündeki bilinci ve aidiyet duygusudur (Bilgin, 1995, s. 2). Kolektif bilgi stoğu, ortak deneyimlerin dilini kullanan cemaat içinde bir ortaklaşma sağlar (Pamuk, 2017, s. 43). Yani kolektif kimlik, geçmişten gelerek geleceğe uzanan kültürel bir bağtı temele alır (Tabur, 2014, s. 20). Kolektif kimlik; kolektif belleği oluşturan birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler alışkanlıklar, değerler ve inançlara dayanılarak oluşturulur (Bilgin, 1995, s. 60).

İnsanlığın öteden beri kimlik bilincine sahip olduğu düşünülebilir. Ancak bazı düşünürlere göre bu doğru değildir. Hall'a (1998b, s. 67) göre kimlik duygusunun bilinç düzeyinde belirginleşmesi ancak modernleşme sonrasında gerçekleşebilmiştir. Bir bilinç biçimi olarak kolektif kimlikler; sanayileşme, kentleşme, dünya piyasası, toplumsal farklılaşma, ulus-devlet egemenliği gibi tarihsel süreçler tarafından biçimlendirilen ve sağlamlaştırılan kimliklerdir. Hatta, bireysel kimlik de ulusal, dinsel, politik veya kültürel kolektif kimliklerin bireye sunduğu rollerin benimsenmesi sürecinde inşa edilir (Pamuk, 2017, s. 89). Kimlik, bireydeki aidiyet ve bireysellik ihtiyaçlarının giderilmesi açısından önemlidir. Farklı bağlamlarda aidiyet ihtiyacı hissettiğinde kendine en yakın kolektif kimliğe başvurarak bunu giderir. Kendini değerli gördüğünde ise kolektif kimlikten uzaklaşarak kendi anlatısını oluşturur (Pamuk, 2017, s. 90). Ortak kimlik üzerine yapılan açıklamalardan çıkarılabileceği gibi ortak kimlik iki düzeyde ele

alınmaktadır. Bunlardan birincisi bireysel düzeydir ve bireyin bir grupla özdeşleşmesi ile ilgilidir. İkinci düzey ise grup düzeyi olarak adlandırılır ve grubun anlamı ile ilgilidir. Bireysel ortak kimlik, bireyin kendisini grup içi bir üye olarak görmesine yol açarken grup düzeyindeki ortak kimlik ise grubu dışarıya karşı bir topluluk olarak gösterilmesini sağlar (Tunalı, 2016, s. 35).

Sıklıkla sözü edilen bir kimlik çeşitlemesi de üst ve alt kimlik şeklinde yapılanıdır. Burada kullanılan üst ve alt sıfatları bir üstünlüğü ya da aşağıda olmayı betimlememektedir. Üst-alt ayrımı, yalnızca kapsama ile ilgili bir betimlemedir. Üst kimlik, ulusal kimlik olarak adlandırılan ve kan bağı ya da toplumsal sözleşme yolu ile bir devlete veya siyasi topluma aidiyet bağını gösteren kimlik olarak da anlaşılabilir (Tabur, 2014, s. 19).

3.2.3. Ulus Kimliği

Ulus kimliği, ulusal kimlik ya da milli kimlik, bu çalışmanın odak noktasında olan kimlik türüdür. Milli kimlik kavramı sözlükte “Bir milletin kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Yıldız ve Demir (2003, s. 326) ise milli kimliği; “bazı bireyler tarafından paylaşıp diğerleri tarafından paylaşılmayan kültürel sürekliliğin çeşitli biçimlerinin oldukça ayrıntılı olarak tanınması” biçiminde ifade etmektedir.

Ulusal kimlik düşüncesi, diğer pek çok modern düşünce gibi Fransız Devrimi sürecinde ve devrimin sonrasında oluşmuştur. Fransız Devrimi sürecinde devlet kendi meşruiyetini belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanlara yani bir halka veya ulusa dayandırma ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Şimşek ve Ilgaz, 2010, s. 193). Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte, ulusal sınır olarak tanımlanan sınırlar içinde yaşayan vatandaşların ulusal kimlikleri, eski işlevini yitiren dini ve etnik kimliklerin yerine odak noktası haline gelmiştir. Ulus-devletler, vatandaşlarını tek bir kimlik altında toplamaya çalışmış ve bu yönde politikalar gütmeye yoluna gitmiştir. İnsanların ortak bir ulusal kimlik altında toplanmanın başlıca araçları ise dil ve kültür olmuştur (Şen, 2004, ss. 133-134). Çünkü bu unsurlar ulusal birliğin temel taşları olarak görülmüştür (Güler, 1989, s. 50). Diğer bir anlatımla ulusal kimlik, ulusun ve ulus devletin çakışmasının bir ürünü olup, temelinde daha çok, ulusa ait dil ve kültürün olduğu bir tanınma, farklılık ve aidiyet zemini (Şimşek & Ilgaz, 2010, s. 195) olarak görülmelidir. Çok dilli ve çok

kültürlü toplumlar ise toplumda birliğin sağlanması için ideolojik açıdan ulus temelli (etnik köken temelli olmayan) bir kimlik oluşturma yoluna gidebilmektedir (Eren, 2018, s. 230).

Ulusal kimlik, kültürel kimlikten birçok öğeler taşısa da ondan farklıdır. Çünkü modern ulus-devletler tarafından desteklenen ve yaşatılmaya çalışılan ulusal kimlik, ait olduğu toplumun kültür kaynaklarının tümünü içermemektedir (Şimşek & Ilgaz, 2010, s. 195). Ulus-devletler, kültürel kaynaklardan uygun gördükleri bazılarını seçerek ulusal kimlik oluşturma yoluna gitmektedir. Ulusal kimliği kolektif-kültürel kimliğin bir türü olarak tanımlayan Smith (2004, s. 15), ulusal kimliği oluşturan temel özellikleri şöyle sıralamaktadır:

1. Tarihi bir toprak/ ülke, ya da yurt,
2. Ortak mitler ve tarihi hafıza,
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü,
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler,
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi.

Bu özelliklerden de anlaşıldığı gibi ulusal kimlik, ortak mitler, ortak tarih ve ortak hafıza üzerine kurulmaya çalışılır. Öte yandan, bir toplumda türdeş, tek örnek bir kolektif kimliğin kurulması için siyasi irade gereklidir (Güleç, 2005, s. 73). Ulusal kimlik -zayıf da güçlü- siyasi bir topluluğu gerektirmektedir. Siyasi bir topluluğun varlığı ise aidiyet duygusunun oluşturulabileceği, ortak kurumların ve normların yaşama geçirilebileceği sınırları belli bir toprak parçasının varlığını zorunlu kılmaktadır (Smith, 2004, s. 24).

Kimlik düzeyinde ulus, bir inanç meselesidir. (Eriksen, 2002, s. 160). Ulusal kimlik büyük oranda diğer kimlik kategorilerini bastıran ve yalnızlaşan bireye modern dünyada sığınacak liman işlevi gören bir olgudur (Şimşek & Ilgaz, 2010, s. 195). Bunun bir sebebi de aynı ulusal kimliği benimseyenler gruptakilerin ötekilerden benzeştikleri hususunda hemfikir (Bozkurt, 2007, s. 8) olmaları olabilir. Ulusal kimlik algısı ile bir yandan türdeş olmayan bireyler türdeş kılınmakta, öte yandan bireyler türdeş bir bütün içinde yaşadıklarına inandıkları için ulusal birlik sağlanmış olmaktadır (Özdoğan, 2015, s. 232).

Özetle, kimlikle ilgili tanımlamalara bakıldığında kimlik kavramının insanın kendisini anlamlandırması ile ilgili bir kavram olduğu hemen anlaşılmaktadır. Ancak bu anlamlandırma işi kişinin görece tutarlı olan özelliklerine dayandırılmaktadır. Kimlik kavramı ile ilgili önemli olan diğer bir nokta ise insanların kendi kimliklerini diğer insanlara kıyasla tanımlamalarıdır. Kısacası kimliğin, bireyin içsel yönlerine bakan yönü olduğu gibi onun sosyal yönüne de bakan bir yönü vardır. Öte yandan, kimlik kavramı, farklı disiplinlerde farklı biçimlerde anlaşılmaktadır. Psikoloji disiplini, bireyin değişen koşullara rağmen görece aynı kalan özelliklerine odaklanırken, sosyoloji disiplini ise kimliğin sosyal bağlamda inşa edilmesine odaklanmaktadır. Siyaset biliminde ise birey ve toplumlar arasındaki farklılaşmanın yanı sıra ortaklıklar dikkate alınmaktadır.

Gerek birey gerekse toplum bağlamında kimlik, tek ve değişmez değildir. Bireyler ve toplumlar kimliklerini tanımlar ve inşa eder, bu süreçte ise farklı dönemlerde farklı kimlikleri benimseyebilir. Bir ulusun kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özellikler bütünü ise o ulusun kimliğidir.

4. BÖLÜM

KÜRESELLEŞMENİN KÜLTÜR, KİMLİK VE ULUS-DEVLET MODELİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşmenin çeşitli boyutlarda etkileri incelenmiştir. Öncelikle küreselleşmenin etkilerine genel olarak değinildikten sonra bu etkiler kültür, kimlik ve ulus-devlet modeli bağlamında ele alınmıştır.

4.1. Küreselleşmenin Birey ve Toplum Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme, bir şekilde gerek birey olarak gerekse toplum olarak tüm insanları etkileyen bir olgu konumuna gelmiştir. Küreselleşmenin karmaşık ikliminde ortaya çıkan ve çıkmakta olan önemli toplumsal değişikliklerin temelde toplumsal yaşamda bilginin ön plana çıkmasına bağlı gelişmeler olduğu ileri sürülebilir (Şahin, 2009, s. 167).

Küreselleşmenin etkileri ile ilgili olarak Bauman (1999, s. 3), enformasyonun naklinin kolaylaşmasına, enformasyonu küresel ölçekte yaymanın maliyetinin düşmesine (1999, s. 25) ve yerelin küresel olan karşısında yok olmasına (1999, s. 136); Harvey (2012, s. 271), zaman ve mekânın sıkışmasına; Şahin (2009, s. 29), kültürel alış-verişin hızlanmasına; Bozkurt (2007, ss. 31-32), heterojenleşmeye ve ulus-devletin mahiyetinin değişmesine; Wallerstein (1998, s. 130), yakın-uzak ayrımının ortadan kalkmasına; Stuart Hall (1998a, s. 45), işgücü göçlerine ve eski kimlik anlayışlarının aşınmasına ve Taylan ve Arkan (2008, s. 86), sermaye, düşünce ve yaşam tarzlarındaki akışkanlığın artmasına değinmektedir.

Küresel kültürün merkezi özelliğini, aynılık ve farklılık arasında verilen savaş ile ifade eden Appadurai (1997, ss. 296-300), küreselleşmenin etkileriyle ilgili önemli bir kavramsallaştırma yaparak “küresel akış” kavramını ortaya atmıştır. Küresel akışlar iç içe geçerek birbirlerinden farklı ve çok boyutlu biçimde dünya üzerinde hareket etmektedir. Küresel akışların sonuçları ise tam olarak kestirilememektedir. Küresel akışlar; etnik, medya, teknoloji, teknoloji ve ideoloji alanlarıyla (görünümleriyle) ilgilidir. Küresel akışların kısa açıklamaları aşağıdaki gibidir (Appadurai, 1997, s. 301):

1. Etnik alanlar(ethnospaces): Göç eden insanların etkisini ifade etmektedir. Göçmenler, turistler ya da mültecileri kapsamaktadır.

2. Medya alanları(mediaspaces): Yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla bilginin yayılması oluşturmaktadır.
3. Teknolojik alanlar(technospaces): Siyasi sınırları aşan teknolojik akışı anlatmaktadır.
4. Finans alanları(financespaces): Küresel sermayenin akışını içermektedir.
5. İdeolojik alanlar(ideospaces): Bir dünya görüşünün içeriğini oluşturan simgeleri kapsamaktadır.

Appadurai tarafından ortaya koyulan bu alanların hepsi kendi dinamiklerine sahip olmakla beraber birbirlerine bağlıdır. Birbirine bağlı olan bu beş alan çeşitlilikleri ve karmaşıklığı içlerinde barındırmakta (Kivisto, 2008, s. 232) ve bu alanlar içinde kültürel etkileşimler gerçekleşerek kültürel çeşitlilik oluşmaktadır (Tekin, 2020, s. 33).

Daha önce de bahsedildiği gibi, küreselleşme ile ilgili öne sürülen bu düşüncelere genel olarak bakıldığında küreselleşme olgusunun farklı boyutlarının bulunduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Küreselleşmenin boyutları gerek birer birey olan insanları gerek insanlardan oluşan toplumları gerekse insanların oluşturduğu kurumları farklı biçimlerde etkilemektedir. Bilgi Kartal (2012, s. 93), küreselleşmenin boyutlarının birbirleriyle etkileşim içinde bulunduklarını ve bir bütünün parçalarını oluşturduklarını belirtmektedir. Tekin (2020, ss. 22-33) ise bu boyutları; ekonomik boyut, siyasi boyut ve kültürel boyut olarak ele almaktadır. Dolayısıyla küreselleşmenin ana etki boyutlarının; ekonomi, siyaset ve kültür olduğu söylenebilir. Çalışmanın bu bölümünde küreselleşme olgusunun etkileri; kültür, kimlik ve ulus-devlet bağlamında ele alınmaktadır.

4.2. Küreselleşmenin Kültür Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri ile ilgili literatür incelendiğinde homojenleştirme, heterojenleştirme, melezleştirme, tek tipleştirme, kültürel hegemonya, yerelleşme ve tüketim kültürü kavramları, sıklıkla kullanılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin süregelen kültürel etkileri ile ilgili ileri sürülen görüşlerin bütününe bakıldığında ise bu görüşlerin temelde üç kategoride toplandıkları görülmektedir. Bu kategoriler şöyledir:

1. Kültürel homojenleştirme, heterojenleştirme ve melezleşme
2. Küresel veya yerel olma

3. Tüketim kültürü

4.2.1.Kültürel Homojenleşme-Heterojenleşme-Melezleşme

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileriyle ilgili süregelen tartışmanın en büyük boyutu bu etkinin homojenleştirici (bağdaştırıcı) veya heterojenleştirici (ayrışıklaştırıcı) olması üzerinedir. Yapılan tartışmaların bu iki farklı yönüne bakıldığında; bir görüşe göre küresel süreç ile evrensel bir tek kültürün oluşmaya başladığı, diğer görüşe göre ise mevcut kültürlerin çeşitliliğini yansıtan bir kültürel gökkuşağının oluşmaya başladığı ileri sürülmektedir (Durdu, 2009, s. 48).

Küreselleşme ile birlikte kültürler arası etkileşimin artmış olduğu bir gerçektir. Küreselleşmenin bu boyutunda görülen en dikkat çekici gelişme ise artan etkileşimin Anglo-Amerikan kültürünün tek yönlü olarak dünyanın birçok bölgesini etkisi altına almasıdır (Şahin, 2009, s. 93). Küreselleşme, bu bağlamda, dünyanın tek tipleştirilmesine yol açtığı, Batı emperyalizminin bir görünümü olması (Evin, 2012, s. 6) ve kültürel sembollerinin takasını hızlandırması ve yerel ve ulusal kültürü değiştirmesi (Yetim, 2006, s. 130) yönleriyle eleştirilmektedir. Çünkü Anglo-Amerikan kültüründen kaynaklanan giyim-kuşam anlayışı, beslenme ve eğlenme tarzı, davranış kalıpları gibi hususlar tüm dünyada yaygınlaşmakta ve evrensel değerler haline gelmektedir. Sarıbay (2002, s. 48) bu durumu, “ortak paydaların artması ve kültürel türdeşleşme” olarak ifade etmektedir. Hall (1998a, ss. 47-48) tarafından bahsedilen, “teknoloji aracılığı ile dilsel sınırları hızlıca ve kolayca geçebilen ve tüm dillerde anında konuşan görüntünün egemenliği” ise küreselleşmenin kültür üzerindeki homojenleştirici etkisini artırmaktadır.

Ancak öte yandan küreselleşmenin kültürel benzeşmeye yol açtığı gibi bir yandan da kültürler arası farklılaşmayı da hızlandırdığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Adeta bir paradoks olarak görülebilen bu durum, küresel kültüre gidişin yani kültürel küreselleşmenin yanı sıra, yerel değerlere dönmeyi, diğer bir deyişle, yerelleşmeyi de kapsamaktadır. Günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde görülen milliyetçilik ve dini değerlere dönüşün başlıca sebebi olarak türdeşleştirici kültürel baskılar gösterilmektedir (Gözen, 1997, ss. 88-89). Bu yüzden de küreselleşmenin oluşturduğu ortamın bazı kişilerde kültürel yerelleşmeyi yani heterojenleştirici eğilimini artırdığı yorumu yapılabilir. Heterojenleştirmeyi tetikleyen diğer bir unsur ise yaşanan süreçte, sermayenin ve fikirlerin yanı sıra yaşam tarzlarının ve inanışların daha hızlı

akışkanlık göstermeye başlaması ve farklılıkların daha fazla temsil edilmeye başlanması (Taylan & Arklan, 2008, s. 86) olarak görülmektedir.

Küreselleşmenin kültür üzerindeki homojenleştirici-heterojenleştirici etkisinin bir yönüyle vatandaşlık anlayışını ve ulus-devlet modelini etkilediği ve aşındırdığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu durum, bir yandan küresel bir kültürün oluşmaya başlamasına bir yandan da küreselleşme ile alt kimliklerde ortaya çıkan canlanmaya bağlanmakta ve bu kapsamda tek ve diğerlerinden farklı bir kimlik ve kültür oluşturma hedefini güden ulus-devlet modelinin bunları oluşturmada zorlanacağı bir dönemin yaşandığı/yaşanacağı (Şahin, 2009, s. 86) ileri sürülmektedir. Küreselleşmenin ulus-devlet ve kimlikler üzerindeki etkilerinin incelenmesine sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Arjun Appadurai'ye göre ise dünya homojenlikten çok melezleşmeye daha yakın bulunmaktadır. Çünkü dünya üzerinde gerçekleşmekte olan kültürel akışlar arasında bağlantısızlıklar vardır ve bunun sonucu olarak benzersiz kültürel ürünler, diğer bir deyişle, melezleşme ortaya çıkmaktadır (Ritzer, 2012, s. 456). Kültürel melezleşme ise çeşitli küresel ve yerel kültürel girdiyi etkileşim içine sokarak kültürel melezler üreten bir süreç olarak görülmektedir (Ritzer, 2012, s. 442).

Toparlayacak olursak, kültürel küreselleşme üzerine bağdaştırıcı, ayrışıklaştırıcı ve melezleştirici olmak üzere farklı görüşler ileri sürülmektedir. Özyurt (2017, s. 141-147), kültürün akış hızında teknolojik ilerlemeye bağlı olarak gelişmeler yaşandığını ve bu gelişmelerin bir yandan kültürel mesafe ve sınırların anlamlarını yitirmelerine yol açtığını bir yandan da “öteki” olanı hemen yanı başında bulan insanların kendiliklerini daha fazla vurgulama olanağına kavuştuğunu belirtmektedir. Yazar bu görüşleriyle, küreselleşmenin kültür üzerinde bağdaştırıcı, melezleştirici ve ayrışıklaştırıcı etkilerini dile getirmektedir. Buna paralel biçimde Kellner de (2002, s. 292), günümüz küreselleşmesinin ilginç bir karışım olduğunu belirterek hem aynılık ve tek biçimliliğin baskıları hem farklılık ve heterojenlik hem de melezlik gibi birbiriyle çelişik eğilimlerin karışımına vurgu yapmaktadır.

4.2.2. Küresellik-Yerellik

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri üzerine ileri sürülen görüşlerden bir diğer kısmı da küresel olma ve yerel olma ekseninde biçimlenmektedir. Küresel olmada

ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması ve artması durumuna vurgu yapılırken yerel olmada küçük bir yaşam alanı içerisindeki ilişkilere ve küçük bir coğrafyaya vurgu yapılmaktadır. Küresel olma ile evrensel olma, Modernizm ve Modernizm sonrası dönemler ifade edilirken yerel olma ile adeta Modernizm öncesi dönemin toplumsal ilişki yapısı ile olan benzerlik ifade edilmektedir. Dolayısıyla, küresel olma ile yerel olma arasında bir karşıtlık ilişkisinin olacağı öngörülebilir.

Küresel-yerel ilişkisinde kapsayıcı özellikler sebebiyle yerel aleyhine bir durumun varlığından bahsedilebilir (Durdu, 2009, s. 52). İlgili alan yazında yerel olanın küresel olan karşısında mevzi kaybettiği ve gerilediği türünden yorum ve görüşlere rastlamamak olanaklı değildir. Çok sayıda düşünür yerelin küresel karşısında yok olduğunu söylemektedir. Waters (1995, s. 3) küreselleşmeyi, sosyal, ekonomik ve kültürel düzenlemeler içerisinde mekânın etkisinin giderek azaldığı bir süreç olarak görmektedir. Bauman'a (1999, s. 136) göre de küresellik ve yerellik, giderek artan bir biçimde birbirlerine karşıt değerler haline gelmektedir ve yerel, küresel karşısında yok olmaktadır. Çok uluslu şirket ve bankalar gibi küresel oyuncuların ülkelerdeki piyasalar üzerindeki etkileri ve kendi ulusal kimliklerden vazgeçerek kendilerini dünya vatandaşı olarak niteleme hevesinde olan iş çevreler ve seçkinlerin (Falk, 2001, ss. 51-52) tutumları ise bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak öte yandan, küreselleşme ortamında kültürel farklılıkların korunmasına, demokratik hak ve özgürlüklere yönelik artan farkındalığın, yerelleşmeyi güçlendiren önemli bir faktör olduğu (Şahin, 2009, s. 6) yönünde düşüncelerin varlığından söz etmek gerekmektedir.

Robertson (1999, ss. 285-286) ise küresel-yerel ayrımlaştırmasının bir yanlış düşünme biçiminden kaynaklandığı görüşündedir. Ona göre bu yanlış, yerel-küresel ilişkisini; makro-mikro hatları çerçevesinde düşünme alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Morley ve Robins (1997, ss. 161-62), küresel-yerel tartışmasında küreselin yereli ortadan kaldırdığı görüşüne katılmamaktadır. Yazarlara göre zamanın hâkim gücü her ne kadar küreselleşme olsa da bu durum, yerelliğin öneminin olmadığı anlamına gelmemektedir. Aslında, küreselleşme ile yeniden yerelleşmenin dinamikleri birbirleriyle bağlantılıdır. Diğer bir deyişle, yerel-küresel arasındaki bağlar, iki uzam arasında karmaşık ilişkilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda küresel olanın yerel olan üzerinde etkileri olduğu gibi yerel olanın da küresel olan üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Bu noktada, “küreyerelleşme” kavramına değinmek gerekmektedir. Küreselleşme ve yerelleşmenin bir bileşimi olan küreyerelleşme, “küresel olan ve yerel olanın farklı coğrafi alanlarda eşsiz ürünler ortaya koyarak iç içe geçmesi durumu” (Ritzer, 2012, s. 455) olarak tarif edilmektedir. Küreyerelleşme ile hem yereli hem küreseli kapsayan, yeni kültür unsurları ortaya çıkmaktadır (Lacarrieu, 2015, s. 27).

4.2.3. Tüketim Kültürü Oluşturmaya Çalışma

Açık biçimde küreselleşmenin kültürel etkileri üzerine belirtilen görüşlerin önemli bir bölümü tüketim toplumu alışkanlıklarının yaygınlaşması veya yaygınlaştırılması üzerinedir. Örneğin İçli (2002, s. 251), küreselleşme ile tüm dünyada bir tüketim kültürü yaratılmaya çalışıldığı ve bunun arkasında sermaye göçü ve iletişim alanındaki gelişmelerin yer aldığı görüşündedir. Temel olarak “kârlılık” üzerine olan tüm bu çabanın, bir tüketim kültürünü oluşturmanın yanı sıra kültürel homojenleştirici bir araç olduğu da (Bilgi Kartal, 2012, s. 73) söylenebilir. Ciroları pek çok devletin bütçesinden daha fazla olan çok uluslu şirketler, dünya üzerinde yüzlerce hatta binlerce şubesi olan zincir işletmeler, küresel tüketim ve moda akımları dikkate alındığında bu görüşlere katılmamak olanaklı değildir.

Aslında yukarıda bahsi geçen küresel-yerel tartışmaları, tüketim kültürü kavramı perspektifinden daha çok anlam kazanmaktadır. Duman’ın (2011, s. 680) ifadeleriyle; “Bir taraftan bütün toplumları benzeştirmeye ve bütünleştirmeye çalışırken, öte taraftan kutuplaşma potansiyelini içeren farklılaşmalara da göz kırpan bu süreç, en çok kapitalizmin tüketim politikasına hizmet etmektedir.” Diğer bir anlatımla, küresel kültür ile farklı kültürler içerisinde bilinçli olarak yeni ihtiyaçlar yaratılmakta ve öylelikle kitleler tüketime yönlendirilmektedir (Yahyagil, 2019, s. 103).

Özet olarak, küreselleşmenin kültür üzerindeki etkilerinin birden fazla boyutunun olduğu ve bu boyutlar arasında karmaşık ilişkilerin var olduğu söylenebilir. Durdu (2009, s. 51) tarafından belirtildiği gibi küresel süreçte kültürün tek yönlü bir değişim ve etkilenmeye maruz kaldığını ileri sürmek kolaycı bir açıklamadır. Konu ile ilgili yapılan tartışmalar da küreselleşmenin kültür üzerinde etkili olmasının dışında yorumcular arasında bir fikir birliğinin olmadığını ve küreselleşme sürecinin kültürel sonuçları üzerine farklı yorumların yapıldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, oluşmakta olan küresel kültürün uluslararası barış ve iş birliğini destekleyeceği gibi olumlu görüşlerin yanı sıra bu durumu ulusları kendi kimliklerinden koparacak bir

gelişme olarak değerlendiren olumsuz görüşlerin varlığı bir gerçektir (Özkan, 2004, s. 2).

Küreselleşmenin kültürel etkileriyle ilgili tartışmalar genel olarak; ortak payda (homojenleşme-heterojenleşme-melezleşme), ölçek (küresel-yerel) ve tüketim kültürü boyutları üzerinde gerçekleşmektedir. Bu kapsamda küreselleşmenin kültürleri birbirlerine benzettiği yani homojenleştirdiği yönündeki görüşün güçlü dayanak noktalarına sahip olduğu değerlendirilebilir. Ancak öte yandan insanların artan iletişim olanakları sayesinde maruz kaldıkları ötekinin kültürünü aynı biçimde benimseyeceklerini varsaymak akla “hipodermik şırınga modeli” gibi iletişim araçlarının kitleler üzerinde doğrudan ve güçlü biçimde etkisi olduğunu iddia eden (Çakı, 2019, s. 296) eski ve artık benimsenmeyen iletişim modellerini getirmektedir. Bu noktada melezleşme düşüncesinin daha doğru analizler yapmak için kullanılabileceği ifade edilebilir. Çünkü insanların sahip oldukları kültürlerini küreselleşmenin etkisi ile tamamen terk etmeyerek var olan ve yeni maruz kaldıkları kültürler arasında bir sentez yapma yoluna gitmeleri daha olası bir seçenek olarak düşünülebilir.

Öte yandan küreselleşmenin getirdiği anlayışla birlikte yerel olanın, en azından bazı insanlarca, daha fazla ifade edilmeye başlandığı da bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Küreselleşme sürecinde, küresel olan ile yerel olan arasında çeşitli etkileşimler ortaya çıkmaktadır. Ancak siyaset bilimi yazınında bu konuda yapılan tartışmalar derinlikten ve insan davranışlarının farklı boyutlarını dikkate almaktan uzak gibi görünmektedir. Örneğin, kendi ırksal kökenini tarihteki belirli bir Türk boyuna bağlayarak aracının arkasına Göktürk Alfabeti ile o boyun adını yazan Kayserili bir genç, küresel giyim markalarının ürünlerini kullanma veya küresel zincir işletmelerin birinden aldığı kahveyi sosyal medya hesabında paylaşma noktasında dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan gençlerden ne derece farklı tutum ve davranışa sahiptir? Eğer varsa bu farklılıkların ne kadarı küreselleşmenin veya yerelleşmenin etkisinden, ne kadarı o gencin ekonomik durumundan kaynaklanmaktadır? Öte yandan, küreselleşme ile güç kazanan çok uluslu şirketlerin insanları tüketime yönlendirerek kârlılıklarını artırmaya çalıştıkları bir gerçektir. Ancak, küreselleşmenin var olmadığı hipotetik bir durumda, o ülkedeki ulusal şirketlerin kârlılıklarını artırmak için benzer yollara başvuracaklar mıdır?

Yukarıdaki soruların tek çırpıda ve kesin biçimde yanıtlanması elbette olanaksızdır. Bu gibi sorunların yanıtlanabilmesi için disiplinler arası ve kültürler arası çalışmaların yürütülmesinin gerekliliği açıktır. Yalnızca bazı kuramcı ve düşünürlerin görüşlerine dayanılarak ulaşılabilecek yargıların, gerçekte var olan olgularla örtüşme düzeyi oldukça şüpheli olacaktır.

Sonuç olarak, küreselleşmenin kültür üzerinde birden fazla boyutu olan etkilerinin olduğu, bu etkilerin kimi zaman bağdaştırıcı özellikler sergilerken kimi zaman da ayırıştırıcı özellikler sergiledikleri söylenebilir de çoğu zaman bu etkilerin melezleştirici olduğu değerlendirilmektedir. Benzer biçimde, küresel olan ile yerel olan etkileşime girmekte ve ortaya özgün kültürel ürünler çıkmaktadır. Bu doğrultuda, kültür, çok geniş bir yapı olduğu için kültürü oluşturan öğelerin ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Konuyla ilgili bir karar varmadan önce, bir kültürün tamamen tahrip edilmesinin veya ortadan kaldırılmasının çok kolay olmadığı ve küreselleşme sürecinin küreselleşmenin kültür üzerindeki tüm etkilerini gözlemeye olanak sağlayacak kadar uzun olmadığı göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı belirtilmelidir.

4.3. Küreselleşmenin Kimlik Üzerindeki Etkileri

Küreselleşmenin kimlik anlayışı üzerine ortaya konulan düşünceler incelendiğinde ilk planda, küreselleşmenin etkisi ile çeşitli biçimlerde tüm dünyada kendini gösteren “küresel kimlik” anlayışına sıklıkla değinildiği dikkati çekmektedir. Ancak küreselleşmenin kimlik anlayışı üzerindeki etkileri yalnızca küresel kimliğin yaygınlaşması ile sınırlı değildir. Küreselleşme ile yaşanan değişimler insanların geleneksel vatandaşlık anlayışlarını da etkiliyor gibi görünmektedir. Bunlara ek olarak alt kimliklerdeki canlanma ve çok kültürlülük de kimlik anlayışının farklılaşmasını sağlayan etmenlerdir.

4.3.1. Küresel Kültür ve Kimlik

Küreselleşme tartışmalarına kimlik açısından bakıldığında üzerinde en çok durulan konunun küresel bir kültürün ortaya çıkarak yaygınlaşması ve bu kültürün doğrultusunda ortaya çıktığı düşünülen küresel kimlik olduğu görülmektedir. Küresel kitle kültürü, daha çok medya yolu ile yaygınlaşan bir kültür olarak görülmektedir (Şahin, 2009, s. 219). Diğer bir deyişle, küresel kültürün yaygınlaşması, önceki

bölümlerde de değinilen bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve bu teknolojilerin yaygın biçimde kullanılmaya başlaması ile ilgilidir. Küresel kitle kültürünün ortaya çıkması, İkinci Dünya Savaşının ardından dünyanın büyük bir bölümünün Amerikan sinema ve müzik endüstrisinin etkisi altına girmesi ile gerçekleşmiştir. Savaş sonrası yaşanan bu gelişme soncunda ABD, 20.yüzyılın sonlarına doğru küresel bir kültür endüstrisinin merkez üssü konumunu elde etmiştir (Şahin, 2009, s. 220).

İlgili yazında küresel kültürün bir endüstri haline geldiği yönündeki yorumlarla sıklıkla karşılaşilmektedir. Dünya çapında faaliyet gösteren dev bütçeli medya firmalarının ortaya çıkmış olması, vizyona giren bir filmin farklı ülkelerden milyonlarca kişi tarafından izlenmesi veya popüler olan bir şarkıcının dünyanın dört bir yerinde hayranlarının olabilmesi gibi olgular bu görüşü destekler niteliktedir. Bugün için küresel kültürün öncü taşıyıcının ABD olduğu konusunda fikir birliği oluşmuş gibi durmaktadır. ABD, uluslararası alana açılma deneyimini kullanarak hem karlı bir ticaret yapmakta hem de ortak değerlere sahip bir dünya toplumu oluşturma olanaklarına sahip olmaktadır (Şahin, 2009, s. 220).

Bu noktada “kültür endüstrisi” kavramı akla gelmektedir. Kavramı ortaya atan düşünürlerden biri olan Adorno (2007, s. 74) medyayı, iktidar ilişkilerinin oluşturulduğu, korunduğu ve dağıtıldığı bir endüstri olarak görmektedir. Kültür endüstrisi kuramına göre, kitle kültürü dev bir para kazandırma mekanizmasına dönüşmesinin yanı sıra insanı edilgin bir kültür tüketicisi konumuna getiren ve insanın bireyselliğini tehdit eden bir konuma erişmiştir (Kara, 2014, s. 52). Gerçekten de film, reklam, müzik klipleri, küresel televizyon kanalları ve sosyal medya gibi ağırlıklı olarak görselliğe dayalı ortamlar ile gelişip yaygınlaşan bir kültür olan küresel kültürden etkilenmemek adeta olanaksızdır.

Öte yandan, küresel kitle kültürünün etkisiyle tüm dünyada görülen ortak davranış kalıplarının, kültürler arasındaki farklılıkları azalttığı, yerel ve milli kültürleri aşındırdığı kaygıları da açık biçimde dile getirilmektedir. Şahin’e (2009, s. 220), yerel ve milli kültürlerin ikinci planda kalacağı ve küresel bir kültürün oluşacağı öngörülerini ciddi olarak ele alınmalıdır. Dahası, küresel kitle kültürünün başlıca özelliklerinden biri olarak tek dilin, yani İngilizcenin baskın ve yaygın biçimde kullanılması

gösterilmektedir (Hall,1998a, s.49). Ulusal dillerin eski önemlerini kaybettiği düşüncesi ile bu durum, pek çok çevre tarafından kaygıyla karşılanmaktadır.

Bilindiği gibi ulus-devlet modeli, homojen bir tek kültür, ortak bir ulus ve tek bir kimlik vurguları üzerine temellendirilmiştir (Durdu, 2009, s. 75). Yani, ulusal kimlik politikaları, temelde diğeri ile farklı olma zemini üzerine bina edilmektedir. Somersan’a (2001, s. 39) göre küresel kitle kültürü, ulusal kültürel değerlerde yıpranmaya yol açmakta ve başkası olmamakla anlam kazanan ulusal kimliği tehdit etmektedir. Bu görüşte olanlar küreselleşmeyi, geleneksel bağların zayıfladığı bir süreç olarak görmektedir. Örneğin Koçdemir’e (1999, ss. 6-7) göre küreselleşme ile yerel kültürel bağlar çözülmekte ve ulusal devletlerin belirleyiciliği azalmaktadır. Şahin’e (2009, ss. 223-225) göre de şu gelişmelere dayanılarak küresel kitle kültürünün, milli kültürün farklılık niteliğini azaltabileceği söylenebilir:

1. Batı hayat tarzının güçlü bir şekilde günlük hayatta bulunma şansını elde etmesi,
2. Küresel kitle kültürünün çeşitli ülke vatandaşlarını etkileyerek kültür açısından benzeştirmesi,
3. Küresel kitle kültürünün daha çok gençlerle sanat, ekonomi, siyaset gibi alanlarda ulus ötesi bağları olan elit kesimleri etki altına alması,
4. Popüler kültürün etkilerinin sürekli olması ve bu etkilerden vatandaşını korunmanın ulus devletler açısından zor olması.

Yukarıda özet olarak verilen maddelere dayanılarak, küresel kültürün çeşitli kanallarla insanları ve yerel-ulusal kültürleri etkilediği çıkarımı yapılabilir. Bu etkilemeyi ifade etmekte kullanılan nitelemeler ise “değişim”, “dönüşüm” gibi olumlu bakış açısını çağrıştıran ifadelerden “aşındırma”, “asimile etme”, “yıpratma”, ve “yok etme” gibi olumsuz bakış açısını çağrıştıran ifadelere kadar değişmektedir.

Her ne kadar etkileri açık biçimde gözlenebilse de küresel kitle kültürünün tüm dünyada bağdaşık bir kültür yaratması ve ulusal kültürü aşındırması yönündeki görüş, bazı noktalardan eleştirilmektedir. Bu noktalardan birincisi insanların farklılıkları önemsemesi ve öteki olarak gördüğü diğerinden bir yönüyle farklı olmak istemesi üzerinedir. Bu eleştirel görüşe göre her toplum bir yandan kendi kültürüne sahip olmakta diğer yandan ise evrensel olanla daha sıkı bağlar kurmaktadır (Şahin, 2009, s.

29). Kısacası dünya, farklılıklar üzerine kurulu olarak dönmekte ve yerel-ulusal olanla küresel olan arasındaki alışveriş devam etmektedir.

Küresel kitle kültürüne yönelik eleştirilen diğer bir yönü de yaşanan kültürel benzeşmenin niteliği ile ilgilidir. Berger (2003, s. 15), Kitlelerin küreselleşme ile gevşek kültürel unsurları aldığı, ancak bu değerlerin inanç ve değerler üzerinde derin etkiler oluşturmadığı görüşündedir. Diğer bir anlatımla, küresel kültür ile ortaya çıkan kültürel türdeşlik yüzeyseldir ve küresel kültürün kodları insanların yaşamlarını değiştirecek nitelikte değildir.

Konuyla ilgili diğer bir tespit ise küresel kültür kodlarının tüketim ağırlıklı yönü ağır basmasıdır. Bu görüşe göre milli aidiyet ve değerleri gölgede bırakması olanaklı olmayan yüzeysel bir gelişme söz konusudur. Örneğin insanlar İngilizceye veya Shakespeare'e olan hayranlıklarından değil, iş bulmak ve kariyer edinmek için İngilizce öğrenmektedir (Şahin, 2009, s. 227). Kısacası, insan davranışlarında çoğu zaman elde edilmesi beklenen faydalar önemlidir ve dünya üzerindeki kültürel benzeşmelerin tamamı, ulusal kültüre tehdit ve ulus kimliğinin yok olması biçiminde yorumlanmamalıdır.

Son olarak, küresel kitle kültürün ulusal değerleri çeşitlendirdiği ve ulusal kültürlere bu ortamdan güçlenerek çıkabilme olanağı sağladığı (Şahin, 2009, s. 230) biçiminde bir görüş daha bulunmaktadır. Kendi içinde çelişkiler barındırıyor gibi görünen bu görüşe göre, kitle iletişim araçları popüler kültüre tanıdığı olanaklar kadar ulusal kültürlere de olanaklar sağlamaktadır. Şüphesiz, bu olanakları doğru ve etkin biçimde kullanabilen kültürler devamlılıklarını sağlama noktasında avantaj sağlayacaktır.

4.3.2. Vatandaşlık Anlayışı

Günümüzde yaygın olan klasik ulus-devlet yapılanmasında vatandaşlık uygulamaları, ulus devletin temel unsurları arasında bulunan ulusal egemenlik, ulusal kimlik ve siyasal bütünlük kapsamında düzenlenmektedir (Şahin, 2009, s. 172). Dolayısıyla ulus-devletlerdeki vatandaşlık hak ve yükümlülükleri ulusal sınırlar için geçerli olmakta ve ulus-devletin, bir ulus oluşturma çabası etrafında biçimlenmektedir. Bu kapsamda, herkes için eşit vatandaşlık hak ve ödevleri gibi uygulamalar hayata geçirilmiştir. Çünkü ulus-devletlerde ortak tarih ve kültür bilinciyle donatılan bireylerin

aynı zamanda eşit birer vatandaş olmalarıyla ülkelerine olan bağlılıklarının artacağı ve meşruiyetin sağlanacağı düşünülmektedir (Aksoy, 2003, s. 56).

Ancak, küreselleşmenin ve postmodern anlayışın oluşturduğu bazı gelişmelerin etkisiyle klasik vatandaşlık anlayışının tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Yerel kültürlerdeki canlanmalar, azınlıkların kültürel haklarının güvence altına alınmaya başlanması, popüler kitle kültürünün yaygınlaşması gibi gelişmeler ulus devlete olan aidiyet bağının yıpranmasına ve sorgulanmaya başlanmasına yol açmıştır. Kısacası, küreselleşmenin etkileri ile vatandaşlık kurumunun sorgulanmaya başlaması kolaylaşmış (Bayri, 2008, s. 69) ve klasik vatandaşlık anlayışına karşı meydan okuma olarak nitelenebilecek gelişmeler belirmiştir. Bu durumun ise klasik ulus-devlet yapılanmasının biçim değiştirmesine ve hatta ortadan kalkmasına yol açabileceği biçimindeki iddialar söz konusudur (Urry, 2001, ss. 88-90).

Söz konusu bu gelişmelerin başında “ulus üstü vatandaşlık” ve “çoğul vatandaşlık” düşünceleri yatmaktadır. Artan uluslararası ilişkiler ve ulus üstü kurumların yetkilerinin giderek artması gibi etmenlerin çoğul vatandaşlık düşüncesinin doğmasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Artık dünyanın birçok ülkesinde vatandaş olanla olmayan arasındaki kesin bir ayrıma gidilmemekte ve o ülkede yaşayanların birçok haktan faydalanmasına olanak tanınmaktadır (Şahin, 2009, s. 260). Çoğul vatandaşlık ya da buna yakın uygulamalar sayesinde insanlar birden çok ülkede eğitim alabilmekte, çalışabilmekte ve hayatını sürdürebilmekte veya bir ülkede elde ettiği hakları diğer bir ülkede kullanabilmektedir.

Günümüzde çoğul vatandaşlığa verilebilecek tek örnek Avrupa Birliği vatandaşlık uygulamasıdır. Bir Avrupa Birliği üye ülkesinin vatandaşı hem kendi ülkesinin hem de birliğin vatandaşı sayılmakta ve bazı haklardan yararlanabilmektedir. Avrupa Birliğinde görülen bu vatandaşlık uygulamasının çoğul vatandaşlığın kısıtlı bir biçimi olduğu ifade edilebilir. Şimdilik insanların birden fazla ülkede yaşayarak eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal güvenlik gibi hizmetleri alabilmesine olanak sağlayan çoğul vatandaşlık uygulamaları, Şahin’e (2009, s. 261) göre ülkesiz bir vatandaşlığın habercisi olarak yorumlanabilir. Ancak devletler arası entegrasyonun özel bir örneği olan Avrupa Birliği’nde bile, birlik vatandaşı olmanın ön koşulunun üye ülkelerden birisinin vatandaşı olmak (Acar, 2008, s. 146) olduğu göz önüne alınırsa ulusal vatandaşlığın ne kadar güçlü bir anlayış olduğu daha rahat görülebilir.

Değişen vatandaşlık anlayışı kapsamında dillendirilmeye başlanan diğer bir konu ise “ulus üstü vatandaşlık” kavramıdır. Ulus üstü vatandaşlığın, ulus üstü kimlik ve unvanların elit tabakalarda yaygınlaşması ve küresel kültürün evrenselci yaklaşımları desteklemesi sayesinde gelişme olanağı bulduğu söylenebilir. Ulus üstü vatandaşlık kavramı çerçevesinde “dünya vatandaşlığı” gibi düşünceler dile getiriliyor olsa da Habermas (2002, s. 35), dünya vatandaşlığının sınırlı ve sembolik olabileceğini düşünmekte, Şahin de (2009, s. 262) bu düşüncenin ütöpik olduğu ve sosyal, medeni, ekonomik ve kültürel hakların uluslar üstü düzeyde belirlenip standartlaştırılmasının olanaksız olduğunu belirtmektedir. Baydur ise (1998, s. 15), ortak bir geçmiş ve ortak belleğin olmayacağı için ulus üstü vatandaşlıklarda aidiyet bağının son derece zayıf olacağını düşünmektedir.

Küreselleşmeyi destekleyen ideologlar, ulus ve ulusa ilişkin her yapının insanlık tarafından aşıldığını belirtmektedir (Bauman, 2005, s. 79). Ancak ilgili yazında sarf edilen düşüncelere göre ulus üstü vatandaşlık anlayışına yönelik büyük bir beklentinin olduğu söylenemez. Bununla birlikte, ulus-devleti aşan vatandaşlık biçimlerinin yeni yeni sadakat odakları ve yeni kimlikler içereceği (Şahin, 2009, s. 261), ulusal kimliği zayıflatarak ikinci plana atacağı (Ateş, 2001, s. 55) ve ulus-devlet modeline, zayıf da olsa, tehdit oluşturacağı öngörülmektedir. Kesin olan ise artık klasik vatandaşlığın ulusallık boyutu tartışma gündemine taşınmış (Benhabib, 2003, s. 64) durumdadır. Bu ise vatandaşlık ve kimliklerin yeniden tanımlanma gereksiniminin baş gösterdiği yeni bir dönemin (Keyman, 2000, ss. 23,30) göstergesidir.

Gelecekte Avrupa Birliği gibi bölgesel birliklerin artması durumunda çeşitli bölgesel vatandaşlıkların oluşturulacağı ve çoğul vatandaşlık uygulamalarının artacağı öngörülebilir (Benhabib, 2003, ss. 71,75). Bu tür vatandaşlık uygulamalarının ulusal egemenliği ve kimliği aşındırıcı etkileri kısmen de olsa mutlaka olacaktır. Ancak bu durumun ulusal vatandaşlığın sağladığı mensubiyet, kimlik ve hakları ortadan kaldırması zor gözükmemektedir.

4.3.3. Çok Kültürlülük

Ulus-devletlerde genel olarak benimsenen kültür ve kimlik politikalarının toplumu diğerlerinden farklı kılan özelliklere vurgu yapma, toplum içi kültürel farkları eritme ve çekirdek elitin kültürünü standart hale getirme yönünde olduğu söylenebilir. Kültürel bağdaştırma olarak da adlandırılan bu kültür politikalarının ana amacı ise

ortak değerler etrafından bir araya gelmiş ve ulus kimliğini benimsemiş bir toplum, yani ulus oluşturma arzusudur. Ancak günümüzde yaşanan gelişmelere bakıldığında klasik kimlik politikalarının sürdürülmesinin zorlaşmakta olduğu söylenebilir. Çünkü ulus-devletlerce yürütülen kültür ve kimlik politikalarının temel direkleri olan ulusal kültür ve eşit vatandaşlık esaslarını değiştirmeye zorlayacak bazı etmenlerin varlığı söz konusudur. Klasikleşen kültür ve kimlik politikaları dönüşüme zorlayan başlıca etmenlerden biri de çok kültürlülüktür.

Çok kültürlülük anlayışının ortaya çıkmasında, ilk ulus devletlerde (Fransa ve İngiltere) eşit vatandaşlık anlayışının bütünleşme ve ulus olma noktasında tek başına yeterli olmadığının anlaşılması etkili olmuştur (Şahin, 2009, s. 209). Ulusal kültür ve kimlik anlayışını besleyen modernitenin bütünleştirici ve homojenleştirici kimlik söyleminin aksine, çok kültürlü kimlik anlayışını besleyen postmodernitenin çeşitlilik, karmaşıklık ve göreceliği adeta kutsadığı (Karaduman, 2010, s. 2897) görülmektedir. Küresel dönemde kimlik anlayışı ise postmodern değerler üzerine kurulmaktadır. Öte yandan, küresel göçler ve artan etnik canlanmanın da ulus-devletlere yönelik kültürel taleplerin artmasında payı bulunmaktadır (Şahin, 2009, s. 241).

Çok kültürlülüğün esasları ve ilgili uygulamalar, hâkim kültür ile azınlık kültürü arasındaki ilişkilere yeni bir bakış getirmektedir. Bu kapsamda çok kültürlülük ile asimilasyon tarzında oluşturulan ulusal kimlik yerine bütünleşme tarzında bir üst kimlik ve bu duruma uygun kültür politikaları önerilmektedir (Şahin, 2009, s. 256). Çok kültürlülük anlayışında hâkim kültürün yanı sıra etnik kültürlerin de etkili olmalarının sağlanarak özgürlük, hoşgörü ve bireysel farklılıklara saygı gibi değerler öne çıkarılmaktadır. Ayrıca, alt kültürlerini koruması ve hatta geliştirmesi gibi uygulamalar çok kültürlü politikalarla hayata geçirilebilmektedir. Çok kültürlü toplumlarda vatandaşlık, kimlik açısından ön plana çıkmaktadır (Şahin, 2009, ss. 248-249).

Ancak bazı düşünürlere göre çok kültürlü kimlik anlayışı, üzerinde tartışılması ve çözüm üretilmesi gereken konulardan biridir (Durdu, 2009, s. 76). Çünkü çok kültürlülüğün, ulusal kimlik ve vatandaşlık anlayışını tehdit eden bir içeriğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda bugüne kadar uygulanan çok kültürlü kimlik politikalarının kültürel çeşitliliği yok etmeyi amaçlaması ve çözümden çok çözümsüzlüğe yol açabilmeleri Şahin (2009, s. 248) de dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

4.3.4. Farklı Kimlikler

Ulus-devletlerde bazı sebeplerle alt, üst ya da çoklu kimlik olarak ifade edilen farklı kimliklere sempatiyle bakılmadığı söylenebilir. Çünkü ulus-devletlerin genel eğilimi gerek etnik çeşitliliği gerek modernleşmenin yıkıcı etkilerini gerekse geleneksel toplumdaki dar mensubiyet bağlarını aşabilmek için tek kimlik ve kültürel asimilasyon politikalarını uygulamak (Bostancı, 2003, s. 26) yönündedir. Bu anlayışa göre ulus-devlet, ulusal kimliğin güçlendirilmesini, iyi vatandaş yetiştirmekle eşdeğer tutmakta ve merkezi bir güç olarak ortak dil ve eğitim yoluyla homojen bir toplum oluşturmayı zorunlu görmektedir (Vernet, 2001, s. 36). Bu noktada, toplumdaki bütün alt kimliklerin asimilasyonun kapsamında oluşu (Şahin, 2009, s. 211) gözden kaçırılmamalıdır. Ulus-devletlerin klasikleşen ulusal kimlik oluşturma politikaları aşama aşama şu şekilde ifade edilebilir (Şahin, 2009, s. 212-215):

1. Genel olarak çekirdek etnilerin kültür ve tarihinden hareketle üst kimliğin tespit edilmesi,
2. Dil, tarih ve kültür çalışmaları ile üst kimliğin üzerinde yükseleceği mitler, önemli tarihsel olaylar, kişiler, tarihsel değer ve sembollerin belirlenmesi, vatandaşlara farklı olduklarını hissettirecek ve onları gururlandıracak bir ortamın sağlanması,
3. Milli sembol, değerlerle ortak hak ve ödevlerin kitlelere mal edilebilmesi amacıyla milli eğitim, milli kültür ve milli savunma politikalarının devreye sokulması, bu kapsamda ortak geçmişteki kahramanlıklara, mitlere, sevinçlere ve üzüntülere vurgu yapılması, kültür politikalarıyla sanatçı ve aydınların seferber edilmesi,
4. Zorunlu ve standart eğitim, kitle iletişim araçlarındaki devlet tekeli gibi uygulamalarla tekil kimliği içeren vatandaşlık kültürünün yaygınlaştırılması.

Tekil kimlik politikalarıyla etnisiteleri eritme yoluna giden ulus-devletlerin görece başarılı oldukları söylenebilir (Bilgin, 2003, s. 109). Ancak diğer yandan, küreselleşme ile yerel kültürlerle ve etno-kültürel değerlere yönelmenin etkisiyle büyük toplum ne ölçüde bütünleşmiş olursa olsun ulus-devletler yeni kültürel ve siyasi taleplerle karşı karşıya kalmaktadır (Şahin, 2009, s. 231). Bu kapsamda ulus-devletlerin; farklı kimliklerin temsilleri ve bir arada yaşamalarıyla ilgili zorlamalara maruz

kaldıkları ve çoğulculuk, çok kültürlülük, azınlık hakları gibi konuların sıklıkla gündeme getirildiği (Durdu, 2009, s. 75) görülmektedir.

Küreselleşme sürecinde eşitsizliklerin daha görünür duruma geldiği, tüm kimlikleri istikrarsızlaştığı, bunun karşılığında insanın kendisini anlamlı kılanı bulma çabasının önem kazandığı ve böylelikle kimlik kavramının ön plana çıktığı (Sayın, 2004, s. 163) yorumu yapılabilir. Küresel akışlar sonucu oluşan kültürel homojenleşme baskıları, düzensizlik, etnik ve dine dayalı köken arayışlarının canlanması, farklı kimlik arayışların bir göstergeleridir (Güneş, 2014, s. 127). Küreselleşme ile artan etkileşim sonucunda benzerlik ve farklılıkların daha fazla karşılaştırılmaya başlanmasının da toplumun kimlikle ilgili anlayışını sorgulamasına yol açtığı diğer bir görüş olarak öne sürülebilir. Diğer yandan Durdu (2009, s. 74) ise küreselleşmede kültürün etki alanının öngörülemez biçimde genişlediğini ve kendilerini yok olma tehlikesi altında hisseden öznelerin kendi kültürlerine dönmeye başlayarak kökenleriyle daha yakın bağ kurduklarını belirtmektedir. Bu durum ise ulus-devlet açısından kimliklerle ilgili diğer bir sorunu ifade etmektedir.

Küreselleşme etkisi ile ortaya çıkan kimlik arayışları üzerine olan tartışmanın önemli bir bölümü etnik kimlikler, etnisite ve mikro milliyetçilik üzerinedir. Bu yöndeki kimlik arayışlarının küreselleşme ile bağı ortaya konulmaya çalışılırken küresel kültürün dayatılmasına tepki verilmesi, göçler, demokratik anlayışın yaygınlaşması gibi çeşitli etmenlere başvurulmaktadır.

Karaduman (2010, s. 2892), tikel kimlik arayışlarının, modern toplumların kişiliksizleştirici niteliğine bir tepki ve direnme olarak görmektedir. Küreselleşmeyle birlikte kimlik olgusunda gözlenen yapısal dönüşüm sayesinde tikel ve marjinal kimliklere doğru bir eğilimin olduğu söylenebilir. Şahin (2009, ss. 233-236) ise küreselleşme bağlamında etnilerde görülen canlanmanın sebepleri olarak aşağıdaki gelişmeleri göstermektedir:

1. Bilgi üzerindeki devlet kontrolünün etkisini kaybetmesi,
2. Giderek yaygınlaşan batılı değerlere tepki gösterme eğilimi ve göçmenlerde gözlenen dışlanmışlık, güvensizlik ve ümitsizlik duyguları,
3. Küreselleşmeyle demokrasinin yaygınlaşması ve pekişmesi,
4. Sorunlar (çevre, yoksulluk vb.) karşısında aciz kalan bir siyasal sistem karşısında yerel değerlere ve kuruluşlara sığınma,

5. Etnik canlanmanın hegamonik ülkelere reel güçlerini artırma fırsatlarını sunması.

Mikro milliyetçi hareketlerin meşruiyet dayanağı olarak hâkim kültüre göre biçimlendirilmiş olan siyasal ve toplumsal yapının eşitsizliklere ve mağduriyetlere yol açması (Şahin, 2009, s. 237) olarak gösterilmektedir. Etnik canlanmayla birlikte genellikle mikro milliyetçi hareketler de gelişmektedir (Bostancı, 2003, s. 19). Bu tarz akımların milliyetçi yönünü alfabe, kültür ve tarih tezleri sürüklemektedir (Atasoy, 1999, s. 131). Mikro milliyetçi hareketlerde amaç, eşitlik ve kültürle ilgili hakları almak olarak görülse veya gösterilse de bu hareketler eşit vatandaşlık sisteminin değiştirilmesine (Şahin, 2009, s. 237) ve ayrı bir ulus devletin kurulması talebine (Atasoy, 1999, s. 131) kadar uzanabilmektedir. Bu türden kimlik arayışlarının farklı bir biçimde sonuçlanması da olasıdır. Çünkü Bauman'a (2005, s. 188) göre farklı kimliklerin toplumda bir arada yaşaması birbiriyle çelişik görülebilecek iki farklı duruma yol açmaktadır. Bu süreçte bir yandan biz bilinci artarken diğer yandan da çoklu kimliklerin oluşması söz konusu olmaktadır. Kısacası, farklı kimlik arayışları her durumda aynı sonucu vermemektedir.

Görüldüğü gibi, tikel kimliklere yönelik arayışın küreselleşme ile olan bağı çeşitli açılar üzerinden konulabilmektedir. Ancak ulus-devletler açısından etnik veya mikro milliyetçi kimliklerin canlanmasının arzu edilen bir durum olduğu söylenemez. Çünkü kimliklerdeki bu tür canlanmalar ulus-devletler açısından bazı tehditler barındırmaktadır. Bu tür talepler, siyasal ayrılığa ve egemenlik kaybına kapı arayabilen (Aktan, 2004, s. 25) talepler olarak görüldüğü gibi bunların kültürel homojenlikten ulusal bütünlüğe kadar pek çok unsuru değişikliğe zorlayacak sonuçlar doğurabileceği (Ateş, 2001, s. 56) düşünülmektedir. Bu kapsamda toplumsal ve tarihi özelliklerine göre farklılaşmak üzere; i) bazı ülkelerin parçalanmaya giderek yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması ve ii) çok kültürlü kültür politikalarına geçilmesi (Şahin, 2009, s. 240) biçiminde özetlenebilecek senaryolardan bahsedilmektedir.

Yukarıda dile getirilen her iki senaryonun da ulus-devletler açısından tehdit olarak algılanacağı açıktır. Ancak ulus-devlet modeli açısından ise söz konusu durumun anlamı farklılaşmaktadır. Dikkat edilirse her iki senaryoda da ulus-devlet modeline alternatif bir model ortaya koymamaktadır. Çünkü çok kültürlü politikaların uygulamaya konulması yine ulus-devlet modeli içinde kalınarak yapılacaktır. Öte

yandan, ayrılıkçı mikro milliyetçi akımlar soncunu bölünmenin olması durumunda ortaya daha homojen ulus-devletlerin çıkacağı düşünülebilir. Bu sebeple, etnik kimliklerle ilgili gelişmelerin ulus-devlet modelinin sona ermesi biçiminde yorumlanması doğru değildir.

Öte yandan, küreselleşme ortamında alt kimlik, üst kimlik ya da çok kültürlülük gibi farklı kavramların üzerinde durulmaya başlandığı görülmektedir. Küreselleşme sürecinde ortaya çıkan ilgi çekici bir gelişme ise ulus ötesi ya da ulus üstü olarak tabir edilen kimlik türlerinin tartışılmaya başlanmış olmasıdır. Çünkü küresel dönemde ulus üstü kimliklerin oluşturulması çabaları görülmektedir (Güneş, 2014, s. 127). Yeni bir tür üst kimlik olarak nitelenebilecek olan ulus üstü kimliğin, küresel kitle kültürünün, artan ekonomik ilişkilerin ve artan uluslararası etkileşimin bir sonucu olduğu değerlendirilebilir. Ulus üstü kimlik düşüncesi, yukarıdaki satırlarda bahsi geçen dünya vatandaşlığı düşüncesi ile uyumludur. Üst kimliğin, alt kimliği önemli ölçüde etkilediği (Ayata, 2010, s. 65) dikkate alınırsa, küresel kitle kültürünü benimsemiş olan insanların ortak bir üst kimlik olarak ulus ötesi kimliği kabullenmelerinin olası olduğu düşünülebilir.

Ulus üstü kimlik tartışmaları gibi küreselleşmenin kimlik üzerindeki etkileriyle ilgili olarak Bayri (2008, s. 67), “küresel anafor” kavramını tercih etmekte ve bu yöndeki gelişmelerin ulusal kimlik anlayışını derinden etkilediğini belirtmektedir. Giddens de (2000, ss. 20-22), küreselleşme ile homojen bir küresel kimliğin oluşabileceği ve hatta ulus-devletlerin ulusal kimlik politikalarını, en azından klasik biçimi ile, yürütme olanaklarının kalmadığı ve bu politikalardan vazgeçilmekte olduğu görüşündedir. Ancak Şahin (2009, s. 171) ise ulusal kimliğin henüz ulusal egemenlik kadar aşınmaya maruz kalmadığı görüşündedir.

Kısacası kimlik arayışı insanın ve toplumların temel bir özelliklerinden biri olduğu yorumu yapılabilir. Küreselleşme sürecinin ise insanların kimlik algısı üzerinde çeşitli yönlerden etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler temel olarak tikel kimliklere olan yönelme eğilimi ve ulus üstü kimlik anlayışının tartışılmaya başlanması kategorileri ile belirtilebilir. Bu etkilerin sonucu olarak bir taraftan ulusal kimliğin yıprandığı diğer taraftan ise ulusal kimliğin korunmasına yönelik çabaların arttığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Her ne kadar bu etkiler ulus-devlet modelini ve bu modelce benimsenen

ulusal kimlik modeline alternatifler üretememiş olsa da küreselleşme ile birlikte ulus kimlik anlayışının çeşitli açılardan aşınmaya başladığı söylenebilir.

4.4. Küreselleşmenin Ulus-Devlet Modeli Üzerindeki Etkileri

Küreselleşme üzerine üretilen düşüncelerin ortak noktalarından biri de küreselleşmenin çeşitli boyutları bulunan bir değişim sürecini olmasıdır. Pek çok düşünöre göre insanlık Sanayi Devriminden sonra kentleşme, üretim ilişkileri ve hatta yaşam tarzı gibi her şeyin değiştiği büyük bir dönüşüm evresine tekrar girmiş durumdadır. Söz konusu dönüşüm evresi ekonomiden kültüre, vatandaşlık anlayışından çalışma biçimlerine kadar pek çok toplumsal yapıyı etkilemektedir. Küreselleşmenin yol açtığı bu durum şüphesiz, siyasi yapılanma ve yaklaşık iki asırdan bu yana yaygın biçimde var olan ulus-devlet biçimine yönelik değişim taleplerini de içermektedir. Küreselleşmenin siyasi anlamda yol açtığı değişimler şu biçimde özetlenebilir (Dursun, 2002, s. 134; Şahin, 2009, s. 115):

1. Küreselleşme ile birlikte siyaset alanına egemen olan tüm değer, ilke ve eğilimlerin bireyden yana tavır alması sonucunda devletin küçülmesi, merkeziliğin zayıflaması, çok kültürlü uygulamaların artması,
2. Küçülen devlet ve zayıflayan merkezilik sonucu siyasi kurumların değişmesi,
3. Sınırların giderek önemsizleşmesi ve bağımlılığın artması,
4. Klasik egemenlik tanımının ve örgütlenmesinin değişmesi, önemli pek çok kararın ulus üstü kurumlarca alınmaya başlanması,
5. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sosyal, siyasi ve kültürel yapıları etkilemesi,
6. Üretim ilişkilerinin değişmesi ve bunun farklı bir toplumsal yapıyı ortaya çıkarmaya başlaması,
7. Siyasete güvensizlik ve kutuplaşma gibi olasılıkların artması,
8. Hegamonik güçlerin bazı ülkelerin iç işlerine müdahale etme olanaklarına kavuşması,
9. Siyasal başarısızlıkların hegamonik güçlere fatura edilmeye başlanması,
10. Güney yarımküre ülkelerinde küreselleşmenin milli egemenlikte aşınmaya yol açtığı düşünülmesi ve küreselleşmenin siyasi boyutunun tehdit olarak algılanması,

11. Kuzey yarımküre ülkelerinde milli egemenlikte aşınmanın pek olmaması,
12. Askeri, ekonomik ve teknolojik güce sahip olan ülkelerin mevcut statülerini sürdürmek için lehlerine olan koşulların oluşması,
13. Güçlü olan ülkelerin dünyayı kontrol etme güçlerinin daha da artması,
14. Ekonomik küreselleşmedeki çarpıklıklar sonucunda küresel bir topluma ulaşmak yerine bölünme ve kargaşaların ortaya çıkma olasılıklarının artması.

Yukarıdaki listede de görüldüğü gibi küreselleşmenin siyasi alanda oldukça fazla sayıda etkisi bulunmaktadır. Sınırların belirsizleşmesi, geleneksel vatandaşlık anlayışının yıpranması, üretim ilişkilerinin farklılaşması, ulus üstü kurumların güçlenmesi ve ulus-devlet modelinin yıpranmaya başlaması bu etkilerden başlıcaları olarak görülebilir. Bahçekapılı'nın (2009, ss. 137-141) küreselleşmenin ulus-devletler üzerindeki etkilerine ilişkin ortaya koymuş olduğu analizleri ise şu şekilde özetlenebilir:

1. Ulus-devletlerin yurttaşlarına yöneltebileceği taleplerin sınırları daralmaya başlamıştır. Örneğin, ulus-devletlerin toprakların korunabilmesi uğruna vatandaşlarından ölmelerini istemesi zorlaşmaktadır. Bu sebeple milli orduların yerini profesyonel ordular almaktadır.
2. Dış ticaretin serbestleşmesi, sermaye hareketlerine ilişkin engellerin ortadan kalkması, uluslararası kurallar ve yaptırımlar sebebiyle geleneksel kalkınma politikalarının uygulanması zorlaşmaktadır.
3. Merkez bankalarının özerkleştirilmesine ilişkin düzenlemeler kamu otoritesinin gücünü bu alanda azaltmaktadır. Faiz ve döviz kuru gibi iki önemli ekonomik değişkenin kontrolü kamu otoritesinin elinden önemli ölçüde almış durumdadır.
4. Kamu açıklarının düşürülmesi yönündeki baskı sebebiyle sosyal harcamalar kısılmaktadır.
5. Para ve maliye politikalarının etkinliğinin giderek azalmasından dolayı konjonktürel dalgalanmaların olumsuz etkileriyle mücadele etmek gidermek zorlaşmaktadır.
6. Üretimin uluslararasılaşması sonucunda ulus-devletlerce elde edilen vergi gelirleri daha çok dolaylı vergilerden sağlanmaktadır.
7. Taraf olunan dış ticaret anlaşmaları ve dâhil olunan birlikler, yeterli üretim kapasitesi olmayan ülkelerde dış ticaret açığı sorunlarına yol açmaktadır.

8. İletişim, ulaşım ve enerji altyapısının ve hatta eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirildiği ülkelerde bu alanlardaki kamu yatırımları giderek azalmaktadır.
9. Toplumsal sorunların çözümünde ulus-devletler etkinliklerini yitirmekte ve STK'lar, aktivistler, kanaat önderleri gibi toplumsal aktörlerin rolleri artmaktadır.

Yukarıda sıralanan bu etkilerden rahatlıkla anlaşılabileceği gibi ulus-devletler pek çok açıdan küreselleşmenin etkisi altındadır ve bu etkilerden tamamen kurtulma olanakları bulunmamaktadır. Küreselleşmenin ulus-devletlerdeki siyasi yapılanma üzerindeki etkileri gelecekte de devam edecek gibi durmaktadır. Bu etkilerle ilgili olarak iki öngörünün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi ulus-devlet modeline karamsar bir bakış açısını içermekte ve gelecekte ekonomi ve siyasetin milli olarak kalmasının olanaksız olacağını öngörmektedir. Bu görüşe göre küreselleşme sonucunda ulus-devlet modeli ortadan kalkacaktır. Bu görüşü ileri sürenlerin dayanak noktalarının başta ekonomi olmak üzere çeşitli ulusal yapıların küresel bir sisteme entegre olmaya başlamalarıdır (Şahin, 2009, s. 168).

Küreselleşmenin siyasi yapılar üzerindeki etkileriyle ilgili ikinci öngörü ise küreselleşme sayesinde ulus-devlet modelinde bazı değişimlerin olacağı ancak ulus-devlet modelinin gelecekte de varlığını sürdüreceği biçimindedir. Bu görüşü destekleyenlerin ana dayanak noktaları ise ulus ve milliyetçilik gibi anlayışların insanların zihinlerinden silinemeyeceği (Şahin, 2009, s. 169) varsayımdır. Bu görüşe destek veren diğer dayanak noktaları ise gözlemler ise halen ulusun yerini alacak yeni bir meşruiyet temelini belirlenmemiş olması, ülkelerin milli çıkar eksenli politikalarını bırakmalarını gerektirecek düzeyde güçlü dinamiklerin söz konusu olmaması ve ülke halklarının halen kendi ülkesinin önceliklerini düşünmeye devam etmesi (Öksüz, 1999, s. 187) biçimindedir.

Aslında küreselleşmenin belirsiz, çok boyutlu ve karmaşık ortamında her iki öngörüü destekleyen dayanakların bulunmasının olanaklı olduğu ve gelecekte bu öngörülerden hangisinin daha fazla doğrulanacağını tam olarak söylemek olanaksızdır. Ancak bu süreçte, her ne kadar varlığını sürdürmeye devam etse de ulus-devletin küresel gelişmelerden etkilendiği ve dönüşmekte olduğu (Bilgi Kartal, 2012, s. 94) bir gerçeklik olarak kabuk edilmelidir. Kesin olan, küreselleşmenin siyasi alanda güçlü

etkilerinin olduğu ve ulus-devletlerin bu etkileri görerek yapılanmalarında çeşitli a ıllardan değişimler yapma yoluna gittiğidir.

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşmenin ulus-devletler üzerindeki etkileri bazı başlıklar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda ulus üstü yapılar ile küreselleşmenin ulusal vatandaşlık anlayışı, ulusal ekonomi, ulusal egemenlik ve idari yapılanma üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

4.4.1. Ulus  st  Yapılar

Küreselleşmenin siyasi alandaki etkileri tartışılırken çoğu zaman değinilen konulardan biri de ulus üstü veya ulus üstü olarak tabir edilen kurumlar olmaktadır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret  rg t  gibi kurumların ve uluslararası anlaşmaların geleneksel olarak ulus-devletlere ait olan bazı egemenlik haklarının bu devletler tarafından serbestçe kullanılmasına engel oldukları dile getirilmekte ve ulus-devletin egemenlik haklarındaki yıpranmaya vurgu yapılmaktadır. Örneğin Hall (1998b, s. 184), küreselleşme ile meydana çıkan ulus-devlet üstü arayışların ulus-devletleri erozyona uğrattığı ve zayıflattığı görüşündedir. Vestfalyan egemenlik anlayışı çerçevesinde ulus devletler tarafından benimsenmiş olan “iç işlerine karışmama” ve “dış otoritelerin dışarıda tutulması” gibi ilkeler günümüzde t rp lenmeye ve geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Yaşanan küresel gelişmeler sonucunda artık ulus-devletler dünya genelindeki gelişmelerden bağımsız olarak politika üretememektedir. Diğer bir deyişle, önceden temel aktör olan ve mutlak üstünlüğe sahip olan ulus-devletler, günümüzde bu özelliklerini kaybetmeye başlamıştır (Bilgi Kartal, 2012, s. 93).

Ancak  te yandan, ulus üstü yapıların her ne kadar ulus-devletleri zayıflatsa da ulus-devlet modelinin bu duruma uyum sağlayacağı ve modelin gelecekte de önemini koruyacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Çünkü uluslararası düzlemde halen tanınan siyasi birlik yapısı ulus-devlettir her ne kadar ulus üstü kurumların ulus-devletleri yıpratığı düşünülse de bu kurumların  yeleri ancak ulus-devletler olabilmektedir (Bozkurt, 2007, s. 38). Görünen odur ki, ulus-devletler g   dağılımını belirlemeye devam etmektedir.

4.4.2. Ulusal Vatandaşlık Anlayışı

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi ulusal kültür ve ulus olma bilinci, modern ulus-devletler açısından olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Ulus-devletler vatandaşlarına ortak köken, ortak tarih ve kader birlikteliği gibi söylemlerle tek vücut olma idealine ulaşmaya çalışmaktadır. Bu ideale ulaşmak içinse marşlar, ulusal bayramlar, törenler gibi somut; semboller, kutsallık söylemi gibi soyut uygulamalara başvurur. Tüm bu uygulamaların amacı ise ortak mensubiyet duygusunu oluşturarak ulusun anlamını korumak (Schnapper, 1995, s. 149) olarak özetlenebilir.

Dolayısıyla, ortak ulusal değerler etrafında toplanmış bir toplumun varlığı ulus-devletler açısından son derece önemlidir. Ancak küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimler toplumdaki insanların vatandaşlık anlayışını da etkiliyor gibi görünmektedir. Bu değişimin ise kimlik ve vatan anlayışlarına bakan yönleri bulunmaktadır.

Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin geleneksel anlamdaki mekân ve sınırın önemini azalttığına daha önce değinilmişti. Örneğin Bozkurt (2007, s. 36), ulus üstü yargı kurumlarının, uluslararası iş piyasasının ve küresel çevre felaketleri karşısında oluşan küresel insiyatiflerin ulus-devletin sınırlarını belirsizleştirdiği görüşündedir (Bozkurt, 2007, s. 36). Mekâna verilen önemdeki azalma bir taraftan da “vatan” kavramını aşınmaktadır (Bilgi Kartal, 2012, s. 94). Benzer bir yıpranmanın sınırların belirsizleşmesi ile gerçekleşmekte olduğu söylenebilir. Mekânın sıkışması, sınırların belirsizleşmesi gibi değişimler toplumsal zihinde temsil edilen vatan kavramını etkiliyor gibi durmaktadır.

Vatandaşlık anlayışındaki değişimin bir diğer yönü de ulusal kimlik anlayışına bakmaktadır. Bilindiği gibi ulus-devletler genel olarak tek bir ulusal kültür ve üst kimlik oluşturarak vatandaşlarını bu kültür ve kimlik altında toplamak istemektedir. Diğer bir deyişle, ulus-devletlerin kültürel heterojenlikten, kültürel homojenliğe daha yakın oldukları söylenebilir. Ancak küreselleşme ile ulusal kimlik anlayışında da bir dönüşümün yaşanmakta olduğu söylenebilir. Çünkü çok kültürlülük ve dünya vatandaşlığı gibi söylemlerin etkisi ve yerel kimliklerin güç kazanması ile ulus-devletin vatandaşlık anlayışı çeşitli bakılara maruz kalmaktadır. Bu her iki durum da ulusal kimliğin aşınmasına yol açmaktadır (Bilgi Kartal, 2012, s. 94).

Ulusal kimlik anlayışındaki yıpranmayı küreselleşen medyanın etkilerine ve güçlü ülkelerin dillerinin bilimden eğlenceye kadar çeşitli alanlarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanması ile ilişkilendiren düşünürler bulunmaktadır. Örneğin Habermas (2002, ss. 95-97), küresel kitle kültürünün dünya çapında yayılması sonucu, yeni aidiyetlerin, yeni alt kültürlerin ve yeni hayat tarzlarının peşinde olan insanların arttığı görüşündedir. Habermas bu sürecin, bireyselleşme ve kozmopolit kimlikler oluşturma eğilimine güç verdiğini ve ulus kimlikleri zayıflatıcı nitelikte olduğunu düşünmektedir. Taylan ve Arklan (2008, s. 94), bu kapsamdaki değişimlerin daha çok üçüncü dünya ülkelerinin yerel veya ulusal kültürlerinde meydana geldiğini belirterek küresel kültürün geniş pazarlara ihtiyaç duymasından dolayı farklılıkların da dışlanmadığını belirtmektedir. Diğer yandan Arslanoğlu'nun (2005, ss. 65-66) konuyla ilgili görüşü uç bir örnek olarak dile getirilebilir. Ona göre Türk üniversitelerinde İngilizce eğitim veren kurumların açılması, hegamonik güçler tarafından uygulanan bir çeşit sosyal mühendisliktir ve İngilizcenin Türkçenin yerini alabileceği kaygılarını doğurmaktadır. Bayrı de (2008, s. 68), ulusal kültürel kimlik anlayışının küresel etkilerin baskısı altında olduğu görüşündedir. Küreselleşmenin kültür ve kimlik üzerindeki etkileri, bu çalışmanın diğer bölümlerinde ele alındığından bu noktada, kültür ve kimlik anlayışındaki değişmelerin bir şekilde vatandaşlık anlayışını da etkilediğini vurgulamak yeterli olacaktır.

Ulus-devletlerce oluşturulan ya da oluşturulmaya çalışılan vatandaşlık anlayışını törpüleyen bir diğer etmen de “göç” olarak belirtilmektedir. Habermas (2002, ss. 90-95), gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru olan göç sebebiyle, sınırlarını en katı biçimde koruyan ülkelere bile, çok kültürlü bir toplumsal yapının oluşmaya başladığına dikkati çekmektedir. Bu durum ise ulus-devletlerin vatandaşlarının siyasi entegrasyonunu sağlama başarılarının giderek azalması anlamına gelmektedir. Çünkü uzun süreçte, kültürel ortaklık temelinde sağlanmış toplumsal mutabakat, demokrasinin varlık koşullarından biri olmaktan çıkacaktır.

Küreselleşme ile yaşanan gelişmelerin ulus-devletlerde vatandaşlık anlayışını etkilediği konusunda görüş birliği var gibi görünse de ulus-devletlerin bu konudaki tutumlarının ne yönde olacağı belirsizliğini korumaktadır. Devletler ısrarla var olan vatandaşlık yapısını korumak isteyebilir veya yeni durumu uyum sağlama yoluna gidebilir. Ancak ulus-devletin klasik vatandaşlık anlayışını korumak istemesi durumunda ideoloji olarak milliyetçiliğe başvurmasının yanı sıra zaman zaman ırkçılığa

varan uygulamalara göz yumması, farklı kimlik taleplerini yok sayması ve hatta hâkim kültürden olmayanları asimile etmeye girişmesi gibi sert önlemleri alması gerekecektir (Durdu, 2009, s. 79). Diğer yandan, ulus-devletin yeni duruma uyum sağlamaya çalışması durumunda klasik vatandaşlık anlayışından verilecek tavizler, vatandaşlık üzerine yapılacak yeni tanımlamalar veya yeni vatandaşlık türlerinin kabulü gibi uygulamalar henüz belirsizliğini korumaktadır.

4.4.3. Ulusal Ekonomi

Ekonomik boyutuyla küreselleşmenin etkileri çokça tartışılan bir konu durumundadır. Çünkü bilginin üretim ilişkilerinin temeline yerleşmesi, uzaktan veya evden çalışma modellerinin yaygınlaşması, üretimde otomatikleşme ve makineleşme düzeyinin artması gibi etmenler yalnızca üretimi etkilememekte, yeni bir yaşam tarzını da ortaya çıkarmaktadır. Daha da önemlisi, sanayi mallarının üretimi üzerinde yükselen toplumsal yapı değişmekte ve bilgiyi üretip geliştiren uzmanlar önem kazanırken; sanayici, iş insanı ve işçiler eski konumlarını kaybetmektedir (Şahin, 2009, s. 43). Bu kapsamda küresel ekonomide bazı yeni meslekler ve uzmanlıklar ortaya çıkarak önem kazanmakta, diğer bazıları ise eski önemlerini yitirmektedir.

Ancak küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri yalnızca üretim ilişkileri ile sınırlı değildir. Serbest ticaret kurallarının yayılması ve sermayenin ülkeler arasında serbestçe hareket edebilmesi sebebiyle ekonomi yavaş yavaş siyasi otoritenin kontrolünün dışına çıkmaktadır (Bauman, 1999, s. 83). Bu durum elbette ulus-devlet modeli açısından tehdit edici bir durum ve egemenlikte bir daralma olarak görülebilir. Ancak ilginç biçimde küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri dolaylı biçimde de olsa insanların vatandaşlık anlayışlarını da etkilemektedir. Küreselleşmenin başlıca aktörleri olarak görülebilecek olan çok uluslu şirketler, ulus-devletin sınırlarını her gün aşarak ulusal kimliklerin sınırlarının aşındırılmasına katkıda bulunmaktadır (Güneş, 2014, s. 124).

Çok uluslu firmaların ulus-devletler üzerindeki etkileri bir gerçeklik olmasına karşın bu etkilerin belirli düzeylerde kaldığı da göz önünde tutulmalıdır. Çünkü çok uluslu firmalar ne kadar büyük ve yaygın olurlarsa olsunlar ulus-devletlerin düzenlemelerine maruz kalmaktan kurtulamamaktadır. Bu işletmeler pek çok ülkenin yıllık gelirini aşan bütçelere ve ülkedeki siyasileri etkileme gücüne sahip olsalar da halen ulus-devletle rekabet edemeyecek bir konumdadır (Bozkurt, 2007, s. 37).

Öte yandan, var olan bu durumun nereye doğru evrileceğini öngörmek oldukça zordur. Çünkü bir yandan çok uluslu firmaların etkinlik alanları genişlerken diğer yandan da fakirleşmeyi ve ezilmeyi artırdığı gerekçesiyle küresel ekonomi ve kurumlara karşı tepkiler yükselmektedir (Şahin, 2009, s. 91). Ancak bu firmaların milli takımlara sponsor olma, ürünlerini farklı ülkelerde farklı adlarla pazarlama, bir ülkedeki faaliyetlerini ulusal bir firma üzerinden yürütme gibi çeşitli yollarla bu tepkileri savuşturmaya çalıştıkları unutulmamalıdır.

4.4.4. Ulusal Egemenlik

Ulus-devletlerce ortaya konan tüm vatandaşlık uygulamalarının, ekonomik ve idari düzenlemelerin en temelinde egemenlik ile ilgili olduğu söylenebilir. Ulus-devletler açısından ulusal egemenlik kavramı adeta kutsal ve dokunulamaz bir konuma sahiptir. Ancak yine de küreselleşme sürecinde aşınma ve değişimin en çok görüldüğü ulus-devlet ögesi, milli egemenliktir (Şahin, 2009, s. 170). Hatta Bozkurt (2007, s. 36), günümüzde, ulus-devletin egemenliğinin pek çok alanda çözülmekte olduğunu ifade etmektedir.

Uluslararası hukukta görülen genişleme, uluslararası ilişkilerdeki artış, uluslararası anlaşmalar ve uluslararası örgütlerin gelişmesi sonucu yerel egemenlikteki daralma daha çok ekonomi bağlamında oluşmaktadır (Şahin, 2009, s. 183). Ulus-devletlerin, bir zamanlar devlet bürokrasilerinin var olma sebebi olarak görülen pek çok işlevi yerine getirmesi artık beklenmemektedir. Örneğin dengeleri korumak için gümrük engelleri, ithalat yasakları ya da teşviklere başvurulması gibi uygulamalar azalmış durumdadır. Ayrıca, devletlerin iç pazar ile dış pazar ayrımının sürdürmeleri, yurdun güvenliğini sağlama gibi dar bir anlam dışında son derece zor (Bauman, 1999, s. 82) hale gelmiştir.

Ayrıca, insanların yanı sıra sermayenin ve düşüncelerin ülkeler arasındaki akışı, daha önce kendi kendine yeter nitelikte görülen ulus-devletlerin dokunulmazlıklarını belirli ölçüde ortadan kalkmasına yol açmıştır (Kaya, 2006, s. 44). Egemenliğe ilişkin göstergeler dikkate alındığında ulus-devletlerdeki egemenlik konusunda geline nokta şu biçimde ifade edilebilir (Şahin, 2009, ss. 202-204):

1. Uluslararası hukukun gelişmesi, iletişim devrimi, neo-liberalizmin hakimiyeti, ulus üstü ve altı yönetim birimlerinin yetki ve sorumluluklarındaki artış milli egemenlik sistemini dönüşüme sokmuştur.
2. Geline noktada klasik iç işlerine karışmama ve dış otoritelerin dışarıda tutulması gibi bazı ilkeler sözde kalmıştır.
3. Yeni egemenlik formu eskiye oranla oldukça dardır ve mutlak üstünlük, bölünmezlik, sınırsızlık, devredilmezlik gibi klasik nitelikler neredeyse devre dışı kalmıştır.
4. Hızla çoğalan uluslararası siyasi ve ekonomik birlikler, ulus-devletleri aşan güç ve egemenlikle donanmaktadır.
5. Egemenlikteki aşınma güney ülkelerinde kuzey ülkelerine kıyasla daha fazladır.
6. Artık, kendi iç işlerini idare etmekten yoksun hale gelen çok sayıda ülke ile reel egemenliği hızla genişleyen az sayıda devletin var olduğu bir dünya söz konusudur.

Ancak tüm bu etki ve değişime karşın ulus-devletlerin egemenliğinin sona ermesi gibi bir yorumda bulunulması olanaksız gibi görünmektedir. Çünkü her ne kadar yıpransa da milli egemenlik sisteminin sona ermesi gibi bir durum söz konusu olmadığı gibi ulus-devletin meşruiyeti bakımından yeni bir sistem arayışının köklü belirtileri de söz konusu değildir. Ulus-devletler uluslararası sistemin halen en büyük aktörleridir (Şahin, 2009, s. 200). Ancak bununla birlikte, ulus-devletin egemenliğindeki yıpranma, ulus-devletlerin kontrol gücü yüksek egemenlik uygulamalarına başvurmalarının geçmişe kıyasla zorlaşması (Şahin, 2009, s. 170) ve ulus-devletlerin siyasal olarak kontrol edemeyecekleri güçlerin icra kurumları ve yetkili temsilcilerine dönüşmekte olduğu (Bauman, 1999, s. 82) göz önünde bulundurulmalıdır.

4.4.5. İdari Yapılanma

Küreselleşme sürecinde ulus devlette yaşanan değişikliğin net olarak görüldüğü bir diğer alan ise idari yapılanmadır. “Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin idari yapısında görülen yeniden biçimlenme durumu sayesinde yönetim ve yerleşme politikaları ön plana çıkmaktadır” (Bilgi Kartal, 2012, s. 94).

Öte yandan, ulus-devletin idari yapılanmasında her ne kadar idari bütünlük anlayışının devam etmekte olduğu görülse de devletlerin vatandaşlarına sağladığı refah

düzeyi ve yaşam kalitesini korumak veya artırmak istediği ve küreselleşmenin getirdiği yeni koşullara uyum sağlamaya çalışarak devleti yeniden yapılandığı göze çarpmaktadır. Özelleştirmeler, yönetim uygulamaları, üst kurullar, özerk kurumlar biçimindeki uygulamalar bu duruma örnek olarak gösterilmesi mümkündür (Erdoğan, 2002, s. 32). Ancak söz konusu bu uygulamaların ulus-devletin sahip olduğu gücün aktarılması veya paylaşılması ve egemenlikte bir daralma anlamına geleceğinin altı çizilmelidir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında küreselleşme sürecinin ulus-devletleri çeşitli biçimlerde etkilediği net biçimde anlaşılmaktadır. Bu etkiler özetle; i) ulus üstü yapıların ulus-devlete ait olan bazı haklara sahip olmaya ve ulus-devletin mutlak egemenliğini sınırlandırmaya başlaması, ii) ulus-devletlerdeki geleneksel sınır ve vatandaşlık anlayışının yıpranması, iii) tekçi ulus-devlet kimliğinin yıpranması, iv) ulus-devletin egemenlik alanının daralması ve v) idari yapılanmada bazı değişimlere gidilmesi olarak listelenebilir.

Ancak diğer yandan, “ulus-devletler alt yapıyı sağlama, eğitim, sağlık, kültür ve güvenlik gibi temel hizmetleri sağlama açısından halen önemli bir ‘bağlanma merkezi’ olmaya devam etmektedir” (Özkan, 2004, s. 40). Ulusu aşan veya onun altında yapılandırılan yeni oluşumlar, ulus-devletin işlevlerinin yerine geçememektedir. “Ulusal aidiyet duygusu ve ulusal kimlik tarafından biçimlendirilen toplumsal sadakat alanını doldurabilecek yeni bir sadakat alanı henüz bulunamamıştır ve ulus hem pratik hem de sembolik bakımdan siyasi kimliğin temel referans noktası olmaya devam etmektedir” (Falk, 2001, s. 68). Ulus-devletin yerini tutabilecek yeni bir yapılanma da henüz ortaya çıkmış değildir (Tetzlaff, 2007, s. 34).

Küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkileri bazı düşünürler tarafından ulus-devleti tehdit edici, rahatsız edici ve olumsuz olarak nitelenirken bazı düşünürlerce bu durum, bir dönüşümü ifade edebilmektedir. Örneğin Gosoviç (2001, s. 163), küresel ekonomik etkileri “kuşatma”, “hegemonya” ve “meydan okuma” olarak nitelemektedir. Öte yandan, Durdu (2009, s. 50), Bilgi Kartal (2012, s. 95) ve Güneş (2014, s. 130) gibi bazı araştırmacılar küreselleşme sürecinde yaşananları ulus-devletin sonucu getirecek bir tehdit olarak değil, dönüşüm ve değişim olarak niteleme eğilimindedir.

Küreselleşmenin ulus-devletler üzerindeki etkileri incelenirken ulus-devletlerin halen uluslararası sistemde en güçlü aktörler oldukları ve ulus-devlet modelinin hem

gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından halen işlevsel bir yapı olduğu (Bozkurt, 2007, s. 40) göz önüne alınırsa, ulus-devletlerin, küreselleşmenin etkileri dolayısıyla bir dönüşüm geçirmekte oldukları ve dönüşümün gelecekte de devam edeceği çıkarımında bulunulabilir. Ancak bu dönüşümün boyutlarını belirlemek ve bu dönüşüm sonucunda ortaya çıkacak olan ulus-devlet modelinin günümüzdeki modelden ne kadar farklı olacağını kestirmek zordur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlık, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli bir tarihsel değişim dönemine girmiştir. Bu dönemin ayırt edici iki göstergesi ise ekonomiden uluslararası ilişkilere, siyasetten günlük yaşama kadar hemen her alanda görülen hızlı değişim ve toplumsal yaşamda bilginin artan rolüdür. Günümüzde hemen her alanda etkileri görülen bu değişim, “küreselleşme” kavramı ile ifade edilmektedir. Altmışlı yıllarda ortaya çıkarak doksanlı yıllarda kullanımı yaygınlaşan küreselleşme kavramının çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlar birbirlerinden farklılık göstermelerine karşın bunların tamamında, değişime ve birtakım sınırların aşılmasına yapılan vurgu ortaktır.

Çok boyutlu bir olgu olan küreselleşmenin boyutları genel olarak ekonomik boyut, siyasi boyut ve kültürel boyut olarak ele alınabilir. Yürütülen bu çalışmada ise küreselleşmenin etkileri kültür, kimlik ve ulus-devlet bağlamında ele alınmıştır.

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri ile ilgili literatürde homojenleştirme, heterojenleştirme, melezleştirme, tek tipleştirme, kültürel hegemonya, yerelleşme ve tüketim kültürü kavramları sıklıkla kullanılmaktadır. Küreselleşmenin kültürel etkileri ile ilgili ileri sürülen görüşler ise temelde i) kültürel homojenleştirme-heterojenleştirme-melezleşme, ii) küresellik-yerellik ve iii) tüketim kültürü ekseninde toplanmaktadır.

Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileriyle ilgili yürütülen olan tartışmanın en büyük boyutu bu etkinin homojenleştirici veya heterojenleştirici olması üzerinedir. Yapılan tartışmalarda ileri sürülen bir görüşe göre küresel süreç ile evrensel bir tek kültürün oluşmaya başlamıştır. Ancak diğer görüşe göre ise mevcut kültürlerin çeşitliliğini yansıtan bir kültürel gökkuşağı oluşmaktadır.

Kesin olan ise küreselleşme ile birlikte kültürler arası etkileşimin artmış olmasıdır. Ancak bu etkileşimin içeriği konusunda henüz net düşünceler ortaya konamamaktadır. Yaygın görüşe göre artan kültürel etkileşim Anglo-Amerikan kültürünün tek yönlü olarak dünyanın birçok bölgesini etkisi altına alması biçiminde gerçekleşmektedir. Öte yandan küreselleşmenin kültürel benzeşmeye yol açtığı gibi bir yandan da kültürler arası farklılaşmayı da hızlandığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Bu ise küresel kültüre gidişin yanı sıra, yerel değerlere dönmeyi, diğer bir deyişle, yerelleşme ifade etmektedir. Bu kapsamda, günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde görülen milliyetçilik ve dini değerlere dönüşün başlıca sebepleri; i)

türdeşleştirici kültürel baskılar ve ii) sermayenin ve fikirlerin yanı sıra yaşam tarzlarının ve inanışların daha hızlı akışkanlık göstermeye başlaması ve farklılıkların daha fazla temsil edilmeye başlanmasıdır.

Kısacası, kültürel küreselleşme ile kültürün akış hızında artış olmuş ve bir yandan kültürel mesafe ve sınırlar anlamlarını yitirirken bir yandan da “öteki” olanı hemen yanı başında bulan insanlar kendiliklerini daha fazla vurgulama olanağına kavuşmuştur. Küreselleşmede hem tek biçimliliğe hem de heterojenlik ve melezlik gibi birbiriyle çelişik eğilimlerin karışımına vurgu yapılmaktadır.

Küresellik-Yerellik: Küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri üzerine ileri sürülen görüşlerden bir diğer kısmı da küresel olma ve yerel olma ekseninde biçimlenmektedir. Küresel olmada ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması ve artması durumuna vurgu yapılırken yerel olmada küçük bir yaşam alanı içerisindeki ilişkilere ve küçük bir coğrafyaya vurgu yapılmaktadır.

Yerel olanın, küresel olan karşısında mevzi kaybettiği ve gerilediği türünden yorum ve görüşlerin yanı sıra küreselin, yereli ortadan kaldırmadığı, küresel olanın yerel olan üzerinde etkileri olduğu gibi yerel olanın da küresel olan üzerinde etkilerinin bulunduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Görünüşe göre, her ne kadar kültürler arasında bir etkileşim olsa da küreselleşmenin olanaklarını daha etkili biçimde kullanan kültür, diğerlerini daha fazla etkilemektedir.

Tüketim Kültürü Oluşturmaya Çalışma: Küreselleşmenin kültürel etkileri üzerine belirtilen görüşlerin önemli bir bölümü tüketim toplumu alışkanlıklarının yaygınlaşması veya yaygınlaştırılması üzerinedir. Aslında yukarıda bahsi geçen küresel-yerel tartışmaları, tüketim kültürü kavramı perspektifinden daha çok anlam kazanmaktadır. Çünkü küresel kültür ile farklı kültürler içerisinde bilinçli olarak yeni ihtiyaçlar yaratılmakta ve kitleler tüketime yönlendirilmektedir.

Özetle, küreselleşmenin kültür üzerindeki etkilerinin birden fazla boyutu bulunmaktadır ve bu boyutlar arasında karmaşık ilişkiler vardır. Konu ile ilgili yapılan tartışmalar ise küreselleşme sürecinin kültürel sonuçları üzerine farklı yorumların yapıldığını göstermektedir. Aslında tüm bu görüşlerin bazı dayanak noktalarına sahip olduğu ve hiçbirinin tam olarak çürütülemeyeceği değerlendirilebilir.

Sonuç olarak ise küreselleşmenin kültür üzerinde birden fazla boyutu olan etkilerinin olduğu, bu etkilerin kimi zaman bağdaştırıcı özellikler sergilerken kimi zaman da ayrışıklaştırıcı özellikler sergiledikleri söylenebilse de çoğu zaman bu etkilerin melezleştirici olduğu değerlendirilmektedir. Küresel olan ile yerel olan etkileşime girmekte ve ortaya özgün kültürel ürünler çıkmaktadır.

Ancak bu konuda inceleme yapılırken kültürün çok geniş bir yapı olması dolayısıyla kültürü oluşturan öğelerin ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca, küreselleşme sürecinin küreselleşmenin kültür üzerindeki tüm etkilerini gözlemeye olanak sağlayacak kadar uzun olmadığı göz önünde bulundurulmasının faydalı olacağı belirtilmelidir.

Öte yandan, küreselleşme ile yaşanan değişimler insanların kimlik anlayışlarını da etkilemektedir. Küreselleşmenin kimlik anlayışı veya algısı üzerindeki etkilerin ise kültür, vatandaşlık anlayışı, çok kültürlülük ve farklı kimlikler gibi boyutları bulunmaktadır.

Alt kimliklerdeki canlanma ve çok kültürlülük gibi etmenler kimlik anlayışının farklılaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca, küreselleşme tartışmalarına kimlik açısından bakıldığında üzerinde en çok durulan konunun küresel bir kültürün ortaya çıkarak yaygınlaşması ve bu kültürün doğrultusunda ortaya çıktığı düşünülen küresel kimlik olduğu görülmektedir.

Küreselleşmenin ve postmodern anlayışın oluşturduğu bazı gelişmelerin etkisiyle klasik vatandaşlık anlayışı tartışılmaya başlanmıştır. Yerel kültürlerdeki canlanmalar, azınlıkların kültürel haklarının güvence altına alınmaya başlanması, popüler kitle kültürünün yaygınlaşması gibi gelişmeler ulus devlete olan aidiyet bağının yıpranmasına ve sorgulanmaya başlanmasına yol açmıştır.

Söz konusu bu gelişmelerin başında “ulus üstü vatandaşlık” ve “çoğul vatandaşlık” düşünceleri yatmaktadır. Değişen vatandaşlık anlayışı kapsamında dillendirilmeye başlanan vatandaşlık türleri ise “ulus üstü vatandaşlık” ve “çoğul vatandaşlık” kavramlarıdır. Bu çerçevede, “dünya vatandaşlığı” düşüncesi düşünürlerce biraz da ütöpik bulunmakta ve pek önemsenmemektedir. Diğer yandan ise gelecekte Avrupa Birliği gibi bölgesel birliklerin artması durumunda çeşitli bölgesel vatandaşlıkların oluşturulacağı ve çoğul vatandaşlık uygulamalarının artacağı

öngörülmektedir. Ancak bu durumun ulusal vatandaşlığın sağladığı mensubiyet, kimlik ve hakları ortadan kaldırması zordur.

Klasikleşen kültür ve kimlik politikaları dönüşüme zorlayan başlıca etmenlerden biri de çok kültürlülüktür. Alt kültürlerini koruması ve hatta geliştirmesi gibi uygulamalar çok kültürlü politikalarla hayata geçirilebilmektedir. Çok kültürlü toplumlarda ise vatandaşlık, kimlik açısından ön plana çıkmaktadır. Bazı düşünürlere göre çünkü çok kültürlülük, ulusal kimlik ve vatandaşlık anlayışını tehdit eden bir içeriğe sahiptir.

Küreselleşme sürecinin ise insanların kimlik algısı üzerinde çeşitli yönlerden etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler temel olarak tikel kimliklere olan yönelme eğilimi ve ulus üstü kimlik anlayışının tartışılmaya başlanması kategorileri ile belirtilebilir. Bu etkilerin sonucu olarak bir taraftan ulusal kimliğin yıprandığı diğer taraftan ise ulusal kimliğin korunmasına yönelik çabaların arttığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Her ne kadar bu etkiler ulus-devlet modelini ve bu modelce benimsenen ulusal kimlik modeline alternatifler üretememiş olsa da küreselleşme ile birlikte ulus kimlik anlayışının çeşitli açılardan aşınmaya başladığı söylenebilir.

Ulusal kimliğe ek olarak farklı kimlik türlerinin toplumlarda yaygınlaşmasının ne gibi sonuçlara yol açacağı tam olarak öngörülememektedir. Toplumsal ve tarihi özelliklerine göre farklılaşmak üzere; i) bazı ülkelerin parçalanmaya giderek yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması ve ii) çok kültürlü kültür politikalarına geçilmesi biçiminde özetlenebilecek senaryolardan bahsedilmektedir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, her iki senaryonun da ulus-devlet modeline alternatif bir model ortaya koymamakta olmasıdır.

Yukarıda sıralanan bu etkilerden rahatlıkla anlaşılabileceği gibi ulus-devletler pek çok açıdan küreselleşmenin etkisi altındadır ve bu etkilerden tamamen kurtulma olanakları bulunmamaktadır. Küreselleşmenin ulus-devletlerdeki siyasi yapılanma üzerindeki etkileri gelecekte de devam edecek gibi durmaktadır.

Ulus Üstü Yapılar: Ulus-devlet modeli, küreselleşmenin siyasi alandaki etkileri üzerine yapılan tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Bu tartışmalarda çoğu zaman değinilen konulardan biri ise ulus üstü veya ulus ötesi olarak tabir edilen kurumlardır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların ve

uluslararası anlaşmaların geleneksel olarak ulus-devletlere ait olan bazı egemenlik haklarının bu devletler tarafından serbestçe kullanılmasına engel oldukları dile getirilmektedir. Ulus üstü kurumların yaygınlaşarak gelişmesi, ulus-devletin egemenlik haklarında yıpranmaya yol açmaktadır. Vestfalyan egemenlik anlayışı çerçevesinde ulus devletler tarafından benimsenmiş olan “iç işlerine karışmama” ve “dış otoritelerin dışarıda tutulması” gibi ilkeler günümüzde törpülenmeye ve geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır.

Ancak, ulus üstü yapılar her ne kadar ulus-devletleri zayıflatsa da ulus-devlet modeli bu duruma uyum sağlayacak ve gelecekte de önemini koruyacak gibi görünmektedir. Çünkü uluslararası düzlemde halen tanınan siyasi birlik yapısı ulus-devlettir her ne kadar ulus üstü kurumların ulus-devletleri yıprattığı düşünülse de bu kurumların üyeleri ancak ulus-devletler olabilmektedir. Kesin olan ise küreselleşmenin siyasi alanda güçlü etkilerinin olduğu ve ulus-devletlerin bu etkileri görerek yapılanmalarında çeşitli açılardan değişimler yapma yoluna gittikleridir.

Küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimler toplumdaki insanların vatandaşlık anlayışını da etkilemektedir. Bu değişimin, kimlik ve vatan anlayışlarına bakan yönleri bulunmaktadır. Ancak ulus-devletlerin bu konudaki tutumlarının ne yönde olacağı belirsizliğini korumaktadır. Ulus-devletler var olan vatandaşlık yapısını korumak isteyebileceği veya yeni duruma uyum sağlama yoluna gidebileceği öngörülmektedir.

Ekonomik boyutuyla küreselleşmenin etkileri çokça tartışılan bir konu durumundadır. Küreselleşme sürecinde bilginin üretim ilişkilerinin temeline yerleşmesi sayesinde hayatlara giren uzaktan veya evden çalışma modelleri, üretimde otomatikleşme ve makineleşme gibi etmenler yalnızca üretimi etkilememekte, yeni bir yaşam tarzını da ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri yalnızca üretim ilişkileri ile sınırlı değildir. Serbest ticaret kuralları ve serbest sermaye hareketleri sebebiyle ekonomi yavaş yavaş ulus-devletlerdeki siyasi otoritelerin kontrolünün dışına çıkmaktadır. Bu ise ulus-devlet modeli açısından egemenlikte bir daralma olarak görülebilir.

Diğer yandan, çok uluslu şirketler, ulus-devletin sınırlarını aşarak ulusal egemenlik ve ulusal kimliklerin sınırlarının aşındırılmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak çok uluslu firmaların ulus-devletler üzerindeki etkileri belirli düzeylerde

kalmakta ve bunlar ulus-devletlerin düzenlemelerine maruz kalmaktan kurtulamamaktadır.

Günümüzde, ulus-devletin egemenliğinin pek çok alanda çözülmekte olduğunu ifade edilmektedir. Ancak her ne kadar yıpransa da ulusal egemenlik sisteminin sona ermesi gibi bir durum söz konusu değildir. Dahası, ulus-devletin meşruiyeti bakımından yeni bir sistem arayışının köklü belirtileri de söz konusu değildir. Ulus-devletler uluslararası sistemin halen en büyük aktörleridir.

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin idari yapısında görülen yeniden biçimlenme durumunda yönetim ve yerleşme politikaları ön plana çıkmaktadır. Ulus-devletler küreselleşmenin getirdiği yeni koşullara uyum sağlamaya çalışarak özelleştirmeler, yönetim uygulamaları, üst kurullar, özerk kurumlar biçimindeki uygulamalarla devleti yeniden yapılandırmaktadır. Söz konusu bu uygulamaların ulus-devletin sahip olduğu gücün aktarılması veya paylaşılması ve egemenlikte bir daralma anlamına geleceğinin altı çizilmelidir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında küreselleşme sürecinin ulus-devletleri çeşitli biçimlerde etkilediği net biçimde anlaşılmaktadır. Bu etkiler kısaca; i) ulus üstü yapıların ulus-devlete ait olan bazı haklara sahip olmaya ve ulus-devletin mutlak egemenliğini sınırlandırmaya başlaması, ii) ulus-devletlerdeki geleneksel sınır ve vatandaşlık anlayışının yıpranması, iii) tekçi ulus-devlet kimliğinin yıpranması, iv) ulus-devletin egemenlik alanının daralması ve v) idari yapılanmada bazı değişimlere gidilmesi olarak listelenebilir.

Ancak ulus-devletler halen alt yapıyı sağlama, eğitim, sağlık, kültür ve güvenlik gibi temel hizmetleri sağlama açısından halen önemli bir “bağlanma merkezi” olmaya devam etmektedir. Ne ulusu aşan ne de ulusal ölçeğin altında yapılandırılan yeni oluşumlar, ulus-devletin işlevlerinin yerine geçememektedir. Dahası, ulusal aidiyet duygusu ve ulusal kimlik alanlarını doldurabilecek yeni bir sadakat alanı henüz bulunamamıştır. Kısacası, ulus-devletin yerini tutabilecek yeni bir yapılanma da henüz ortaya çıkmış değildir. Ulus-devletlerin, küreselleşmenin etkileri dolayısıyla bir dönüşüm geçirmekte oldukları kesin olsa da bu dönüşümün boyutlarını şimdiden belirlemek ve gelecekteki ulus-devlet modelinin günümüzdeki modelden ne kadar farklı olacağını kestirmek zordur.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2008). Küreselleşme ve Ulus Devletin Geleceği. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 3(8), 127-148.
- Akca, Ü. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Türk Milliyetçiliği: Dünü, Bugünü, Yarını* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akca, Z. (2005). *Ulus-Devlet ve Küreselleşme İlişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Akıncı, A. (2014). *Milliyetçilik Kuramları*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(1), 132-150.
- Aksoy, B. (2003). Milli Kimliğin Kazanılmasında Coğrafyanın Önemi. *Türk Yurdu*, 23(194), 55-60.
- Aktan, G. (2004). Bölünmemek İçin Gayret Sarf Etme Sorumluluğu Ülkelere Aittir. *Söyleşi*, 43, 20-26.
- Alağaç, S. (2018). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisinin Yerelleşme ve Bölgeleşme Üzerine Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Altunoğlu, M. (2009). *Kimlik'in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Anderson, B. (1998). Long-Distance Nationalism. The Spectre of Comparisons: Nationalism. *Southeast Asia and the World*, 58, 74.
- Anderson, B. (2001). Asian Nationalism? *New Left Review*, 9, 31.
- Anthony, D. S. (2010). When is a Nation. *Geopolitics*, 7(2), 5-32.
- Appadurai, A. (1997). Disjuncture And Difference in the Global Cultural Economy. M. Featherstone (Ed), *Global Culture* içinde (295-311). Bristol: Sage Publications.
- Arslandoğlu, İ. (2005). Türk Değerleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 1(41), 64-77.

- Atasoy, F. (1999). Mikro Milliyetçilik ve Etnisite Problemi. *Türk Yurdu*, 19 (139-141), 129-133.
- Ateş, İ. (2001). Kimlik Siyaseti, Yurttaşlık ve Kamusal Alan. *Türkiye ve Siyaset*, 3, 51-64.
- Ayata, A. (2010). *Küreselleşme Ekseninde Türkiye AB İlişkileri*. M.Ercan (Ed.), *Küreselleşme ve Türkiye'ye Etkileri* (59-79) içinde. Ankara: Nobel Yayınları.
- Aydın, M. K. (2002). *Sermayenin Küreselleşmesi Kapitalizmin Altın Döneminden Neoliberal Dalgaya Uzanan Süreç*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Bahçekapılı, C. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet: Türkiye'nin Küresel Politik İktisadı*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Balı, A. Ş. (2001). *Çokkültürlülük ve Sosyal Adalet*. Konya: Çizgi Yayınları.
- Balibar E. & Wallerstenin, I. (1995). *İrk, Ulus, Sınıf*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baydur, M. (1998). Küreselleşme-Yerellik Gerilimi ve Kimlik Duygusu. *Türk Yurdu*, 18(129), 65-78.
- Bayri, H. (2008). *Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Beck, U. (2006). *Küreselleşme Nedir?* K. Bülbül (Ed.), *Küreselleşme Okumaları* (221) içinde. Ankara: Kadim Yayınları.
- Benhabib, S. (2003). Değişen Dünyada Siyaset Kuramı ve Siyasal Üyelik. *Cogito*, 37, 53-85.
- Berger, P. (2003). Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri. Peter Berger ve Samuel P. Huntington (Ed), *Bir Küre Bin Bir Küreselleşme* içinde. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bilgin, N. (1995). *Evrenselcilik Farklılık Geriliminde Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

- Bilgin, N. (1996). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Bilgin, N. (2001). Teoriden Pratiğe Modelden Temsile Yurttaşlık. *Türkiye Günlüğü*, 67, 44-80.
- Bilgin, N. (2005). Çokkültürlülük ve Ulusal Kimlik. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 80, 52-63.
- Bostancı, M. N. (2003). Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik. *Türkiye Günlüğü*, 75, 5-33.
- Bozkurt, K. (2007). *Avrupa Birliğine Bütünleşme Sürecinin Ulusal Kimlik Üzerinde Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Boztemur, R. (2006). Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: UlusDevletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi. *Doğu Batı*, 9(38), 161-179.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Coşkun, İ. (1997). *Modern Devletin Doğuşu*. İstanbul: Der Yayınları.
- Csepeli, G. & Mrkeny, A. (2002). Avrupa'daki Milli Marşların Bir Tasviri. *Türkiye ve Siyaset*, Ocak-Şubat, 82-88.
- Çakı, C. (2019). Hipodermik İğne Modeli Bağlamında Nazi Propagandasının Walt Disney Çizgi Filmlerinde Eleştirisi. *INIJOSS*, 8(1), 292-307.
- Dağı, Z. (2006). Ulusal Kimliğin İnşası ve Dış Politika. *Demokrasi Platformu*, 2(5), 55-71.
- Davak, E. (2018). *Sosyal Kimlik Kuramı Bağlamında Bireylerin Kimlik ve Aidiyet Tanımlamaları: Kocaeli Kafkas Kültür Derneği Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dayı, H. (2014). Millet Teorilerinin Tutarsızlığı ve Türk Kavramın Gerçek Muhtevası. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergisi*, 1, 9-45.
- Duman, Z. M. (2011). Neo Liberal Küreselleşmenin Zafer. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 667-700.

- Durdu, Z. (2009). *Türkiye’de Küreselleşmenin Siyasal-Kültürel Etkileri: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dursun, D. (2002). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Durutürk, B. (2020). *Küreselleşme, Kültür ve Avrupa-Merkeziyetçilik: Müslüman Göçleri Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, M. (2002). *Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme*. U.Cemal (Ed.), Küreselleşme (25-45) içinde. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Eren, E. (2018). Ulus Devletlerde Toplumsal, Kültürel ve Siyasal Bir Etmen Olarak Kimlik Algısı: Türkiye Bağlamında Ulusal Kimlik Merkezli Dil ve Eğitim Politikaları. *Turkish Studies*. 13, 225-237.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kısacasında Ulusal Kişilik: Bütün Olarak Kişilik ve Göreli Olarak Kimlik*. Ankara: İmge Yayınları.
- Eriksen, T. H. (2001). *Kültür Terörizmi*. İstanbul: Avesta Kitap.
- Eriksen, T. H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik: Antropolojik Bir Bakış*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Erkal, E. M., Baloğlu, B. & Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ersal, A. (2012). *Türkiye’de Ulus Devlet*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ertan, T., & Örs, O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir? *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 62, 39-84.
- Eryentü, M. (2020). Küreselleşmenin Kimliksiz Kimlikleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 64, 369-398
- Etgü, M. A. (2018). *Kozmopolisten Küreselleşen Dünyanın Devletine: Küresel Devlet*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

- Evin, H. (2012). Yeni Denen Eski Bir Oyun: Küreselleşme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 59-80.
- Falk, R. (2001). *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Gelekçi, C. (2003). *Küreselleşme ve Milli Kültür* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gosoviç, B. (2001). Entelektüel Hegemonya ve Milletlerarası Kalkınma. *Türkiye ve Siyaset*, 5, 153-163.
- Göçgün, Ö. (2010). *Atatürk, Milli Kültür ve Medeniyet*. Ankara: Pamukkale Üniversitesi Yayınları.
- Gözen, R. (1997). Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler. *Liberal Düşünce*, 2(7), 74-91.
- Güleç, C. (2005). Evrensel Bir Kimlik Mümkün Mü? *Türkiye Günlüğü*, 83, 72-76.
- Güler A. (1989). Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Politikasının Ana Devreleri ve Karakteristikleri. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 45-67.
- Gündoğan, A. (2002). Devlet ve Milliyetçilik. *Doğu Batı*, 6(21), 181-193.
- Güneş, E. (2014). *Küreselleşmenin Ulusal Kimlik Üzerindeki Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güvenç, B. (2018). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti*. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Hall, S. (1998a). *Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik*. A. King (Ed.), Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları (45-49) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hall, S. (1998b). *Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler*. A. (Ed.), Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi: Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları (67-184) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin Durumu; Kültürel Değişimin Kökenleri*. İstanbul: Melis Yayınları.
- Haşlak, İ. (2000). Milliyetçilik ve Modernleşme: XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Örneği. *Bilgi Dergisi*, 2(2), 49-61.
- Hayes, J. H. C. (1995). *Milliyetçilik Bir Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Held, D. (2006). *Küresel Dönüşümler, Siyaset, Ekonomi ve Kültür*. K. (Ed.), Küreselleşme Okumaları içinde. Ankara: Kadim Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobsbawm, J. E. (1995). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Höke, M. (2020). *Çokkültürlü Topumlarda Yaşanan Siyasal Sorunlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel / Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Huntington, P. S. (1966). Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(1), 55-107.
- İçli, G. (2002). Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 2.
- Kapani, M. (1995). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara, T. (2014). Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Medya Ürünleri: Eleştirel Yaklaşım. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 4(1), 51-60.
- Karaduman, S. (2010). Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. *Journal Of Yaşar University*, 17(5), 2886-2899.
- Kaya, A. (2006). AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (Ed), *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları* içinde. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kazgan, G. (1997). *Küreselleşme ve Yeni Düzen*. İstanbul: Altın Kitaplar.

- Kellner, D. (2002). Theorizing Globalization. *American Socological Association Sociological Theory*, 20(3), 285-305.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2013). Milliyetçilik Uyuyan Güzeli Uyandıran Presten Frankeştayn'ın Canavarına. Birsen Örs (Ed), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keyman, E. F. (2000). *Globalleşme Söylemleri ve Kimlik Talepleri: Türban Sorununu Anlamak*. K., E. Fuat ve A. Yaşar Sarıbay (Ed.), *Global-Yerel Eksende Türkiye* (23-30) içinde. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Keyman, F. (2002). Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı. *Doğu-Batı*, 5(18), 28-53.
- Kivisto, P. (2008). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Koçdemir, K. (1999). Küreselleşme ve Türk Kültürü. *Kök Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 5-20.
- Kösoğlu, N. (2001). Milli Kimlik, Etnik Grup ve Mozaik Kültür. *Türkiye ve Siyaset*, 3, 41-50.
- Kösoğlu, N. (2002). *Küreselleşme ve Milli Hayat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kösoğlu, N. (2018). *Milli Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kulak, Ö. (2018). *Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kuşat, A. (2003). Bir Değerler Sistemi Olarak Kimlik Duygusu ve Atatürk. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 45-61.
- Kymlicka, W. (2012). Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık ve Gelecek. *İÜHFM* 70(2), 297-332.
- Lacarrieu, M. (2015). *Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu*. E. Négrier ve L. Bonet (Ed.), *Ulusal Kültürlerin Sonu Mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları* (25-44) içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Leca, J. (1998). *Neden Söz Ediyoruz?* L. Jean (Ed.), Uluslar ve Milliyetçilikler (11-20) içinde. İstanbul: Metis Yayınları.
- Meşe, G. (1991). *Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Morley, D. & Robins, K. (1997). *Kimlik Mekanları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Öksüz, İ. (1999). Küreselleşme, Milliyet ve Milliyetçilik. *Türk Yurdu*, 19(139-141), 186-189.
- Özdoğan, M. (2015). Türkiye’de Ulus İnşası ve Dil Devrimi (1839-1836). *Akademik Hassasiyet Dergisi*, 2(3), 227-262.
- Özgez, S. (2019). *Küreselleşme ve Ulus-Devletin Egemenliği Sorunu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkan, A. (2004). *Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Özkırımlı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları*. İstanbul: Sarmal.
- Özyurt, C. (2017). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Pamuk, A. (2017). *Kimlik ve Tarih*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet*. İstanbul: Çiviyazıları.
- Polama, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Ritzer, G. (2012). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme*. Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi.
- Santamaria, Y. (1998). *Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi*. İstanbul: Metis Kitap.

- Sarıbay, A. Y. (2002). *Kültürel Bir Olgu Olarak Küreselleşme*. M. S. Aydın, M. Erdoğan, Y. Sarıbay ve Ark. (Ed.), Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme (45-54) içinde. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Sayın, Ö. (2004). Dünyada Yeni Eşitsizlik Anlayışları. *Sosyoloji Dergisi*, 12-13, 159-171.
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Smith, A. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Smith, A. (2013). The Ethnic Sources of Nationalism. *Global Politics and Strategy*, 35(1), 48-62.
- Smith, D. A. (2004). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somersan, S. (2001). Çok Kültürlülük İçin Asgari Öneriler. *Toplumbilim*, 14, 33-51.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus Devlet*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Şaylan, G. (2016). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şen, F. (2004). *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şimşek, U. & Ilgaz, S. (2010). Küreselleşme ve Ulusal Kimlik. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 189-199 .
- Tabur, E. (2014). *Öğrencilerde Milli Kimlik Kavramı ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Milli Kimlik Kazanımına Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Taşdemir, S. (2004). *Modernitenin Sonu Postmodernitenin Başlangıcı Üzerine Bir Deneme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taylan, H. H. & Arklan, Ü. (2008). Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 85-97.

- TDK. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim adresi: <http://www.sozluk.gov.tr>
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (2000). Küreselleşme Ulus Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması. *Doğu-Batı*, 10, 91-116.
- Tekin, Z. (2020). *Küreselleşme Sürecinde Milli Kültür ve Gençlik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Tetzlaff, R. (2007). Küreselleşme ve Ulus İnşası: Çelişmeyen Terimler. Jochen Hippler (Ed), *Ulus İnşası* içinde. İstanbul: Versus Kitap.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tunalı, G. (2016). *Bulgaristan'da AB Üyeliği Sonrası Türk Azınlığın Kimlik Örüntüleri: Etnik Kimlik, Ulusal Kimlik, Avrupa Kimliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Turhan, M. (1994). *Kültür Değişimleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Teknik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2014). *Kültür-Değişme ve Toplumsal Çözülme*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Urry, J. (2001). Küreselleşme ve Vatandaşlık. *Türkiye Günlüğü*, 64, 88-100.
- Uygur, N. (1996). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vatandaş, C. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Kimlikler ve Çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Vernet, D. (2001). Ulusal Kültürün ve Avrupa Kültürünün Korunması Fransa ve AB Örneği. *Küreselleşme ve Modernleşme Sürecinde Kültürel Kimlik* içinde. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Yayını.

- Wallerstein, I. (1998). Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi? Anthony. D. King (Ed.) *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi* içinde (121-138). Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wallerstein, I. (1999). States? Sovereignty? The Dilemma of Capitalists Is an Age of Transition. Smith, David, Dorothy Sollinger and Steven Topik (Ed), *States and Sovereignty in the Global Economy* içinde (20-34). London: Routledge.
- Walters, M. (1995). *Globalization*. London, New York: Routledge.
- Yahşi, F. (2017). Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner'in Milliyetçilik Kuramına Bakış. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 6(18), 699-711.
- Yahyagil, M. Y. (2019). *Küreselleşme Girdabında Kültür*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.
- Yetim, N. (2006) Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal Yerel? *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 18, 129-143.
- Yıldız, R. & Demir, S. (2003). Milli Kimliğin Oluşmasında Zihniyet. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 319-340.
- Yıldız, S. G. (2018). Kültürün Mekânsal Değişimler Üzerindeki Etkisi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(3), 173-184.
- Yılmaz, A. (1996). *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*. Ankara: Vadi Yayınları.